कविकुलगुरु - कालिदास - संस्कृत - विश्वविद्यालयः

This PDF you are browsing now is a digitized copy of rare books and manuscripts from the Jnanayogi Dr. Shrikant Jichkar Knowledge Resource Center Library located in Kavikulaguru Kalidas Sanskrit University Ramtek, Maharashtra.

KKSU University (1997- Present) in Ramtek, Maharashtra is an institution dedicated to the advanced learning of Sanskrit.
The University Collection is offered freely to the Community of Scholars with the intent to promote Sanskrit Learning.

Website
https://kksu.co.in/

Digitization was executed by NMM

https://www.namami.gov.in/

Sincerely,

Prof. Shrinivasa Varkhedi
Hon'ble Vice-Chancellor

Dr. Deepak Kapade
Librarian

Digital Uploaded by eGangotri Digital Preservation Trust, New Delhi
https://egangotri.wordpress.com/

कविकुलगुरु कालिदास संस्कृत विश्वविद्यालय, रामटेक
हस्तलिखित संग्रह

दाखल क्र M443 विषय काव्य.

नाव. महाभारते शल्यपर्व (mss ✓.

लेखक/लिपीकार श्रीव्यासकृत.

पृष्ठ 50 काळ — पूर्ण/~~अपूर्ण~~

Checked 2012

M-443

२८॥।२।
१॥
संप

॥श्री॥शाल्यपर्वप्रारंभ॥श्री॥पत्र ५१

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥ नारायणं नमस्कृत्य नरं चैव नरोत्तमं देवीं सरस्वतीं चैव ततो
जयमुदीरयेत् ॥ ॥ जनमेजय उवाच ॥ एवं निपातिते कर्णे समरे सव्यसाचिना ॥
अल्पावशिष्टाः कुरवः किमकुर्वत वै द्विज ॥ उदीर्यमाणं च बलं च दृष्ट्वा राजा सुयोध
नः ॥ पांडवैः प्राप्तकालं च किं प्रापद्यत कौरवः ॥ एतदिच्छाम्यहं श्रोतुं तदाचक्ष्व द्विजोत्त
म ॥ नहि तृप्यामि पूर्वेषां शृण्वानश्चरितं महत् ॥ ॥ वैशंपायन उवाच ॥ ततः कर्णे
हते राजन् धार्तराष्ट्रः सुयोधनः ॥ भृशं शोकार्णवे मग्नो विनाशः सर्वतो महत् ॥ हा कर्ण
हा कर्ण इति शोचमानः पुनः पुनः ॥ कृच्छ्रात्स्वशिबिरं प्रायाद्धतशेषैर्नृपैः सह ॥ स समा
श्वास्यमानोऽपि हेतुभिः शास्त्रनिश्चितैः ॥ राजभिर्नालभच्छर्म सूतपुत्रवध स्मरन् ॥
स दैवं बलवन्मत्वा भावितव्यं च पार्थिवः ॥ संग्रामे निश्चयं कृत्वा पुनर्युद्धाय निर्ययौ ॥
शल्यं सेनापतिं कृत्वा विधिवद्राजपुंगवः ॥ रणाय निर्ययौ राजन् हतशेषैः नृपैः सह ॥
ततः सुतुमुलं युद्धं कुरुपांडवसेनयोः ॥ बभूव भरतश्रेष्ठ देवासुररणोपमं ॥ ततः शल्यो
महाराज कृत्वा कदनमाहवे ॥ हतसैन्यो यमध्याह्ने धर्मराजे निपातितः ॥ ततो दुर्यो
धनो राजा हतबंधू रणाजिरात् ॥ अपसृत्य ह्रदं घोरं विवेश रिपुजाद्भयात् ॥ अथापरा
ह्णे तस्याह्नः परिवार्य महारथैः ॥ ह्रदादाहूय वेगेन भीमसेनेन निपातितः ॥ तस्मिन्ह
ते महेष्वासे हतशिष्टास्त्रयो रथाः ॥ संरंभान्निशि राजेंद्र जघ्नुः पंचालसैनिकान् ॥

ततःपूर्वान्हसमयेशिबिरादेत्यसंशायः॥प्रविवेशपुरंदीनोदुःखशोकससम
न्वितः॥प्रविश्यचपुरंसूतोभुजावुछित्यदुःखितः॥वेपमानस्ततोराज्ञःप्रविवेशनि
वेशनं॥रुरोदसनरव्याघ्रहाराजन्नितिदुःखितः॥अहोवतविनष्टास्मोनिधनेन
महात्मनः॥अहोसुबलवान्कालोगतिश्चाविषमातथा॥शक्रतुल्यबलाःसर्वेत्
त्रावध्यंतपांडवैः॥दृष्ट्वैवचपुरेराजन्जनःसर्वस्तुसंजयं॥क्लेशेनमहतायुक्तंसर्व
तोराजसत्तम॥प्ररुरोदभृशोद्विग्नोहाराजन्नितिसस्वरं॥आकुमारंनरव्याघ्रतत्पुरंवै
समंततः॥आर्तनादंततश्चक्रेश्रुत्वाविनिहतंनृपं॥धावतश्चाप्यपश्याममतत्रस्त्रीपुरुषां
स्तथा॥नष्टचित्तानिवोन्मत्तान्शोकेभृषपिडितान्॥तथासविह्वलःस्ततःप्रविश्य
नृपतिक्षयं॥ददर्शनृपतिश्रेष्ठंप्रज्ञाचक्षुसमीस्वरं॥दृष्ट्वाचासीनमनघंसमंतात्प
रिवारितं॥सुसाभिर्भरतश्रेष्ठंगांधार्याविदुरेणच॥तथान्यैश्चसुहृद्भिश्चज्ञातिभिश्चहि
तैःसदा॥तमेवचार्थंध्यायंतंकर्णस्यनिनंप्रति॥रुदन्नेवाब्रवीद्वाक्यंराजानंजनमेजय॥
नातिहृष्टमनाःसूतोवाप्यसंदिग्धयागिरा॥संजयोहंनरव्याघ्रमनस्तेभरतर्षभ॥
मद्राधिपोहतःशल्यःसकुनिःसौबलस्तथा॥उलूकःपुरुषव्याघ्रकैतव्योदृढविक्रमः॥
संशप्तकाहताःसर्वेकंबोयाश्चशकैःसह॥म्लेंछाश्चपार्वतीयाश्चयवनाश्चनिपातिताः॥
प्राच्याहतामहारायदाक्षिणात्याश्चसर्वशः॥उदीच्यानिहताःसर्वेप्रतीच्याश्चनराधिप॥

॥२॥

राजानो राजपुत्राश्च सर्वशो निहता नृप। दुर्योधनो हतो राजन्जा यथा हतं पांडवे
न ह। धृग्ग्रशालो महाराज द्रोणे पांशुषु न्रषितः॥ धृष्टद्युम्नो हतो राजन् सिखंडि चापराजि
तः॥ उत्तमोजा युहतो राजा धामन्युस्तथा राजन्यभद्रकाः॥ पंचालाश्च नरव्याघ्रा श्चेदयश्च
निसूदिताः॥ तव पुत्रा हताः सर्वे द्रौपदेयाश्च भारत॥ कर्णपुत्रो हतः शूरो वृषसेनो महाबलः॥
नरा विनिहिताः सर्वे गजाश्च विनिसूदिताः॥ रथिनश्च नरव्याघ्र हयाश्च पतिता युधि॥
किंचिच्छेषं च शिबिरं तावकानां कृतं प्रभो॥ पांडवानां कुरूणां च समासाद्य परस्परं॥ प्रायः
स्त्रीशेषमभवज्जगत्कालेन मोहितं॥ सप्त पांडवतः शेषा धार्तराष्ट्रास्तथा त्रयः॥ ते चैव भ्रा
तरः पंच वासुदेवोथ सात्यकिः॥ कृपश्च कृतवर्मा च द्रोणिश्च जयतां वरः॥ तवाप्येते महाराज
रथिनो नृपसत्तम॥ अक्षौहिणीनां सर्वासां समेतानां जनेश्वर॥ एते शेषा महाराज
सर्वेन्ये निधनं गताः॥ कालेन निहतं सर्वं जगद्वै भरतर्षभ॥ दुर्योधनं वै पुरतः कृत्वा वै
रं च भारत॥ ॥वैशंपायनः॥ ॥एतच्छ्रुत्वा वचः क्रूरं धृतराष्ट्रो जनेश्वरः॥ निपपात म
हाराज गतसत्वो महीतले॥ तस्मिन्निपतिते भूमौ विदुरोपि महायशाः॥ निपपात महारा
जराज्ञो व्यसनकर्षितः॥ गांधारी च नृपश्रेष्ठ सर्वाश्च कुरुयोषितः। पतिताः सहसा
भूमौ श्रुत्वा क्रूरं वचः स्म ताः॥ निःसंज्ञं पतितं भूमौ तदासीद्राजमंडलं॥ प्रलापयुक्ता म
हती कथा। कृच्छ्रेण तु ततो राजा धृतराष्ट्रो महीपतिः॥ सनैरलभत प्राणान्पुत्रव्यसन
कर्षितः॥ तद्वा तु स नृपः संज्ञां वेपमानः सुदुःखितः॥ उदीक्ष्य च दिशः सर्वाः क्षत्तारं वा

॥२॥

क्यमब्रवीत्॥ विदुर क्षत्तर्म्महाप्राज्ञ त्वंगतिर्भरतर्षभ॥ ममानाथस्य सुभृशं पुत्रैर्हीन
स्य सर्वशः॥ एवमुक्त्वा ततो भूयो विसंज्ञो निपपात ह॥ तं तथा पतितं दृष्ट्वा बांधवा येस्य
केचन॥ शीतैस्ते सिषिचुस्तोयैर्विव्यजुर्व्यजनैरपि॥ स तु दीर्घेन कालेन प्रत्याश्वस्तो मही
पतिः॥ तूष्णीं दध्यौ महीपालः पुत्रव्यसनकर्षितः॥ निःश्वसन् जिह्मग इव कुंभक्षिप्तो वि
शांपते॥ संजयोप्यनु दत्तत्र दृष्ट्वा राजानमातुरं॥ तथा सर्वास्त्रियश्चैव गांधारी च यश
स्विनी॥ ततो दीर्घेन कालेन विदुरं वाक्यमब्रवीत्॥ धृतराष्ट्रो नरश्रेष्ठ मुह्यमानो मुहु
र्मुहुः॥ गच्छंतु योषितः सर्वा गांधारी च यशस्विनी॥ तथेमे सुहृदः सर्वे भ्रश्यते मे मनो भृशं॥
एवमुक्तस्ततः क्षत्ता ताः स्त्रियो भरतर्षभ॥ विसर्जयामास शनैर्वेपमानः पुनः पुनः॥
निश्चक्रमुस्ततः सर्वास्ताः स्त्रियो भरतर्षभ॥ सुहृदश्च ततः सर्वे दृष्ट्वा राजानमातुरं॥
ततो नरपतिं तत्र लब्धसंज्ञं परंतपः॥ अवदत्संजयो दीनो रोदमानं भृशातुरं॥ प्रांजलि
र्निःश्वसंतं च तं नरेंद्रं मुहुर्मुहुः॥ समाश्वासयत क्षत्ता वचसा मधुरेण ह॥ ॥ इति
महाभारते शल्यपर्वणि॥ ॥ वैशंपायन उवाच॥ ॥ विसृष्टास्वथ नारीषु धृतरा
ष्ट्रोंबिकासुतः॥ विललाप महाराज दुःखाद्दुःखतरं गतः॥ सधूममिव निश्वस्य करौ धुन्व
न्पुनः पुनः॥ विचिंत्य च महाराज ततो वचनमब्रवीत्॥ धृतराष्ट्र उवाच॥ अहो बत
महद्दुःखं यदहं पांडवान्रणे॥ क्षेमिणश्चाव्ययांश्चैव त्वत्तः सूत शृणोमि वै॥ वज्रसार

शल्य

मयंनूनंहृदयंसुदृढंमम। यच्छ्रुत्वानिहतान्पुत्रान्दीर्यतेनसहस्रधा॥ चिंतयित्वावय
स्तेषांबालक्रीडाश्चसंजय। अद्यतान्निहतान्पुत्रान्भृशंमेदीर्यतेमनः॥ अंधत्वाद्यदिचै
षांनुनमेरूपनिदर्शनं। पुत्रस्नेहकृताप्रीतिर्नित्यमेतेषुधारिता॥ बालभावमतिक्रांतान्यौ
वनस्थांश्चतानहं। मध्यप्राप्तांस्तथाश्रुत्वाहृष्टआसंतदानघ॥ तानद्यनिहतान्श्रुत्वाहतैश्व
॥३॥ र्यान्निहतौजसः। नलभेवैक्वचिच्छांतिंपुत्राधिभिरभिप्लुतः॥ एह्येहिपुत्रराजेंद्रममानाथस्य
सांप्रतं। त्वयाहीनोमहाबाहोकान्नुयास्याम्यहंगतिं॥ कथंत्वंपृथिवीपालांस्त्यक्त्वातातसमा
गतान्। एकोऽथविनिहतोभूमौप्राकृतःकुनृपोयथा॥ गतिर्भूत्वामहाराजज्ञातीनांसुहृदस्त
था॥ अंधंचवृद्धंचमांवीरविहायक्वनुगच्छसि। साकृपासाचतेप्रीतिःसाचराजन्सुमानिता॥ ५
कथंविनिहतःपापैःसंयुगेष्वपराजितः॥ कोनुमामुत्थितंकाल्येतातताततेतिवक्ष्यति॥ महाराजे
तिसततंलोकनाथेतिचासकृत्॥ परिष्वज्यचमांकंठेस्नेहेनाक्लिन्नलोचनः॥ अनुसाधीति
कौरव्यतत्साधुवदमेवचः॥ ननुनामाहमश्रौषंवचनंतवपुत्रक॥ भूयसीममपृथ्वीयंय
थापार्थस्यनोतथा। भगदत्तःकृपःशल्यआवंत्योऽथजयद्रथः॥ भूरिश्रवाःसोमदत्तोमहारा
जोऽथ कः॥ अश्वत्थामाचभोजश्चमागधश्चमहाबलः॥ बृहद्बलश्चकाशीशःशकुनि
श्चापिसौबलः॥ म्लेच्छाश्चबहुसाहस्राःसकाश्चयवनैसह॥ सुदक्षिणाश्चकांबोजस्त्रि ॥३॥
गर्ताधिपतिस्तथा॥ भीष्मःपितामहश्चैवभारद्वाजोऽथगौतमः॥ श्रुतायुश्चायुतायुश्चशता
युश्चैववीर्यवान

जलसंधोनस्यभृंगीराक्षसस्थाप्यलायुधः।।अलंबुषोमहाबाहुः सुराष्ट्रश्चमहार
थः।।येचान्येचबहवोराजानोराजसत्तमे।।मदर्थमुद्यताःसर्वेप्राणांस्त्यक्त्वारणेप्रभो।।
येषांमध्येस्थितोयुद्धेभ्रातृभिःपरिवारितः।।स्योधिष्ण्यमिहंपायान्निचाल्कीवैवसर्वशः।।
द्वीश्चनृपशार्दूलद्रौपदेयाश्चसंयुगे।।सात्यकिंकुंतिभोजंचराक्षसंचघटोत्कचं।।हको
व्येषांमहाराजसमर्थःसंन्निवारणे।।समरेपांडवेयानांसक्रुधाप्यभिधावतां।।किंपुनः
साहिताबीराःकृतवैराश्चपांडवैः।।वधयुवासवहिवैतेपांडवस्यानुमायिभिः।।योस्मैत
सहराजेंद्रहनिष्यंतिचतान्मृधे।।कृपस्त्वेकोमयासार्द्धंनिहनिष्यतिपांडवान्।।तत
नृपतयोवीराःस्यास्यंतिममशासने।।यस्त्वतेषांपुणतांवैवासुदेवोमहाबलः।।नसस
न्नद्धुतेराजन्विरिमामब्रवीद्वचः।।तस्याहेवदतःस्वगबहुसोममसंन्निधो।।शकिने
द्यनुपस्यामिनिहतान्पांडवीमृधे।।स्तेषांमध्येस्थितायत्रहन्यतेममपुत्रकाः।।व्याय
द्भमानाःसमरेकिमन्यद्भागधेयतः।।भीष्मस्त्वनिहतोयत्रलोकनाथःप्रतापवान्
सिखंडिनंसमासाद्यमृगेंद्रइवजंबुके।।द्रोणस्त्वब्राह्मणोयत्रसर्वशास्त्रास्त्रपारगः।।
निहतःपांडवैःसंख्येकिमन्यद्भागधेयतः।।भूरिश्रवाहतोयत्रसोमदत्तश्चसंयुगे।।
वाल्हीकश्चमहाराजकिमन्यद्भागधेयतः।।भगदत्तोहतोयत्रगजयुद्धविशारदः।।
जयद्रथश्चनिहतःकिमन्यद्भागधेयतः।।सुदक्षिणोहतोयत्रजलसंधश्चपौरवः।।

शल्य॰

।।५।।

केतायुश्चायुतायुश्च किमन्य भागधेयतः।। बृहद्बलो हतो यत्र मागधश्च महाब
लः।। उग्रायुधश्च विक्रांतः प्रतिमानं धनुष्मतां।। आवंत्यो निहतो यत्र त्रैगर्तश्च नरा
धिपः।। संसप्तकाश्च बहवः किमन्य द्भागधेयतः।। अलंबुषस्तथा राजा राक्षसश्चा
प्यलायुधः।। आर्ष्यशृंगिश्च निहतः किमन्यद्भागधेयतः।। नारायणा हता यत्र गोपा
लायुद्धदुर्मदाः।। म्लेच्छाश्चाश्च बहुसाहस्राः किमन्य भागधेयतः।। शकुनिः सौबलो
यत्र कैतव्यश्च महाबलः।। निहतः सबलो वीरः किमन्य द्भागधेयतः।। यत्रान्ये ब
बहवः कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः।। राजा नोराजपुत्राश्च शूराः परिघबाहवः।। निहता बह
वो यत्र किमन्यद्भागधेयतः।। यत्र शूरा महेष्वासाः कृतास्त्रा युद्धदुर्मदाः।।
म्लेच्छाश्च बहुसाहस्राः किमन्य द्भागधेयतः।। यत्र शूरा महात्मानः सर्वशस्त्रा
स्त्रपारगाः।। बहवो निहता सूत महेंद्रसमविक्रमाः।। नानादेशसमावृत्ताः क्षत्रि
या यत्र संजय।। निहतास्समरे सर्वे किमन्यद्भागधेयतः।। पुत्राश्च मे विनिहताः
पौत्राश्चैव महाबलाः।। वयस्या भ्रातरश्चैव किमन्यद्भागधेयतः।। भागधेयस
मायुक्तो वमुत्पद्यते नरः।। यस्तु भाग्यसमायुक्तः स शुभं प्राप्नुयान्नरः।। अहं
विमुक्तः स्वैर्भाग्यैः पुत्रैश्चैवेह संजय।। कथमद्य भविष्यामि वृद्धः शत्रुवशंगतः।।

।।५।।

नान्यदत्रपरंमन्येवनवासादृतेप्रभो ॥ सोहंवनंगमिष्यामिनिर्बंधुज्ञाति
संक्षये ॥ नहिमन्यद्भविछ्रेयोवनायगमनादृते ॥ इमामवस्थांप्राप्तस्यलूनप
क्षस्यसंजय ॥ दुर्योधनोहतोयत्रसैन्यश्चनिहतोयुधि ॥ दुःशासनोविसस्व
म विकर्णश्चमहाबलः ॥ कथंहिभीमसेनस्यश्रोष्येहंशब्दमुत्तमं ॥ एकेनसमरेयत्र
नहतंपुत्रसतंमम ॥ असकृद्वदतस्तस्यदुर्योधनवधंश्रुतं ॥ दुःखशोकाभिसं
तप्तोनुश्रोष्येपरुषागिरः ॥ ॥ वैशंपायनउवाच ॥ ॥ एवंसशोकसंतप्तःपार्थि
वोहतबांधवः ॥ मुहुर्मुहुर्मुह्यमानःपुत्राधिभिरभिस्तुतः ॥ विनष्ट्यसुचिरं
कालंधृतराष्ट्रोंबिकासुतः ॥ दीर्घमुष्णंचनिश्वस्याचिंतयित्वापराभवं ॥ शोके
नमहताविष्टसंतप्तोनरर्षभ ॥ पुनर्गावल्गणिंस्तूतंपर्यपृच्छच्चयातयं ॥
॥ धृतराष्ट्रउवाच ॥ ॥ भीष्मद्रोणौहतौश्रुत्वासूतपुत्रंचपातितं ॥ सेनापतिंप
णेतारंकिमकुर्वतमामकाः ॥ यंयंसेनाप्रणेतारंयुधिकुर्वतिमामकाः ॥ अचि
रेणैवकालेनतंतंनिघ्नंतिपांडवाः ॥ रणमूर्ध्निहतोभीष्मःपश्यतांवःकिरीटिना ॥ एव
मेवहतोद्रोणःसर्वेषामेवपश्यतां ॥ एवमेवहतःकर्णःसूतपुत्रःप्रतापवान् ॥ सरा
जकानांसर्वेषांपश्यतांवःकिरीटिना ॥ पूर्वमेवाहमुक्तोवैविदुरेणमहात्मना ॥ दुर्योध
नापराधेनप्रजेयंविनशिष्यति ॥ केचित्त्रसम्यक्प्रपश्यंतिमूढाःसम्यगवेक्षस्व ॥

शल्य॰

तदिदं मम मूढस्य वध्यमाहतं क्वचस्कतम्।।यद्ब्रवीत्स धर्मात्मा विदुरः सर्वधर्मवित्।।
तत्तथा समनुप्राप्तं वचनं सत्यमीरितं।।दैवोपहतचित्तेन यन्मया न कृतं पुरा।।अनयस्य
फलं तस्य ब्रूहि गावल्गणे पुनः।।को वै मुखमनीकानामासीत्कर्णे निपातिते।।
अर्जुनं वासु देवं च को वा प्रत्युद्ययौ रथी।।केरक्षन्दक्षिणं चक्रं मद्रराजस्य संयुगे।।
वामं वा योद्धुकामस्य को वा वीर स्य पृष्ठतः।।कथं च वः समेतानां मद्रराजो महाब
लः।।निहतः पांडवैः संख्ये पुत्रो वा मम संजय।।ब्रूहि सर्वं यथातत्वं भरतानां महाक्षयं।।
यथा च निहतः संख्ये पुत्रो दुर्योधनो मम।।पंचालाश्च तथा सर्वे निहताः सपदानुगाः।।
धृष्टद्युम्नो शिखंडी च द्रौपद्याः पंच चात्मजाः।।पांडवाश्च यथा मुक्तास्तथा सोभौ च सात्वतौ युधि।।
कृपश्च कृतवर्मा च भारद्वाजस्य चात्मजं।।यद्यथा यादृशं चैव युद्धं वृत्तं च सत्तम।।आख्या
।।इति महाभारते शल्यपर्वणि।। ।।संजय उवाच।।
ख्यातुमिच्छामि कुशलो ह्यसि संजय।।
शृणु राजन्नवहितो यथावृत्तो जनक्षयः।।कुरूणां पांडवानां च समासाद्य परस्परं।।निहते
सूतपुत्रे तु पांडवेन महात्मना।।विद्रुतेषु च सैन्येषु समानीतेषु वासकृत्।।रे मनुष्यदेहा
नामाजौ नरवरक्षये।।यत्तत्कर्णे हते पार्थः सिंहनादं तदाकरोत्।।तदा तव सुतान्रा
जन्प्राविशत्सुमहद्भयं।।न संधातुमनीकानि नियेवाथ पराक्रमे।।आसीद्बुद्धिर्हते कर्णे
तव योधस्य कस्यचित्।।वनिर्जिता नावि

।।२।।

।।२।।

विमग्नायमगाधेविपुवाइव॥अपारेपारमिछंतोहतेद्वीपेकिरीटिना॥सूतपुत्रे
हतेराजन्वित्रस्ताःशरविक्षताः॥अनाथानाथमिछंतोमृगाःसिंहार्दिताइव॥भग्नशृ
ङ्गाइववृषाशीर्णदंष्ट्राइवोरगाः॥प्रत्युपायामसायाह्नेनिर्जिताःसव्यसाचिना॥हत
प्रवीराविध्वस्तानिकृत्तानिशितैःशरैः॥सूतपुत्रेहतेराजन्पुत्रास्तेप्रद्रवन्भयात्॥
विसुस्तकवचासर्वेकांदिशीकाविचेतसः॥अन्योन्यमभिनिघ्नंतोवीक्षमाणाभया
द्दिशः॥मामेवनूनंबीभत्सुर्मामेवचवृकोदरः॥अभियातीतिमन्वानाःपेतुर्मम्लुश्च
भारत॥हयानन्येरथानन्येगजानन्येमहारथाः॥आरुह्यजव संपन्नान्पादाता
नाजकार्षयात्॥कुंजरैःस्यंदनाभग्नासादिनश्चमहारथैः॥पदातिसंघाश्चाश्वौघैः
पलायद्भिर्भृशंहताः॥व्यालतस्करसंकीर्णेसार्थहीनायथावने॥यथात्वदीयानिहते
सूतपुत्रेतदाराजन्॥हतारोहास्तथानागाश्छिन्नहस्तास्तथापरे॥सर्वंपार्थमयंलोक
मपश्यन्वैभयातुराः॥तान्प्रेक्ष्यद्रवतःसर्वान्भीमसेनभयार्दितान्॥दुर्योधनोथस्वंसूतं
हाहाकृत्वेदमब्रवीत्॥नातिक्रमिष्यतेपार्थोधनुष्पाणिमवस्थितं॥जघनेयुध्यमानं
मांतूर्णमश्वान्प्रचोदय॥समरेयुध्यमानंहिकौंतेयोमांधनंजयं॥नोत्सहेदत्यतिक्रांतुं
वेलामिवमहार्णवः॥अद्यार्जुनंसगोविंदंमानिनंचवृकोदरं॥निहत्यशिष्टांश्चशत्रूंश्चकर्ण
स्यानृण्यमाप्नुयां॥तच्छ्रुत्वाकुरुराजस्यशूरार्यसदृशंवचः॥सूतोहेमपरिच्छन्नाञ्छनैरश्वा
न्चोदयत्॥गजाश्वरथहीनास्तुपादाताश्चैवमारिष॥पंचविंशतिसाहस्राःप्राद्रवंच्छ
नकैरिव॥तान्भीमसेनःसंक्रुद्धोधृष्टद्युम्नश्चपार्षतः॥

शल्य०

॥६॥

बलेन चतुरंगेन परिक्षिप्याहतं च्छरैः॥ प्रहसयुध्यं ततो सेनं भीमसेनं सपार्षतं॥ पा
र्षपार्षततोश्वायेजहस्तत्र नामनी॥ बकुद्धतरणे भीमसेनो भ घे पर्यवास्थितेः॥
नावतीर्य रथात्तूर्णं गदापाणिरयुध्यत॥ न तात्र प्यस्थेछा भूमिष्ठान्‌ धर्मापिक्षी वृ
कोदर॥ योधयामास कौंतेयो भुजवीर्यसमाश्रितः॥ त्रातानूपपरिछन्नाप्रग्रहमहर्गी
गदा॥ न्यवधीक्षावकांन्सर्वान्‌ दंडपाणिरिवांतकः॥ यदानयो हि संरब्धास्य हर्जी
विनबांधवाः॥ भीम भ्यद्रवसंख्येपरं गाज्व नंयं बपो॥ आसाद्य भीमसेनं तोसंरब्ध
युद्धदुर्मदः॥ विनेशुः स हसा दृष्ट्वा भूतग्राम इवांतके॥ श्येनवद्विचरन्भीमः खड्गेन
गदया तया॥ पंचविंशतिसाहस्रांस्तावकानामपोथयत्‌॥ हत्वा तत्पुरुषानीकं भी
मः सत्यपराक्रमः॥ धृष्टद्युम्नं पुरस्कृत्य पुनस्तास्थौ महाबलः॥ तस्यांश्ववारान्सु
हंसोनिहसनिशितैः शरैः॥ तमन्वधीवश्चरितास्तत्र युद्धं महान्महंन॥ ततो धनं
जयो राजन्रथानीकमगाहत॥ विस्फारंत्रिपुलोकेषु गांडीवं प्रक्षिपच्छरान्‌॥ कृष्णसार
थिमायांतं दृष्ट्वा श्वेतहयं रथं॥ अर्जुनं चापियोधा रं वृद्रीयाप्रावनून्भयात्॥ विप्रहीन
रथाश्वाश्च सरैश्च परिवारिताः॥ पंचविंशतिसाहस्रा पार्थमछिन्नदातयः॥ हत्वात
सुरुषानीकं पांचालगनांमहारथः॥ भीमसेनं पुरस्कृत्य न चिराप्रत्यपद्यत॥ महाधनु
र्धरः श्रीमानमित्रगणमर्दनः॥ पुत्रं पंचालराजस्य धृष्टद्युम्नं महायशाः॥ पारावत

॥६॥

वपांश्रिं कोविद्रा इव रद्धजां॥ घृष्ठकमारं रपो दृष्ट्वा वदीयाः प्राद्रवन्भयात्॥ गां
धाररा़जं शीघ्राव मनुसयपस्वस्मिन्ये॥ न विरापुत्र्य दृष्ट्वौ तां म द्रीपुत्रौ सरसा सकौ॥ चेकि
तानः सिखंडी च द्रौपदेयाश्च मारिषः॥ हत्वा वदीयं सुमहत्सैन्यं संख्ये नयाघ मन्॥ ते सर्वा
स्ता मकान्प्रेक्ष्य द्रवतो वै परान्मुखान्॥ अभ्यधावंतानि घ्नं वृषं जिताव घा इव॥ सेना
वशेषं तं दृष्ट्वा तव पुत्रस्य पांडवः॥ व्यवस्थितं स व्यसाची क्रुद्धो धिपवत्तवनप॥
ततः रन्नंसरैराजन्नस्रुहसा समवाकिरन्॥ रजसा चावृता राजन्नस्माकं किंच न दृष्यते॥ घंघ
कारीकृतरोके समंततो महीतले॥ दिशः सर्वा महाराज तावकाः प्राद्रवन्भयात्॥ मज्यमानेषु
स्यैन्येषु कुरुराजा विशांपते॥ परेषामात्मनश्चैव सगास्समुपाद्रवन्॥ ततो दुर्योधनो सवानि
युत्सवीय पांडवान्॥ युद्धाय नरश्रेष्ठो देवानिव पुरा बलिः॥ ततस्त मभि गर्जंति सहिताः
समुपाद्रवन्॥ नानाशास्त्रभृतां क्रुद्धा भर्त्संयंतो मुहुर्मुहुः॥ दुर्योधिनोप्यसंभ्रांतस्तानरीन्
व्यमरूरैः॥ तत्राद्भुतमपश्यत तव पुत्रस्य पौरुषं॥ यदेनं पांडवास्सर्वे न सेकुरतिवर्तितुं॥ नाति
दूरापयातं तं कृतबुद्धिपलायने॥ दुर्योधिनस्स्व सैन्यमपश्यभसंदुरखितं॥ ततो वस्थाप्य
राजेंद्र कृतबुद्धिस्तवात्मजः॥ हर्षयन्निव तान्योघानिदं वचनमब्रुवीत्॥ न तं देशं प्रपश्यामि
पृथिव्यां पर्वतेषु च॥ यत्र जाता न्व्योहन्युः पांडवाः किं रतेन रः॥ स्वल्पं चापि बलं तेषां कृष्णौ
च मशाविस्थितौ॥ यद्यसर्वत्र तिष्ठामो ध्रुवो नो विजयो भवेत्॥ विपुयांतां स्तुवो भिन्नान् पं
उवां कृताकिल्बिषाः॥ बनुधिसहनिष्यंति

शल्य० श्रेयो नः समे वधः ॥ सुखसंग्रामिको मृत्युः क्षत्रधर्मेण युध्यतां ॥ मृतो दुःखं न जानाति प्रेत्य
वानंतमश्नुते ॥ श्रृण्वंतु क्षत्रियाः सर्वे यावंतोत्रैव समागताः ॥ द्विषतो भीमसेनस्य यत्पिताम
॥७॥ हे राचरितं नधर्मं हातुमर्हथ न च कर्मास्ति पापीयः क्षत्रियस्य पलायनात् ॥ न युद्धधर्माच्छ्रेयान्हि
पंथाः स्वर्गस्य कुद्धस्य कौरवाः ॥ सुचिरेणार्जितान्लोकान्यायोधः समश्नुते ॥ तस्य तद्वचनं
राज्ञः पूजयित्वा महारथाः ॥ पुनरेवाभ्यवर्तंत क्षत्रियाः पांडवान्प्रति ॥ पराजयममृष्यंतः कृत
चित्ताश्च विक्रमे ततः ॥ पूर्ववत्तत्र युद्धं पुनरेव सुदारुणं ॥ तावकानां परेषां च देवासुररणोप
मं ॥ युधिष्ठिरपुरोगाश्च सर्वसैन्येन पांडवान् ॥ अन्वधावन्महाराज पुत्रो दुर्योधनस्तव ॥
इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि ॥ ॥ संजय उवाच ॥ पतितान्रथनीडांश्च रथांश्चापि महात्मनां
रणे विनिहतान्नागान्दृष्ट्वा पत्तींश्च मारिष ॥ आयोधनं चातिघोरं रुद्रस्याक्रीडसन्निभं ॥ प्र
ख्यातिगतानां राज्ञां शतसहस्रशः ॥ विमुखे तव पुत्रे तु शोकोपहतचेतसि ॥ भृशोद्विग्नेषु
सैन्येषु दृष्ट्वा पार्थस्य विक्रमं ॥ ध्यायमानेषु सैन्येषु दुःखं प्राप्तेषु भारत ॥ बलानां मथ्यमाना
नां श्रुत्वा निनदमुत्तमं ॥ अभिज्ञानं नरेंद्राणां विकृतं संयुगे ॥ कृपाविष्टः कृपो राजन्वयःशीलस
मान्वितः ॥ अब्रवीत्तत्र तेजस्वी सोभिसृत्य जनाधिपं ॥ दुर्योधनं मन्युवशाद्वचनं वचनक्षमः ॥ ॥७॥
दुर्योधन निबोधेदं यत्त्वा वक्ष्यामि भारत ॥ श्रुत्वा कुरु महाराज यदि ते रोचतेनघ ॥ न युद्धधर्मा
च्छ्रेयान्वै पंथा राजेंद्र विद्यते क्षत्रियाः क्षत्रियर्षभ ॥ पुत्रो भ्राता पिता चैव स्वस्रीयो मातुल
स्तथा ॥ संबंधिबांधवाश्चैव योध्या वै क्षत्रजीविना ॥

वधेचैवपरोधर्मस्तथाधर्मपलायने।।तस्माद्दूरंसमापन्नाजीवितंजीवितार्थिभिः।।
तत्रदीपूरिवक्ष्यामिकिंचिद्देवहितंद्वचः।।हतेभीष्मेचद्रोणेचकर्णेचैवमहारथे।।जयद्र
थेचनिहतेतवभ्रातृषुचानघ।।लक्ष्मणेतवपुत्रेचकिंशेषंपर्युपास्महे।।येषुभारंसमा
सज्यराज्यमतिमकुर्महे।।तेसंसमतनुंत्यक्त्वासुराब्रह्मविदांगतिं।।वयंत्विहविनाभूतागुण
वद्भिमहारथैः।।कृपनंवर्तयिष्यामिःपातयित्वान्नपान्बहून्।।सर्वैरपिचजीवद्भिःबिभत्सु
रपराजितः।।कृष्णनेत्रोमहाबाहुर्देवैरपिदुरासदः।।इंद्रकार्मुकवज्राभमिंद्रकेतुमिवो
च्छ्रितं।।वानरंकेतुमासाद्यसंचचालमहाचमूः।।सिंहनादश्चपार्थस्यपांचजन्यस्वनेनच।।गांडिवस्यच।।
निर्घोषासनिमग्नांसिंस्वरांदीवुमहाविषानमुक्ष्णतीनपन्नप्रभां।।ज्वलंतमिवचाग्निहि
गांडीवंसमदृश्यततयांबुनदविविचित्रंचधुयमिनंमहद्धनुः।।दृश्यतेदिक्षुसर्वासुविद्युद
भ्रघनेष्विव।।उह्यमानश्चकृष्णेनवायुनेवबलाहकः।।याबुनदविचित्राश्चवहंतोवाजिनं
रणे।।तावकंतत्कुलंयत्तदर्जुनोऽस्त्रविदांवरः।।गहनेशिशिरेकक्षंदहदग्निरिवोच्छि
तः।।गाहमानमनीकानिमहेंद्रसदृशप्रभं।।धनंजयमपश्यामचतुर्दंष्ट्रमिवद्विपं।।
विक्षोभयंतंसेनांतेत्रासयंतंचपार्थिवान्।।धनंजयमपश्याममनलिनीमिवकुंजरं।।
त्रासयंतंरथिनंतुधोषेनपांडवमुपरनमपश्यामसिंहमृगगणानिव।।सर्वलोक
महेष्वासोवृषभोसर्वधन्विनां।।आमुक्तकविभौकृष्णौलोकमध्येव्यराजते।।अद्य
सप्तदसाहानिवर्तमानस्यभारत।।संग्रामस्यातिघोरस्यवध्यतांचाभितोयुधि।।वायुनेव

।।३।।

विधूतानि तवनीकानि सर्वशः ।। सरदंभोजजालानि विशीर्येरं समंततः ।। तां नाव
मिव पर्यस्तां वातभुग्नांयाम महार्णवे ।। तव सेनां महाराज सव्यसाची व्यकंपयन् ।। ह्वनुगोसु
तपुत्राभकोनुड्डा नं सहानुगः ।। अहं के चव चारव्यातोहार्दिकपस्य तथाकृतुं ।। दुःशासनस्य
मौनायंभ्रातृभिःसहितःश्चनु ।। वानगोवरसंप्राप्तं प्रक्षस्येव यजवयं ।। संवधिन तथामात्राति
न्सहायान्मौतुकांस्तथा ।। सर्वान्विनाम्यभिसगोलोवं चात्रम्प्यमूर्धनी ।। संजय दृष्यो हरो
राजा किं दुःशेषमुपास्महे ।। कोवेह स पुमानस्ति यो विजेष्यसि पांडवं ।। तस्य चास्त्राणि दि
व्यानि विविधानि महात्मनः ।। गांडीवस्य च निर्घोषो वीर्याणि हरवाहिनः ।। न कंचंज्ञय पा
राजन्विः सेनपं हतमामका ।। नागमग्नुद्रुमाशुष्का न विद्विवकितं रागरा ।। धृजिन्यां हत
न्त्रायपयपृष्ठं श्वेत वाहनः ।। चरिष्यामि महोबाहुः कक्षाग्निरिव संज्वलन् ।। सासवेगे व
यावेगो भीमसेनस्य चोमयाः ।। दृश्यते गिरिन्सर्वान्क्षोभयेतस्य सागरान् ।। तु वा च वाक्यं
य ।। भीमः सज्जामध्ये विशोपये ।। कृतं च सकलं तेन भूयश्चैव करिष्यति ।। प्रमुखस्यस्य तदा कर्ण
मेतत्पांडवरक्षितं ।। दुराधर्ष तयायांस्तं गृह्य गांडीव धन्वना ।। युष्मा जि स्तानि नि नातिया
न्यसाधुनिषाधुषु ।। अकारण कृशान्येव तेषां वः फलमागतं ।। आत्मनोऽर्थे त्वया लोको
यतेः सर्व बृहिहतः ।। संगसंसयितस्त्रात आत्मानवमारतर्षभ ।। रक्ष दुर्योधनात्मानं
मात्मा सर्वस्य भाजनं ।। भिन्ने हि भाजने तात दिशो गच्छीय तद्धृतं ।। हीयमाने न वै
संधिः पर्येष्टिधः समेन च ।। निग्रहो वक्षमाने न नीति रेषा बृहस्पतेः ।। ते वयं पांडुपुत्रेभ्यो

हीनाः स्ववंशहोत ।। तदत्र पांडवैसार्द्धं संधिमन्येक्षमं प्रभो ।। नजानिहियछेय
श्रेयस्त्वेवमसूते ।। सक्षिप्रमुच्यते राज्यान्नश्रेयानुविसारि ।। प्राणिपश्यहिरा नैराज्यं
यदिलभेमहि ।। श्रेयःस्यान्नतुमोद्धेनराजन्नांतुंपैराजवं ।। वैचित्रवीर्यविचनाहृपाशी
लो युधिष्ठिरः ।। विनियुंजीतराजा वा गोविंदकवैनवा ।। यजुयाश्च हृषीकेशो राजान
मपराजितं ।। अर्जुनंभीमसेनंचसर्वंकुर्यरशेसयं ।। नादिक्रमिष्यते कृष्णा कत्रुनंकोरखस्य
हे ।। धृतराष्ट्रस्यमन्येहं नापि ।। कृष्णस्यपांडव ।। हतस्समहं मन्येतिवपार्थेतृविग्रहं ।।
नवांब्रवीमि कार्यस्यण्यान्नाप्राप्तंपरिरक्षयान् ।। पुष्यंराजनब्रवीमित्वांतपरान्नःस्मरिष्य
सि ।। इतिवृद्धाविलप्येतत्सःसारश्वोतावस ।। दिर्घमुष्णंचनिश्वस्यशुशोचचमुहुश्च ।।
।। इतिमहाभारतेउद्योगपर्वणि ।। संजयउवाच ।। एवमुक्तस्तदाराजागौतमेनवसुस्विनाः ।।
निश्वासदिर्घमुष्णंचतूष्णीमासीद्विशांपते ।। यंसंध्यातत्रोधातरिष्ट्रो महात्मनाः ।। कृपंसा
त्वंवाक्यमिक्तवाचपरंततः ।। याहिंचिसुहृदावाक्यंतत्सर्वंश्राविताःह्यहं ।। करैस्त्वजनवदासर्व
प्राणान्संसज्ज्ययुध्यतां ।। गाहमानमनीकानियुध्यमानेमहारथेः ।। पांडवैरारनेजोभिक्राकस्या
मनुदृष्टवान् ।। सुहृदापदिंतंवाक्यंश्रवणोस्माविदाप्यहं ।। नमीप्रीणातितत्सर्वंमुमूर्षोरिवभे
षजं ।। हतंकारपासंयुक्तंहिंचवनमुत्तमं ।। उह्यमानंमहावाहोननेविप्राप्तव्योवचे ।। रा
ज्य निकृतोत्रसमाभिःकुर्यंसोस्मासुविश्वसेत् ।। ब्रसघरेननप्रतीजितोस्माभिमहा
धन ।। सकथंममवाक्यानिश्रद्धध्यादुपरवत् ।। तथादैसेनसंप्राप्तः कृष्णःपार्थहितेरतः ।।
विप्रलब्धोहृषीकेशस्तवकमांविजोसितं ।। सवसैवचनंब्रूहिन्नूवांथमेवाभिपद्यते ।।

शल्य०

॥१०॥

विलुलितापहिय कृष्णा सभामध्ये समेयुषि ॥ न तन्मर्षयते कृष्णो न राज्यहरणं तथा ॥
एकप्राणावुभौ कृष्णावन्योन्यप्रतिसंयतौ ॥ पुरा यदुकृतमेवासि दयपस्यामि तत्स्मरो ॥ स्व
स्त्रीयं च हृतं स्कंधाद्दुःखं स्वपितृकेशवः ॥ कृतागसो वयं तस्य समदर्प कथं क्षमेत ॥ अभि
मन्योर्विनाशेन न शर्म लभतेऽर्जुनः ॥ स कथं माद्धितेय तं प्रकरिष्यति याचितः ॥ मध्यमः हि
पांडव स्तीक्ष्णो भीमसेनो महाबलः ॥ प्रतिज्ञातं वैतेनाग्रं भज्येत न च सक्षमेत ॥ उभौ
तौ वधनिस्त्रिंशावुभौ चाबद्धसंकटौ ॥ कृतवरावुभौ वैरायमावपियमोपमौ ॥ धृष्टद्युम्न
शिखंडीच कृतवैरौ मया सह ॥ तौ कथं माद्धितेय तं प्रकुर्यातां द्विजोत्तम ॥ दुःशासनेन यत्कृष्णा
यकवस्त्रा रजस्वला ॥ परिक्लिष्टा सभामध्ये सर्वलोकस्य पश्यतः ॥ तथा विमनसां दीनां स्मरं
त्यद्यापि पांडवाः ॥ न निवारयितुं शक्याः संग्रामात्ते परंतपाः ॥ यदा च द्रौपदी कृष्णा माद्विनाशाय
दुःखिता ॥ उग्रं तेपे तपः कृष्णा भर्तृणामर्थसिद्धये ॥ स्थंडिले नित्यदा शेते यावद्वैरस्य पारणं ॥
निक्षिप्यमानं दर्पं च वासुदेवसहोदरा ॥ कृष्णायाप्रेष्यवद्भूत्वा शुश्रूषां कुरुते सदा ॥ इति
सर्वसमुन्नद्धं न निवामांतिक [illegible] यंचन ॥ अभिमन्योर्विनाशेन वधेयः कथं मया ॥ कथं च
नाना च भुक्त्वेमां पृथिवीं सागरंबरां पांडवानां प्रसादेन भोक्षे राज्यमकल्मषं ॥ उपर्युपरि वै
राज्ञां ज्वलितो भास्करो यथा ॥ युधिष्ठिरं कथं पश्चादनुपास्यामि दासवत् ॥ कथं भुक्त्वा स्वयं
भोगा स्तत्वा दायांश्च पुष्कलान् ॥ कृपनं वर्तयिष्यामि कृपणैः सह जीविकं ॥ नानुसूयामि ते
वाक्यमुग्धां स्निग्धं हितं त्वया ॥ न तु संधिमहमन्ये प्राप्तकालं कथंचन ॥ सुनीतमनुपश्या ॥१०॥
मि सुयुद्धेन परंतप ॥ नायं क्लीबयितुं कालः संयोद्धुं काल एव नः ॥ इष्टं मे बहुयज्ञैर्दत्ता वि
प्रेषु दक्षिणाः ॥ प्राप्ताः कामाः श्रुता वेदाः

सत्रूणां मूर्ध्नि तस्थिते ॥ भृत्या मे सुभृतास्तात दीनश्चाभ्युद्धृतो जनः ॥ नोत्सहे च यादु
श्रेष्ठ पांडवान्वक्तुमीदृशं ॥ जितानि च पराष्ट्रानि स्वराष्ट्रमनुपालितं ॥ भुक्ताश्च विविधा
भोगास्त्रिवर्गस्सेवितो मया ॥ पितृणां कृतमानृण्यं क्षत्रधर्मस्य चोभयोः ॥ न ध्रुवं सुख
मस्तीह कुतो राज्यं कुतो यशः ॥ इह कीर्त्तिर्विधातव्या सा च युद्धेन नान्यथा ॥ गृहे यत्क्षत्रि
यस्यास्य निधनं तद्विगर्हितं ॥ अधर्मस्सुमहानेष यच्छय्यामरणं गृहे ॥ अरण्ये यो विमुंचे
त संग्रामे वा तनुं नरः ॥ क्रतूनाहृत्य महतो महिमानं स गच्छति ॥ कृपणं विलपन्नार्त्तो
जरयाभिपरिप्लुतः ॥ म्रियते रुदतां मध्ये ज्ञातीनां न स पूरुषः ॥ त्यक्त्वा तु विविधान्भो
गान्प्राप्तानां परमां गतिं ॥ अपीदानीं सुयुद्धेन गच्छेयं सत्सलोकतां ॥ शूराणामार्यवृ
त्तानां संग्रामेष्वनिवर्तिनां ॥ धीमतां सत्यसंधानां सर्वेषां क्रतुयाजिनां ॥ शस्त्रावभृथपूता
नां ध्रुवं वासस्त्रिविष्टपे ॥ मुदा नूनं प्रपश्यंति युद्धे ह्यप्सरसां गणाः ॥ पश्यंति नूनं
पितरः पूजितान्सुरसंसदि ॥ अप्सरोभिः परिवृतान्मोदमानांस्त्रिविष्टपे ॥ पंथानम
मरैर्यातं शूरैश्चैवानिवर्तिभिः ॥ अपि तैः संगतं वयमध्यारुहेमहि ॥ पितामहेन वृद्धेन
तथाचार्येण धीमता ॥ जयद्रथेन कर्णेन तथा दुःशासनेन च ॥ घटमाना मदर्थेस्मि
न्हताः शूरा जनाधिपाः ॥ शेरते लोहिताक्तांगाः पृथिव्यां शरविक्षताः ॥ उत्तमास्त्रविदः
शूरा यथोक्तक्रतुयाजिनः ॥ त्यक्त्वा प्राणान्यथान्यायमिंद्रसद्मनि धिष्ठिताः ॥ तैस्त्वयं

शल्य॰

संपतद्भिर्महावेगैर्यस्यद्भिरिह संयुगे॥ येमदर्थे हताः शूराः कृतमनुस्मरन्॥ ऋणंप्र
तिमुंचानो न राज्ये मन आधदे॥ पातयित्वा वयस्यांश्च भ्रातॄनथ पितामहान्॥ जीवि
॥१०॥ तंयदि रक्षेयं लोको मां गर्हयेद्ध्रुवं॥ कीदृशं च भवेद्राज्यं मम हीनस्य बंधुभिः॥ सखिभिश्च
सुहृद्भिश्च प्रणिपत्य च पांडवं॥ सोहमेतादृशं कृत्वा जगतोस्य पराभवं॥ सुयुद्धेन ततः
स्वर्गं प्राप्स्यामि नतदन्यथा॥ एवं दुर्योधनेनोक्ताः सर्वे संपूज्य तद्वचः॥ साधु साध्विति रा
जानं क्षत्रियाः संबभाषिरे॥ पराजयमशोचंतः कृतचित्ताश्च विक्रमे॥ सर्वे विनिश्चिता यो
द्धुमुदग्रमनसोभवन्॥ ततो वाहान्समाश्वास्य सर्वे युद्धाभिनंदनः॥ ऊने द्वियोजने गत्वा
प्रत्यतिष्ठंत कौरवाः॥ आकाशे विद्रुमे पुण्ये प्रस्थे हिमवतः शुभे॥ अरुणां सरस्वतीं प्रा
पपुः प्य सस्नुस्तज्जलं॥ तव पुत्रकृतोत्साहाः पर्यवस्थाप्य चात्मानमन्योन्येन पुनस्तदा॥ सर्व
राजन्प्रवर्तंत क्षत्रियाः कालचोदिताः॥ ॥इति महाभारते शल्यपर्वणि॥ ॥संजय उवाच॥ ॥
अथ हैमवते प्रस्थे स्थिता युद्धाभिनंदिताः॥ सर्व एव महाराज योधास्तत्र समागताः
शल्यश्च चित्रसेनश्च शकुनिश्च महारथाः॥ अश्वत्थामा कृपश्चैव कृतवर्मा च विशांपते॥
सुषेणोरिष्टसेनश्च धृतसेनश्च वीर्यवान्॥ जयसेनश्च राजानस्तां रात्रिमुषिता
स्तताः॥ रणे कर्णे हते वीरे त्रासिता जितकाशिभिः॥ नालभंश्छर्म ते पुत्रा हिमवंतमृ
तं गिरिं॥ तेब्रुवन्सहितास्तत्र राजानं सैन्यसन्निधौ॥ कृतयत्ना रणे राजन्संपूज्य ॥१०॥
विधिवत्तदा॥ कृत्वा सेनाप्रणेतारं परांस्त्वं योद्धुमर्हसि॥ येनाभिगुप्ताः संग्रामे जयेमासु
हृदो वयं॥ ततो दुर्योधनः स्थित्वा रथे

रथवरोत्तमं ।।सर्वयुद्धविशारदमंतकप्रतिमंयुधि ।।स्वर्गपुच्छन्नशिरसंकंबु
ग्रीवंप्रियंवदं ।।व्याकोषपद्मपत्राक्षंव्याघ्रास्यंमेरुगौरवं ।।स्थाणोर्वृषस्यसदृशं
स्कंधनेत्रगतिःस्वनैः ।।पुष्टश्लिष्टायतभुजंसुविस्तीर्णघनोरसं ।।जवेबलेचसदृशमरु
णानुजवातयोः ।।आदित्यस्यात्विषासम्यग्बुध्याचोशनसासमं ।।शक्तिरूपसुखै
श्वर्यैस्त्रिभिश्चंद्रसमास्तमं ।।कांचनोपलसंघातैःसदृशंश्लिष्टसंधिकं ।।सुवृत्तोरु
कटीजंघंसुगुल्फिनखं ।।स्मृताःसर्वेनुगुणान्धात्रायत्नाद्विनिर्मितं ।।सर्वैर्लक्षण
संपन्ननिपुणंश्रुतिसागरं ।।जेतारंतरसाशत्रूनजेयंशत्रुभिर्बलात् ।।दशांगंयश्चमु
ख्यामिष्वस्त्रंवेदतत्त्वतः ।।सांगांश्चचतुरोवेदान्सम्यगाख्यानपंचमान् ।।आराध्यत्र्यं
बकंयत्नाद्व्रतैरुग्रैर्महातपाः ।।अयोनिजायामुत्पन्नोद्रोणेनायोनिजेनयः ।।तमप्रतिमक
र्माणंरूपेणासदृशंभुवि ।।पारगंसर्वविद्यानांगुणार्णवमनिंदितं ।।तमभ्येत्यसुतस्तुभ्य
मश्वत्थामानमब्रवीत् ।।यंपुरस्कृत्यसहितायुधिजेष्यामपांडवान् ।।गुरुपुत्रोद्यसर्वेषां
मस्माकंपरमागतिः ।।भवांस्तस्मान्नियोगान्मेकोस्तुसेनापतिर्मम ।। ।।द्रौणिरुवाच ।। ।।
अयंकुलेनवीर्येणतेजसासमाश्रिया ।।सर्वैर्गुणैःसमान्वितःशल्योनोस्तुचमूपतिः ।।
भागिनेयान्निजांस्त्यक्त्वाकृतज्ञोस्मानुपागतः ।।मतोक्तेद्रोणपुत्रेणसर्वेयेचनराधिपाः ।।प
रिवार्यस्थिताःशल्यंजयशब्दांश्चचक्रिरे ।।युद्धायचमतिंचक्रुरावेशंचपरंययुः ।।ततो
राजाब्रवीच्छल्यंभूमौस्थित्वारथेस्थितं ।।

शल्य॰

उवाचप्रांजलिर्भूत्वारामभीष्मसमंरणे॥ भवयंसकालसंप्राप्तोमित्राणांमित्रवत्सल
यत्रमित्रमधित्रंवापरीक्षंतेबुधीजनाः॥ समुवानूस्तुनःशूरःप्रणेतावाहिनीमुखे॥
रणंचयातेभवतिपांडवामंदचेतसः॥ भविष्यंतिसहामात्याःपंचालाश्चनिरुद्यमाः॥
॥११॥ शल्यउवाच॥ ॥यत्तुमांमन्यसेराजन्कुरुराजकरोमितत्॥ त्वत्प्रियार्थंहिमेसर्वंप्राणा
राज्यंधनानिच॥ दुर्योधनउवाच॥ ॥सेनापत्येनवरयेत्वामहंमातुलातुलं॥ सोस्मा
न्पाहियुधांश्रेष्ठस्कंदोदेवानिवाहवे॥ अभिषिच्यस्वराजेंद्रदेवानामिवपावकिः॥ जहि
शत्रून्रणेवीरमहेंद्रोदानवानिव॥ ✿ ॥इतिमहाभारतेशल्यपर्वणि॥ ॥संजयउवाच॥
एतछ्रुत्वावचोराज्ञोमद्रराजःप्रतापवान्॥ दुर्योधनंतदाराजन्विजेष्येवरणेपार्थान्सोम
कांश्चसमागतान्॥ अहंसेनाप्रणेताते भविष्यामिनसंशयः॥ पंचव्यूहंविधास्यामिनत
रिष्यंतियंपरे॥ इतिसत्यंब्रवीम्येषदुर्योधननसंशयः॥ एवमुक्तस्ततोराजामद्राधिपति
मंजसा॥ अभ्यषिंचतसेनान्यामध्येभरतसत्तम॥ विधिनाशास्त्रदृष्टेनहृष्टरूपोविशांपते
अभिषिक्तेततस्तस्मिन्सिंहनादोमहानभूत्॥ तवसैन्येष्ववाद्यंतवादित्राणिचभारत॥
हृष्टाश्चासंस्ततोयोधामद्रकाश्चमहारथाः॥ तुष्टुवुश्चैवराजानंशल्यमाहवशोभितं॥ ॥११॥
जयराजंश्चिरंजीवजहिशत्रून्समागतान्॥ तवबाहुबलंप्राप्यधार्तराष्ट्रामहाबलाः॥ निखि
लांपृथिवींसर्वांप्रशासंतुहतद्विषः॥ त्वंहिशक्तोरणेजेतुंससुरासुरमानवान्समर्त्यधर्मा
णइहतुकिमुसोमकसृंजया॥ एवंसंस्तूयमानस्तुमद्राणामधिपोबली॥ हर्षंप्रापतदावीरो
दुरापमनात्मभिः॥ ॥शल्यउवाच॥ ॥अद्यचाहंरणेसर्वान्

पांचालान्सहपांडवैः ।। निहनिष्यामि वा राजन्स्वर्गं यास्यामि वा हतः ।। अद्य पश्यंतु मां लोका
विचरंतमभीतवत् ।। अद्य पांडुसुताः सर्वे वासुदेवः ससात्यकिः ।। पंचालाश्चैव द्रोपदेयाश्च सर्वशः ।।
धृष्टद्युम्नः सिखंडी च सर्वे चापि प्रभद्रकाः ।। विक्रमं मम पश्यंतु धनुषश्च महाबलं ।। लाघवं चास्त्र
वीर्यं च भुजयोश्च बलं युधि ।। अद्य पश्यंतु मे पार्थाः सिद्धाश्च सहचारणैः ।। यादृशं मे बलं बाह्वोः संपदस्त्रे
षु या च मे ।। अद्य मे विक्रमं दृष्ट्वा पांडवानां महारथाः ।। प्रतीकारपरा भूत्वा चेष्टंतु विविधाः क्रियाः ।। अ
द्य सैन्यानि पांडूनां द्रावयिष्ये समंततः ।। द्रोणभीष्मावतिविभो सूतपुत्रं च संयुगे ।। विचरिष्ये रणे
युध्यन्प्रियार्थं तव कौरव ।। ।। संजय उवाच ।। अभिषिक्ते तदा शल्ये तव सैन्येषु मानद ।। न कर्ण
व्यसनं केचिन्मेनिरे तत्र भारत ।। हृष्टाः सुमनसश्चैव बभूवुस्तत्र सैनिकाः ।। मेनिरे निहतान्पार्थान्
मद्रराजवशं गतान् ।। प्रहर्षं प्राप्य सेनानु भारती भरतर्षभ ।। तां रात्रिं सुखिता सुप्ता सुस्थचित्ता च
साभवत् ।। सैन्यस्य तव तं शब्दं श्रुत्वा राजा युधिष्ठिरः ।। वार्ष्णेयमब्रवीद्वाक्यं सर्वक्षत्रस्य शृ
ण्वतः ।। मद्रराजः कृतः शल्यो धार्तराष्ट्रेण माधव ।। सेनापतिर्महेष्वासः सर्वसैन्येषु पूजितः ।।
येतच्छ्रुत्वा यथातथ्यं कुरु माधव यत्क्षमं ।। भवान्नेता चाभिगोप्ता च विधत्स्व यदनंतरं ।। तमब्र
वीन्महाजनाधिपं आर्तायनिमहं जाने यथातत्त्वेन भारत ।। वीर्यवांश्च महातेजा महात्मा च
विशेषतः ।। कृती च चित्रयोधी च संयुक्तो लाघवेन च ।। यादृग्भीष्मस्तथा द्रोणो यादृक्कर्णश्च
संयुगे ।। तादृशस्तद्विशिष्टो वा मद्रराजो मतो मम ।। युध्यमानस्य तस्याजौ चिंतयन्निव भारत ।।
योद्धारं नाभिगच्छामि तुल्यरूपं जनाधिप ।। शिखंड्यर्जुनभीमानां सात्वतस्य च भारत ।।

शल्य॰

घृष्टद्युम्नस्य च तथा वृष्णे नान्य धिको रणे ॥ मद्रराजो महाराज मत्त द्विरदविक्रमः ॥ प्रवि ८
॥१२॥ रिष्यंति भीकांते कालं क्रुद्धः प्रजास्विव ॥ तस्याद्य वपुवस्यामि प्रतिज्ञा रमाहवे ॥ त्वामृते
पुरुषव्याघ्र शार्दूलसमविक्रमं ॥ सदेव लोके कृत्स्नेस्मिन्नान्यस्त्वत्तः पुमान्भुवन् ॥ मद्ररा
जं रणे क्रुद्धं यो हन्यात्कुरुनंदन ॥ बहन्यहनि युध्यंतं क्षोभयंतं बलं तव ॥ तस्माज्जहि
रणे शल्यं मघवानिव शंबरं ॥ असौ यशश्चाप्य सौ वीरो धार्तराष्ट्रेन सत्कृतः ॥ तवैव विजयो
नूनं हते मद्रेश्वरे युधि ॥ तस्मिन्हते हतं सर्वं धार्तराष्ट्रबलं महत् ॥ एतच्छ्रुत्वा महाराज वचनं
मम सांप्रतं ॥ प्रत्युद्याहि रणे पार्थ मद्रराजं महारथं ॥ जहि चैनं महाबाहो वासवो नमुचिं यथा ॥
न चैवात्र दया कार्या मातुलोयं ममेति वै ॥ क्षात्रधर्मं पुरस्कृत्य जहि मद्रजनेश्वरं ॥ भीष्मद्रो
णार्णवं तीर्त्वा कर्णपातालसंभवं ॥ मा निमज्जीः सगणः शल्यमासाद्य गोष्पदं ॥ यच्च ते त
पसो वीर्यं यच्च क्षात्रं बलं तव ॥ तद्दर्शय रणे सर्वं जहि चैनं महारथं ॥ एतावदुक्त्वा वचनं केशवः
परवीरहा ॥ जगाम शिबिरं सायं पूज्यमानोथ पांडवैः ॥ केशवे तु तदा याते धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ १२
विसृज्य सर्वान्भ्रातृंश्च पांचालानथ सैनिकान् ॥ सुष्वाप रजनीं तां तु विशल्य इव कुंजरः ॥ ते च
सर्वे महेष्वासाः पांचालाः पांडवास्तथा ॥ कर्णस्य निधने हृष्टाः सुषुपुस्तां निशां तदा ॥ गत
ज्वरं महेष्वासास्तीर्णपारं महारथं ॥ बभूव पांडवानां सैन्यं प्रमुदितं निशि ॥ सूतपुत्रस्य
निधने जयं लब्ध्वा च मारिष ॥ ✽ ॥ इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि ॥ ॥ संजय उवाच ॥
व्यतीतायां रजन्यां तु राजा

दुर्योधनस्तदा ॥ अब्रवीत्तावकास र्वान्सन्नद्धांगां महारथाः ॥ राज्ञस्तस्य मतमाज्ञाय सम
नह्यंत सायमुः ॥ अयोजयन्रथांस्तूर्णं पर्यधावंस्तथापरे ॥ आकल्प्यंत च मातंगाः समनह्यंत
पत्तयः ॥ रथानास्तरणोपेतांश्चक्रुर पो पेतांश्च कुरवोसहस्रशः ॥ वादित्राणांच निनदः
प्रादुरासीद्विशांपते ॥ योधनांयिहिसैन्यानांयोधानांयुद्दियतां ॥ ततो बलानि सर्वाणि से
नाविष्टानि भारत ॥ नन्यधावंद दृष्टपसं कृत्वाणिवर्तनिं ॥ शल्यं सेनापतिं कृत्वा मद्रराज
महारथाः ॥ प्रविभज्य बलं सर्वमनिकेषु व्यवस्थिता ॥ ततः सर्वे समागम्य पुत्रेण तव सै
निकाः ॥ कृपश्च कृतवर्मा च द्रोणिः शल्योथ सौबलः ॥ अन्ये च पार्थिवाः शेषाः समयं च
क्रिरे तदा ॥ न नयेकेनयोद्धव्यं कव्यं विदपि पांडवैः ॥ यो ह्येकः पांडवैः युद्धे यो वायुध्यंस
मुसृजेत् ॥ सपंचभिर्भवेद्युक्तः पातकैश्चोपपातकैः ॥ अन्योन्यं परिरक्ष्यद्भिः योद्धव्यं सहि
तैश्च तः ॥ एवं ते समयं कृत्वा सर्वे तत्र महारथाः ॥ मद्रराजपुरस्कृत्य तूर्णमभ्यद्रवन्परान् ॥
तथैव पांडवाः सर्वे युद्धे सैन्यं महारणे ॥ अभ्ययुः पांडवा राजन्योत्स्यमानाः समंततः ॥
तद्बलं भरतश्रेष्ठ क्षुब्धार्णवसमस्वनं ॥ समुद्धूतार्णवाकारमुद्धूतरथकुंजरं ॥ ॥ धृतराष्ट्रः ॥
द्रोणस्यभीष्मस्यवैराधेयस्य मयास्मृतं पातनं से मे गयः सैन्यं स्याय सुतस्याम ॥ कथं
रणे हतः शल्यो धर्मराजेन संशयः ॥ भीमसेनेन बलिना पुत्रो दुर्योधनो मम ॥ ॥ संजय ॥
क्षयं मनुष्यदेहानां तथा नागाश्व संक्षयं ॥ शृणु राजन्स्थिरो भूत्वा संग्रामोसंसतोमम ॥
बाशा ॥ बलवती राजन्पुत्रानां ते तव

शल्य

॥१२॥

मद

पर्व

च दा।। हते द्रोणे च भीष्मे च सूतपुत्रे च पातिते।। शल्यः पार्थान्नृपो सर्वान्निहनिष्यति मारि
ष।। तापासा हृदयं कृत्वा समास्वे च भारत।। मद्रराजं च समरे ममाश्रित्य महारथं।। नाथमेव
तदात्मानं तमन्यत सुतस्तव।। यदा कर्णे हते पार्थाः सिंहनादं प्रचक्रिरे।। तदा राजन्नु धा राष्ट्र
नाविवेश महद्भयं।। तानु समाश्वास्य तु तदा मद्रराजः प्रतापवान्।। व्यूहस्व्यूहं महाराजन्
सर्वतोँवृद्धिवत्।। प्रत्युद्यातो रणे पार्थान्मद्रराजः प्रतापवान्।। विधुन्वन्कार्मुकं चित्रं भार
घ्नं वेगवत्तरं।। रथप्रवरमास्थाय सैंधवाश्वं महारथः।। तस्य सीता महाराज रथस्था
शोभवद्रथं।। सतेन संवृतो वीरो रथेनामित्रकर्षणः।। तस्थौ शूरो महाराज पुत्राणां ते भ
यप्रणुत्।। प्रयाणे मद्रराजोभून्मुखं व्यूहस्य दंसितः।। मद्रकैः सहितो वीरैः कर्णपुत्रैश्च दुर्ज
यैः।। सव्येभूत्कृतवर्मा च त्रिगर्तैः परिवारितः।। गौतमो दक्षिणे पार्श्वे सकैश्च यवनैः सह।।
अश्वत्थामा पृष्ठतोभूत्कांबोजैः परिवारितः।। दुर्योधनोभवन्मध्ये रक्षितः कुरुपुंगवैः।। हया
नीकेन महता सौबलश्चापि संवृतः।। प्रययौ सर्वसैन्येषु कैतव्यश्च महारथः।। पांडवाश्च
महेष्वासा व्यूह्य सैन्यमनिंदिमाः।। विधाभूता महाराज तव सैन्यमुपाद्रवन्।। धृष्टद्युम्न
सिखंडीश्च सात्यकिश्च महारथः।। शल्यस्य वाहिनीं तूर्णमभिजि दुद्रुवुराहवे।। ततो युधिष्ठि
रो राजा स्वेनानीकेन संवृतः।। शल्यमेवाभिदुद्राव जिघांसुर्भरतर्षभ।। हार्दिक्यं तु महेष्वा
समर्जुनः शत्रुपुंगवः।। ससंशप्तकगणाश्चैवं वेगितोभिप्रदुद्रुवे।। गौतमं भीमसेनो वै सोम
काश्च महारथाः।। अभ्यवर्तत राजेंद्र जिघांसंतः परान्युधि।। माद्रीपुत्रौ तु शकुनिमु

॥१३॥

लूकंचमहारथं॥ ससैन्योसहस्रेणतौतावुपतस्थतुराहवे॥ तथैवचायुतसोयोधास्तावकाः पांडवान्नृपा। अभ्यवर्तंतसंक्रुद्धाविविधायुधपाणयः॥ ॥धृतराष्ट्रउवाच॥ ॥हतेभीष्मेमहेष्वासे द्रोणेकर्णेमिहारथे॥ कुरूष्ववशिष्टेषुपांडवेसुचसंयुगे॥ सुसंरब्धेषुपार्थेषुपराक्रांतेसु संजय। मामकानांपरेषांचकिंशिष्टमभवद्बलं॥ संजयउ०॥ ॥यथावयंपरेराजा युद्धायसमुपस्थिता॥ यावच्चासीद्बलंसिष्टसंग्राममेतन्निबोधमे। एकादशसहस्राणिरथानांभरतर्षभ॥ दशदंतिसहस्राणिसप्तचैवशतानितु॥ पूर्णेशतसहस्रेद्वेहयानांभरतर्षभ॥ नवकोट्यस्तथापि सोबलमेतत्तवाभवत्॥ रथानांषट्सहस्राणिषट्सहस्राश्चकुंजराः॥ दसचाश्वसहस्राणिपत्तिकोटिच तावत॥ एतद्बलंपांडवानामभवच्छेषमाहवे॥ एतदेवसमाजग्मुयुद्धायभरतर्षभ॥ एवंविभज्यराजेंद्रराजनमद्रेस्थिता॥ पांडवान्प्रत्युदीयामजयगृद्धाप्रमन्यवः॥ तथैवपांडवाः शूराःसमरेजितःकाशिनः।उपयातानरव्याघ्राःपांचालाश्चयशस्विनः॥ एवमेतेमहाराजःपरस्परवधैषिणः। उपयातानरव्याघ्राःपूर्वंसंध्यांप्रचक्रिरे॥ ततःप्रववृतेयुद्धंघोररूपंभयानकं॥ तावकानांपरेषांचनिघ्नतामितरेतरं॥◆॥ ॥इतिमहाभारतेशल्यपर्वणि॥ ॥संजयउवाच॥ ॥ ततःप्रवृत्तेयुद्धंकुरूणांभयवर्द्धनं॥ संजयैःसहराजेंद्रघोरंदेवासुरोपमं॥ नरारथागजौघाश्च सादिनश्चसहस्रशः। वाजिनश्चपराक्रांताःसमाजग्मुःपरस्परं॥ नागानांभीमरूपाणांद्रवतां निस्वनोमहान्॥ अश्रूयतयथाकालेनागेरथ्याहताःकेचित्सरथारथिपतन्॥ व्यद्रवंतविराद्धावा मानामदोत्कटैः॥ हयौघान्पादरक्षांश्चरथिनस्तत्रशिक्षिताः॥ शरैसंप्रेसयामासुपरलोकाय भारत॥ सादिनःसिक्षिताराज

सरितावार्यन्महारथान्॥ क्विरं तोरपो म्यपप्लूरूपास सतक्ष्टिभिस्तथा॥ घान्विनः पुरुषाः
केचिमपरिवार्यमहारथान॥ रवंबहवबासाचेप्रेसयेदुर्यविस्मयं॥ रागंरथंवरांश्चान्येपरिवा
यमहारथाः॥ सांतवायुधिजघ्नुवमानंम रथं॥ तथावरथिनं चद्वंविकिरंतंसरानबहून्॥
नागाजघ्नुर्महाराजपरिवार्यसमंततः॥ नागो नागमभिद्रुत्य रथी वरथिनं रणे॥ सक्तितो
मरनाराचैर्निजघ्नुस्तत्रभारत॥ पादातान्यम दंतोरथवारणवाजिभिः॥ रणमध्येदृश्यंत
कुर्वतामहतां कुलं॥ हयाश्चपर्यधावंतचामरैरुपसोभिताः॥ हंसाहिमवतःपृस्थेपिवंतइव
मेदिनं॥ तेषांतुवाजिनांभूमिः खुरैश्चित्राविशांपते॥ बसोभत यथानारीकरजैःक्षतविक्ष
ता॥ वाजिनांखुरशब्देनरथनेमिस्वनेनच॥ पत्तीनांचाभिशब्देननागानांबृंहितेनच॥ वादि
त्राणांचघोषेनशंखानांनिस्वनेनच॥ अभवन्नादिताभुमिनिर्घातैरिवभारत॥ धनुष
कूजमानानांनिस्त्रिंशानांचदीप्यतां॥ कवचानांप्रभाभिश्चनप्राज्ञायतकिंचन॥ बहवो
बाहवश्छिन्नानागराजकरोमाः॥ उद्वेष्टंतेविवेष्टंतेवेगंकुर्वंतिदारुणां॥ सिरषांचमहारा
जपततांवसुधीतले॥ च्युतानामिवतालेभ्यःफलानांश्रूयतेस्वनः॥ शिरोभिःपतितैर्भातिरु
धिरार्द्रैर्वसुंधरा॥ तपनीयनिभैकालेनलिनैरिवभारत॥ उद्वृत्तनयनैस्तैस्तुगतसत्वैः
सुविक्षितैः॥ व्यभ्राजतमहाराजपुंडरीकैरिवावृता॥ बाहुभिश्चंदनादिग्धैःसकेयूरैः
महाधनैः॥ पतितैराजभातिवसुधापपशाक्रध्वजैरिव॥ उरुभिश्चनरेंद्राणांविनिकृत्तैम
हाहवे॥ हस्तिहस्तोपमैरन्यैःसंवृत्तंमजानांगणं॥ कबंधसतसंकीर्णंछिन्नचामर
संकुलं॥ तुसु

जवनंकृपुष्पाजितंययातत्रयोधामहाराजक्विरंतोघमीतवत्न॥ दृश्यंतेरुधिराक्तांगा
पुष्पिताइवकिंशुका॥ मातंगाश्चाप्यदृस्यंतसरतोमरपीडिताः॥ पतंतस्तत्रतत्रैवछिन्ना
भ्रसदृशारणे॥ गजानीकंमहाराजवध्यमानंमहात्मभिः॥ व्यदीर्यतदिशःसर्वावातनुन्नाप
वाइव॥ गजामेघसंग काशाःपेतुमुर्व्यसमंततः॥ वज्रनुग्नाइवविभोपर्वताजुगसंक्षये॥ ह
यानांसादिभिःसार्द्धपतितानांमहीतले॥ राशयःसंप्रदृश्यंतेगिरिमात्रास्ततस्ततः॥ सं
जज्ञेरणभूमौतुपरलोकवहानदी॥ शोणितोदारथावर्ताध्वजवृक्षास्थिकर्षरा॥ भुज
पाक्राधनुःस्रोताहस्तिशैलाहयोपला॥ मेदोमज्जाकर्दमिनिच्छत्रहंसागदोडुपा॥ कवचो
ष्णीषसंछन्नापताकारुचिरद्रुमा॥ चक्रचक्रावलीयुक्तात्रिवेणुदंडकाकुला॥ शूरा
णांहर्षजननीभीरूणांभयवर्द्धनी॥ प्रावर्ततनदीरौद्राकुरुसृंजयसंकुला॥ तांनदीं
पितृलोकायवहंतींअतिभैरवा ॥ तेरुर्वाहननौभिस्तेशूराःपरिघबाहवः॥ वर्तमाने
तथायुद्धेनिर्मर्यादेविशांपते॥ चतुरंगक्षयेघोरेपूर्वंदेवासुरोपमे॥ आक्रोशन्बांधवानन्ये
त्येतत्रतत्रपरंतप॥ क्रोशद्भिर्बांधवैश्चान्येभयार्तानिवर्तिरे॥ तथायुद्धेवर्तमाने
भयानके॥ अर्जुनोभीमसेनश्चमोहयांचक्रतुःपरान्॥ सोवध्यमानामहती
सेनातवजनाधिप॥ अमुह्यत्तत्रतत्रैवयोषिन्मदवशादिव॥ मोहयित्वाचतांसेनां
भीमसेनधनंजयौ॥ दध्मतुर्वारिजौतत्रसिंहनादंनेदतुः॥ श्रुत्वैवतुमहाशब्दंधृष्टद्यु
म्नशिखंडिनौ॥

शल्य०

॥१८॥

धर्मराजं पुरस्कृत्य मद्रराजमभिद्रुतौ ॥ तत्राश्चर्यमपश्याम घोररूपं विशांपते ॥ शल्येन
संगताः शूरा यदयुध्यं भागशः ॥ माद्रीपुत्रौ तु रभसौ कृतास्त्रौ युद्धदुर्मदौ ॥ अभ्ययातां
२८ त्वरायुक्तौ जिगीषंतो बलं तव ॥ ततो न्यवर्तत बलं तावकं भरतर्षभ ॥ शरैः प्रणुन्नं बहु
धा पांडवैर्जितकाशिभिः ॥ वध्यमानास्समरे स्वान्पुत्राणां प्रेक्षतां तव भेजे दिशो महाराज
प्रणुन्ना दृढधन्विभिः ॥ हाहाकारो महाञ्जज्ञे योधानां तव भारत ॥ तिष्ठ तिष्ठेति वाग्या
सीद्राविताना महासेनां ॥ क्षत्रियाणां तदान्योन्यं संयुगे जयमिच्छतां ॥ प्राद्रवन्नेव भ
ग्नास्ते पांडवैस्तावकस्यानीका ॥ सहायुद्धे प्रियान्पुत्रान्भ्रातॄन्च पितामहान् ॥ मातुला
भागिनेयांश्च तथा संबंधिबांधवान् ॥ हयां द्विपांस्त्वरयंतो योधा जग्मुः सहस्रशः ॥
बात्मत्राणकृतोत्साहास्तावका भरतर्षभ ॥ ❀ ॥ । इति महाभारते शल्यपर्वणि
॥ संजय उवाच ॥ । तत्प्रभग्नं बलं दृष्ट्वा मद्रराजः प्रतापवान् ॥ उवाच सारथिं तूर्णं चोद
याश्वान्महाजवान् ॥ एष तिष्ठति वै राजा पांडुपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ छत्रेण ध्रियमाणेन
पांडवेन विराजता ॥ अत्र मां प्रापय क्षिप्रं पश्य मे सारथे बलं ॥ न समर्थो हि मे पार्थाः
स्थातुमद्य पुरो युधि ॥ एवमुक्तस्ततः प्रायान्मद्रराजस्य सारथिः ॥ यत्र राजा सत्यसं
धो धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ आपतंतं च सहसा पांडवानां महद्बलं ॥ दधारैको रणे शल्यो
वेलोद्वृत्तमिवार्णवं ॥ पांडवानां बलौघस्तु शल्यमासाद्य मारिष ॥ व्यतिष्ठत तदा युद्धे
सिंधोर्वेग इवाचलं ॥ मद्रराजं तु

॥१८॥

समरेदृष्ट्वायुद्धाय   धिष्ठितं॥ कुरवःसैन्यवंतंतमसंकुलानिवर्तनं॥ तेषु
राजन्निवर्तेषुव्यूढानीकेषुभागशः॥ प्रावर्ततमहारौद्रःसंग्रामःशोणितोदकः॥
समार्छच्चित्रसेनंतुनकुलोयुद्धदुर्मदः॥ तौपरस्परमासाद्यचित्रकार्मुकधारिणौ॥
मेघाविवयथोद्धूतौदक्षिणोत्तरवर्षिणौ॥ शरतोयैःसिसिचतुस्तौपरस्परमाहवे॥ ना
तरंतत्रपस्यामिपांडवस्येतरस्यवा॥ उभौरथास्त्रविद्विनौरथचर्याविशारदौ॥
परस्परवधेयत्तौछिद्रान्वेषणतत्परौ॥ चित्रसेनस्तुभल्लेनपीतेनवनिशितेनच॥
नकुलस्यमहाराजमुष्टिदेशेछिनद्धनुः॥ अथैनंछिन्न   न्वानंरुक्मपुंखैःशिला
शितैः॥ त्रिभिःशरैरसंभ्रांतोललाटेवैसमर्पयत्॥ हयांश्चास्यशरैस्तीक्ष्णैःप्रेष
मासमृत्यवे॥ तथाध्वजंसारथिंचत्रिभिःस्त्रिभिरपातयत्॥ सशत्रुभुजनिर्मुक्तैर्ल
लाटस्थैःस्त्रिभिःसरैः॥ नकुलःसुसुभेराजंस्त्रिशृंगइवपर्वतः॥ सछिन्नधन्वाविरथ
खड्गमादायचर्मच॥ रथादवतरद्वीरःशैलाग्रादिवकेसरी॥ पद्भ्यामापततस्तस्यशर
वृष्टिंसमासृजत्॥ नकुलोप्यग्रसत्तांवैचर्मणालघुविक्रमः॥ चित्रसेनरथंप्राप्यचि
त्रयोधीजितक्लमः॥ आरुरोहमहाबाहुःसर्वसैन्यस्यपश्यतः॥ सकुंडलंसमुकुटंसुनसं
स्वायतेक्षणं॥ चित्रसेनसिरःकायाः   हरतपांडवः॥ सपपातरथोपस्थाद्दिवाकरसम
प्रभः॥ चित्रसेनंविशस्तंचदृष्ट्वामहारथः॥ साधुवादस्वनांश्चक्रुःसिंहनादांश्चपुष्कलान्॥
विशस्तंभ्रातरंदृष्ट्वाकर्णपुत्रौमहारथौ॥ सुसेनःसत्यसेनश्चमुमुंचतो॥ निशितान्शरान्॥ ततो

शल्य.
॥१९५॥

भ्यधावतां तूर्णंपांडवांस्थितांवरौ ॥ जिघांसंतौ यथा नागं व्याघ्रौ राजन्महावने ॥ ताव
भ्यवर्षतां तीक्ष्णौ द्वावेव नं महारथं ॥ सरौघान्सम्यगस्यंतौ वारिदौ सलिलं यथा ॥ ससैर
सर्वतो विद्धः प्रहृष्टः स्वपांडवः ॥ अन्यकार्मुकमादाय रथमारूह्य वीर्यवान् ॥ अतिष्ठत रणे
वीरः क्रुद्धो नृपाख्यांतकः ॥ तस्य तौ भ्रातरौ राजन् सरैः सत्रवपर्वभिः ॥ रथं विसकलिकर्तुं
समारब्धौ विशांपते ॥ ततः प्रहस्य नकुलश्चतुर्भिश्चतुरो रणे ॥ जघान निशितैस्तीक्ष्णैः सत्य
सेनस्य वीर्यवान् ॥ ततः संधाय नाराचं रुक्मपुंखं शिलाशितं ॥ धनुश्चिच्छेद राजेंद्र सत्यसेन
स्य पांडवः ॥ अथान्यं रथमास्थाय धनुरादाय चापरं ॥ सत्यसेनः सुषेणश्च पांडवं पर्यधावतां ॥
अविध्यत्तावसंभ्रांतौ माद्रीपुत्रः प्रतापवान् ॥ द्वाभ्यां द्वाभ्यां महाराज शराभ्यां समरमूर्धनि ॥
सुषेणस्तु ततः क्रुद्धः पांडवस्य महद्धनुः ॥ चिच्छेद प्रहसन्युद्धे क्षुरप्रेण महारथः ॥ अथा
न्यं धनुरादाय नकुलः क्रोधमूर्छितः ॥ सुषेणं पंचभिर्विद्ध्वा ध्वजमेकेन चिच्छिदे ॥ सत्य
सेनस्य च धनुर्हस्तावापं च मारिष ॥ चिच्छेद तरसा युद्धे तत उच्चुक्रुशुर्जनाः ॥ अथान्यद्ध
नुरादाय शत्रुघ्नं भारसाधनं ॥ शरैः संछादयामास समंतात्पांडुनंदनं ॥ संनिवार्य तु तान्बाणा
न्नकुलः परवीरहा ॥ सत्यसेनसुषेणौ च द्वाभ्यां द्वाभ्यामविध्यत ॥ तावेनं प्रत्यविध्येतां पृ
थक्पृथगजिह्मगैः ॥ सारथिं चास्य राजेंद्र शितैर्विव्यधतुः शरैः ॥ सत्यसेनो रथेषां तु नकु
लस्य धनुस्तथा ॥ पृथक्क्षुराभ्यां चिच्छेद कृतहस्तः प्रतापवान् ॥ स रथेतिरथस्तिष्ठन्रथश
क्तिं परामृशत् ॥ स्वर्णदंडामकुंठाग्रां तैलधौतां सुनिर्मलां ॥ लेलिहानामिव विभो नाग
कन्यां महाविषां ॥ समुद्यम्य च चिक्षेप सत्यसेन ॥१९५

स्य संयुगे॥ सा तस्य हृदयं संख्ये बिभेद शतधा नृप॥ स पपात रथाद्भूमौ गतसत्वो न्यचेतनः॥
भ्रातरं निहतं दृष्ट्वा सुषेणः क्रोधमूर्छितः॥ अभ्यवर्षच्छरैस्तूर्णं पांचाल्यं पांडुनंदनं॥ नकुलं
विरथं दृष्ट्वा द्रौपदेयो महारथः॥ सुतसोमोभिदुद्राव परीप्सन् पितरं रणे॥ ततोधिरुह्य नकुलः
सुतसोमस्य तं रथं॥ शुशुभे भरतश्रेष्ठो गिरिस्थ इव केसरी॥ सोन्यत्कार्मुकमादाय सुसेनं
समयोधयत्॥ तावुभौ शरवर्षाभ्यां समासाद्य परस्परं॥ परस्परवधे यत्तौ चक्रतुः सुमहारणं॥
सुसेनस्ततः क्रुद्धः पांडवं शिरवस्त्रिभिः॥ सुतसोमं च विसखा वा क्रोधा रूपि वार्ययत्॥
ततः क्रुद्धो महाराज नकुलः परवीरहा॥ सरैस्तस्य दिशः सर्वाश्छादयामास वेगवान्॥
ततो गृहीत्वा तीक्ष्णाग्रमर्धचंद्रं सुतेजनं॥ स वेगायुक्तं विक्षेप कर्णपुत्रस्य संयुगे॥ तस्य तेन
सिरः कायाज्जहार नृपसत्तम॥ पश्यतां सर्वसैन्यानां तदद्भुतमिवाभवत्॥ स हतः प्रापय
द्राजन्नकुलेन महात्मना॥ नदीवेगादिवारुग्णस्तीरजः प्रापतद्महान्॥ कर्णपुत्रवधं दृष्ट्वा
नकुलस्य च विक्रमं॥ प्रदुद्राव भयात्सेना तावकी भरतर्षभ॥ २१ तां तु सेनां महाराज मद्रराजः
प्रतापवान्॥ अपालयद्रणे शूरः सेनापतिररिंदमः॥ विभीस्तस्थौ महाराज व्यवस्थाप्य च
वाहिनीं॥ सिंहनादं भृशं कृत्वा धनुःशब्दं च दारुणं॥ तावकाः समरे राजन् रक्षिता दृढ
धन्विना॥ प्रत्युपपुररीतास्ते समंताद्विगतव्यथाः॥ मद्रराजं महेष्वासं परिवार्य समंततः॥
स्थिता राजन्महात्मानो योद्धुकामाः समंततः॥ सात्यकी भीमसेनश्च माद्रीपुत्रौ च पांडवौ॥
युधिष्ठिरं पुरस्कृत्य ह्रीनिषेवमरिंदमं॥ परिवार्य रणे वीराः सिंहनादं प्रचक्रिरे॥ बाणस
दशब्दांश्च घोरान्क्ष्वेडांश्च विविधान्मुहुः॥ तथैव तावकाः सर्वे मद्राधिपतिं संजय॥ परिवार्य

संरब्धाःपुनर्युयुधमरोत्र यतू।।ततःप्रववृतेयुद्धंभीरूणांभयवर्धनं।।तावकानांपरेषांच
मृत्युंकृत्वानिवर्तनं।।यथादेवासुरंयुद्धंपूर्वमासीद्विशांपते।।अमीतानांतथाराजन्य
मराष्ट्रविवर्द्धनं।।ततःकपिध्वजोराजन्हत्वानीकानिसहसाकारणे।।अभ्यद्रवत्कौरवींपां मानी
डुनंदनः।।तथैवपांडवासर्वेधृष्टद्युम्नःप्रतापवान्।।अभ्यधावंततांसेनांविष्टयंतःशितां
घोरान्।।पांडवैरविकीर्णानांसंमोहःसमराजत।।नत्वविंदन्ननीकानिकादिशोवा
प्रदिशस्तथा।।आपूर्यमानानिशितैःशरैःपांडवचोदितैः।।हतप्रवीराविध्वस्ताकीर्य
मानासमंततः।।कौरव्यावध्यतत्वमुक्तपांडुपुत्रैर्महारथैः।।तथैवपांडवीसेनाशरैराज न्
समंततः।।रणेहन्यतपुत्रैस्तेशतशोथसहस्रशः।।तेसेनेभृशसंतप्तेवध्यमानेपरस्परं।।
व्याकुलेसमपद्येतांवर्षासुसरिताइव।।आविवेशस्त्रितुंगावकानांमहद्भयं।।पांडवा
नांचराजेंद्रतथाभूतेमहाहवे।।❀।। ।।इतिमहाभारतेशल्यपर्वणि।। ।।संजयउवाच।।
तस्मिन्विलुलितेसैन्येवध्यमानेपरस्परं।।द्रवमानेषुयोधेषुनिनदत्सुचदंतिषु।।कूज
त्स्वानुतांचैवपदातीनांमहाहवे।।विद्रुतेषुमहाराजहयेषुबहुधातदा।।प्रक्षयेदारुणेजातसंहारे
सर्वदेहिनां।।नानाशस्त्रसमावायेव्यतिशब्दरयेद्विपे।।हर्षणेयुद्धसौंडानांभीरूणांभयवर्द्धने।।
गाहमानेषुयोधेषुपरस्परवधैषिषु।।प्राणादानेमहाघोरेवर्तमानेदुरोदरे।।संग्रामेघोररूपे
यमराष्ट्रविवर्धने।।पांडवास्तावकांस्तैन्यंव्यधमंतशितैःशरैः।।तथैववावकायोधाज ॥२॥
घ्नुःपांडवसैनिकान्।।तस्मिंस्तथावर्तमानेयुद्धेभीरुभयावहे।।पूर्वाह्णेचैवसंप्राप्तेभास्करो
दयनंप्रति।।

लब्धलसा परे राजन् रक्षितास्य महात्मना ॥ अयोधयांस्तव बलं मत्स्ये कृत्वा निवर्तनं ॥
बलिभिः पांडवैर्दृप्तैर्लब्धलक्ष्यैः प्रहारिभिः ॥ कौरव्यसीदत्पृतना मृगीवाग्निसमाकु-
ला ॥ तां दृष्ट्वा सीदतीं सेनां पंके गामिव दुर्बलां ॥ उज्जिहीर्षुस्तदा शल्यः प्रायात्पांडुचमूं
प्रति ॥ मद्रराजस्तु संक्रुद्धो गृहीत्वा धनुरुत्तमं ॥ अभ्यद्रवत संग्रामे पांडवानाततायिनः ॥
पांडवापि महाराज समरे जितकाशिनः ॥ मद्रराजं समासाद्य विव्यधुर्निशितैः शरैः ॥
ततः शरसुतैस्तीक्ष्णैः मद्रराजो महाबलः ॥ अर्दयामास तां सेनां धर्मराजस्य पश्यतः ॥
प्रादुरसंस्ततो राजन् निमित्तान्यनेकशः ॥ सर्वं कृत्वा नाम हि चापि सपर्वता समु-
द्रादिमाग्नि दीर्यमाना समंततः ॥ उल्का भूमिं दिवः पेतुराहत्य रविमंडलं ॥ मृगा-
श्च महिषाश्चापि पक्षिणश्च विशांपते ॥ अपसव्यं तदा चक्रुः सेनां ते बहुशो नृप ॥ ततस्तद्यु-
द्धमत्युग्रमभवत्संघचारिणां ॥ ततः सर्वाण्यनीकानि संनिपत्य जनाधिप ॥ अभ्ययुः
कौरवा राजन् पांडवानामनीकिनीं ॥ शल्यस्तु शरवर्षेण ववर्षामिव सहस्रदृक् ॥
अभ्यवर्षददीनात्मा कुंतीपुत्रं युधिष्ठिरं ॥ भीमसेनं शरैश्चापि रुक्मपुंखैः शिलाशितैः ॥
द्रौपदेयांस्तथा सर्वान् माद्रीपुत्रौ च पांडवौ ॥ धृष्टद्युम्नं च शैनेयं शिखंडिनमथापि च ॥
एकैकं दशभिर्बाणैर्विव्याध स महाबलः ॥ ततोऽसृजद्बाणवर्षं घर्मांते मघवानिव ॥ ततः
प्रभद्रका राजन् सोमकाश्च सहस्रशः ॥ पतिताः पात्यमानाश्च दृश्यंते शल्यसायकैः ॥
दभ्रमराणामिव व्राताः सलभानामिव प्रजाः ॥ ह्रादिन्य इव मेघेभ्यः शल्यस्य न्य-

शराः ॥ द्विरदास्तु रगाश्चाश्वा नराः यतयो रथिनस्तथा ॥ शल्यस्य बाणैर्न्यपतन्व्यसुभ
नदस्तथा ॥ आविष्ठइव मद्रेशो मन्युना पौरुषेन च ॥ प्राछादयदु संख्ये कालसृष्ट
इवांतकः ॥ विनिर्दमानो मद्रेसो मेघह्रादो महाबलः ॥ सा वध्यमाना शल्येन पांडवाना
मनीकिनी ॥ अजातशत्रुं कौंतेयमभ्यधावे युधिष्ठिरं ॥ तां समर्दयतः संख्ये लघुहस्त
सितैः शरैः ॥ शरवर्शेन महता युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ तमापतंतं सस्यश्वैः क्रुद्धो राजा यु
धिष्ठिरः ॥ आवरयत् सरैस्तीक्ष्णो तंद्विपां कुशैः ॥ तस्य शल्यः शरं घोरं मुमोचाशीवि
षोपमं ॥ सनिर्भिद्य महात्मान वेगेन न्यपतन्मगां ॥ ततो वृकोदरः क्रुद्धः शल्यं विव्याध
सप्तभिः ॥ पंचभिः सहदेवस्तु नकुलोदशभिः शितैः ॥ द्रौपदेयाश्च शत्रुघ्नं सूरमार्तायनिं
शरैः ॥ अभ्यवर्षन्महावेगं मेघा इव महीधरं ॥ ततो दृष्ट्वा तुद्यमानं शल्यं पार्थैः समं
ततः ॥ कृतवर्मा कृपश्चैव संक्रुद्धावभ्यधावतां ॥ उलूकश्च महावीर्यः शकुनिश्चापि सौब
लः ॥ स्मयमानश्च शनकै रश्वत्थामा महारथः ॥ तव पुत्राश्च कार्त्स्न्येन जुगुपुश
ल्यमाहवे ॥ भीमसेनं त्रिभिर्विद्ध्वा कृतवर्मा सिलीमुखैः ॥ बाणवर्षेण महता क्रुद्ध
रूपमवारयत् ॥ धृष्टद्युम्नं कृपः क्रुद्धो बाणवर्षेण ताडयत् ॥ द्रौपदेयांश्च शकुनिर्यमौ च द्रौ
णिरभ्ययात् ॥ दुर्योधनो युधां श्रेष्ठो आहवे केशवार्जुनौ ॥ समभ्ययादुग्रतेजाः शरैश्चाभ्य
हनद्बली ॥ एवं द्वंद्वशतान्यासंस्तत्र दिव्यानां परैः सह ॥ घोररूपाणि चित्राणि तत्र तत्र विशांपते
ऋक्ष्यवर्णान् जघानाश्वान् भोजो भीमस्य संयुगे ॥ सोवतीर्य रथोपस्थाद्धताश्वात्पांडुनंदनः ॥

॥१८॥

काळोदंडमिवोद्यम्य गदापाणिरयुध्यत ॥ प्रमुखे सहदेवस्य जघानाश्वांश्वमद्राट्
ततःशल्यस्य तनयं सहदेवोसिनावधीत् ॥ गौतमःपुनराचार्यो धृष्टकेतुमयोधयत् ॥
असंभ्रांतमसंभ्रांतोयत्नवान्नपरस्यंर । द्रौपदेयांस्तथावीरानेकैकंदशभिःशरैः ॥ अवि
ध्यदाचार्यसुतोनातिक्रुद्धःस्मयन्निव ॥ पुनश्चभिमसेनस्यजघानाश्वांस्तथाहवे । सो
वतीर्यरथात्तूर्णंहताश्वःपांडुनंदनः ॥ कालीदंडमिवोद्यम्यगदांक्रुद्धोमहाबलः । पोथय
मासुतुरगान्तुंगंचकितावर्मणः ॥ कृतवर्मात्ववप्लुत्यरथात्तस्मादपाक्रमात् ॥ शल्योपिसंक्रु
द्धोनिघ्नन्सोमकपांडवान् । पुनरेवशितैर्बाणैर्युधिष्ठिरमपीडयत् ॥ तस्यभीमोरणेक्रु
द्धःसंदष्टदशनच्छदः ॥ विनाशायाभिसंधायगदामुद्यसत्ववान् ॥ यमदंडप्रतीका
शांकालरात्रिमिवोद्यतां ॥ गजवाजिमनुष्याणांप्राणांतकरणीमपि ॥ हेमपट्टपरिष्कृ
तामुल्कांप्रज्वलितामिव । पट्टघंटस्वनशतांवासवीमसनीमिव ॥ निर्मुक्ताशीविषाका
रांपृक्तांगजमदैरपि ॥ त्रासनीरिपुसैन्यानांस्वसैन्यपरिहर्षणीं । मनुष्यलोकेविख्याता
गिरिशृंगविदारणीं ॥ ययाकैलासभवनेमहेश्वरसखंबली ॥ आह्वयामासकौंतेयसंक्रु
द्धमलकाधिपं । जघामायायान्दृप्तान्सुबहून्गंधमादने । जघानगुह्यकान्क्रुद्धोमंदारार्थे
महाबलः ॥ वार्यमाणोपिबहुद्रौपद्याःप्रिययामास्थितः ॥ तांवज्रमणिवज्जारत्न्याष्टाम
ष्टांसिवज्रगौरवां ॥ समुद्यम्यमहाबाहुःशल्यमभ्यद्रवद्रणे । गदयायुद्धकुशलस्तया
दारुणनादया ॥ पोथयामासशल्यस्यचतुरोऽश्वान्महाजवान् ॥ ततःशल्योरणेक्रुद्धःपी
नेवक्षसितोमरं ॥

निखवाननदन्वीरोवमन्नित्तास्यसोभ्यगात् ॥ वृकोदरस्त्वसंभ्रान्तस्तमेवाहृस
मरं ॥ यंतारं मद्रराजस्य निर्बिदत्ततोहृदि ॥ सभिन्नमर्मारुधिरांवमन्नविव्रस्तमानसः ॥
पपाता ॥ जिसुरेवादिनो मद्रराजस्त्वयाक्रमत् ॥ कृतप्रतिकृतंदृष्ट्वा शल्यो विस्मितमानसः ॥
गदामा ॥ अथसंधीरात्माप्रससाभिव मवेक्षतो ॥ ततःसुमनसःपार्थाःभीमसेनमपूजयत् ॥ तंदृष्ट्वा
कमस्संग्रामे घोरमक्लिष्टकर्मणः ॥ ✿ ॥ ॥ इतिमहाभारतेशल्यपर्वणी ॥ ॥ संजय उवाच ॥ ॥
पतितंप्रेक्ष्ययंतारंशल्यःसर्वायसींगदां ॥ आदायतरसा राजंस्तस्थौगिरिरिवाचलः ॥ तंदीप्त
मिवकालाग्निं पाशहस्तमिवांतकं ॥ संसृंगमिवकैलासंसवज्रमिववासवं ॥ सशूलमिवह
र्यक्षंवनेमत्तइवद्विपः ॥ जवेनाभ्यपतद्भीमःप्रगृह्यमहतीं गदां ॥ ततःशंखप्रणादैश्चतू
र्याणांचसहस्रशः ॥ सिंहनादश्चसंजज्ञेशूराणांहर्षवर्द्धनः ॥ सर्वशस्त्राहियाद्धारयोघा
व्याघमहाद्विपौ ॥ तावकाश्चपरेचैवसाधुसाध्वित्यपूजयन् ॥ नाहिमद्राधिप दन्यारामाद्वा
यदुनंदनात् ॥ सोढुमुत्सहतेवेगंभीमसेनस्यसंयुगे ॥ तथामद्राधिपस्यापिगदावेगंमहात्म
नः ॥ सोढुमुत्सहतेन्योयोधायुधेवृकोदरात् ॥ तौवृषाविवनर्दन्तौमंडलानिविचेरतुः
आवल्गितौगदाहस्तौमद्रराजवृकोदरौ ॥ मंडलावर्तमार्गेषुगदाविहरणेषुच ॥ निर्वि शेषम
भूद्युद्धंतयोःपुरुषसिंहयोः ॥ तप्तहेममयेशुभ्रैर्बभूवभयवर्द्धनी ॥ अग्निज्वालैरिवाबद्ध
पट्टैःशल्यस्यसागदा ॥ तथैवचरतोमार्गान्मंडलेषुमहात्मनः ॥ विद्युदभ्र प्रतीकाशा
भीमस्यशुशुभेगदा ॥ ताडितामद्रराजेनभीमस्य गदयागदा ॥ दह्यमानेवराजन्ससृजे
पावकार्चिषः ॥ तथा

भीमेनशल्यस्यताडितागदयागदा ॥ अंगारवर्षंमुमुचेतदद्भुतमिवाभवत् ॥ दंतैरिवमहा
नागौशृंगैरिवमहर्षभौ ॥ तोत्रैरिवतदान्योन्यंगदाग्राभ्यांनिजघ्नतुः ॥ तौगदानिहतौगा
त्रैःक्षणेनरुधिरोक्षितौ ॥ प्रेक्षणीयतरावास्तांपुष्पिताविवकिंशुकौ ॥ गदयामद्रराजेन
सव्यदक्षिणमाहतः ॥ भीमसेनोमहाबाहुर्नचचालाचलोयथा ॥ तथाभीमगदावेगैस्ताड्यमानो
मुहुर्मुहुः ॥ शल्योनविव्यथेराजन्दंतिनेवमहागिरिः ॥ शुश्रुवेदिक्षुसर्वासुतयोःपुरुषसिंह
योः ॥ गदानिपातसंह्रादोवज्रयोरिवनिस्वनः ॥ निवृत्यतुमहावीर्यौसमुच्छ्रितगदावुभौ ॥ पुन
रंतरमार्गस्थौमंडलानिविचेरतुः ॥ अथाभ्येत्यपदान्यष्टौसंनिपातोभवत्तयोः ॥ उद्यम्य
लोहदंडाभ्यामतिमानुषकर्मणोः ॥ प्रार्थयानौतदान्योन्यंमंडलानिविचेरतुः ॥ क्रियाविशे
षंकृतिनौदर्शयामासतुस्तदा ॥ अथोद्यम्यगदेघोरेसशृंगाविवपर्वतौ ॥ तावाजघ्नतुरन्योन्यं
यथाभूमिचलेचलौ ॥ तौपरस्परवेगाच्चगदाभ्यांभृशविक्षतौ ॥ युगपत्पेततुर्वीरावुभावि
द्रध्वजाविव ॥ उभयोःसेनयोर्वीरास्तदाहाहाकृताभवन् ॥ भृशंमर्मण्यभिहताउभावास्तांसु
विह्वलौ ॥ ततःस्वरथमारोप्यमद्राणामृषभंबली ॥ अपोवाहकृपःशल्यंतूर्णमायोध
नादपि ॥ क्षीववद्विह्वलत्वात्तुनिमेषात्पुनरुत्थितः ॥ भीमसेनोगदापाणिःसमाह्वयतमद्रपः ॥
ततस्तुतावकाःशूरानानाशस्त्रसमायुताः ॥ नानावादित्रशब्देनपांडुसेनामयोधयन् ॥ भुजा
वुच्छ्रित्यशस्त्रांश्चशब्देनमहतातत ॥ अभ्यद्रवन्महाराजदुर्योधनपुरोगमाः ॥ तदनिकम
भिप्रेक्षततस्तेपांडुनंदन ॥ प्रययुःसिंहनादेनदुर्योधनपुरोगमान् ॥ तेषामापततांतूर्णंपुत्रस्ते

भरतर्षभ ॥ कृपश्च कृतवर्मा च सौबलश्च महाबलः ॥ अयोधयन्धर्मराजं मद्रराजं
पुरस्कृताः ॥ भारद्वाजस्य हंतारं भूरिवीर्यपराक्रमं ॥ दुर्योधनो महाराज धृष्टद्युम्नमयोधयत् ॥
त्रिसाहस्रा रथा राजंस्तव पुत्रेण चोदिताः ॥ अयोधयंत विजयं द्रोणपुत्रपुरस्कृताः ॥ विजये
धृतसंकल्पाः समभिसक्ता विजिताः ॥ प्रविशंस्तावका राजन्सिंहा इव महत्सरः ॥ ततो युद्ध
मभूद्घोरं परस्परवधैषिणां ॥ अन्योन्यवधसंयुक्तमन्योन्यप्रीतिवर्धनं ॥ तस्मिन्प्रवृत्ते संग्रामे
राजन्वीरवरक्षये ॥ अनिलेनेरितं घोरमुत्तस्थौ पार्थिवं रजः ॥ श्रवणान्नामधेयानां पांडु
वानां च कीर्तनात् ॥ परस्परं विजानीमो यद्युध्यन्नभीतवत् ॥ तद्रजः पुरुषव्याघ्र शोणितेन म
प्रसामितं ॥ दिशश्च विमला जज्ञुस्तस्मिंस्तमसि शामिते ॥ तथा प्रवृत्ते संग्रामे भीमरूप
भयानके ॥ तावकानां परेषां च नासीत्कश्चित्पराङ्मुखः ॥ ब्रह्मलोकपरा भूत्वा प्रार्थयंतो ज
यं युधि ॥ सुयुद्धेन पराक्रांता नराः स्वर्गमभीप्सवः ॥ भर्तृपिंडमवोक्षार्थं तवपुत्रे विनिश्चिताः ॥
स्वर्गसंसक्तमनसो योधा युयुधिरे तदा ॥ नानारूपाणि शस्त्राणि विसृजंतो महारथाः ॥
अन्योन्यमभिगर्जंतः प्रहरंतः परस्परं ॥ हत रुध्यत गृह्णीत प्रहरध्वं निकृंतत ॥ इतीस्म
वाचः श्रूयंते तव तेषां च वै बले ॥ ततः शल्यो महाराज धर्मराजं युधिष्ठिरं ॥ विव्याध निशितैर्बा
णैः हंतुकामो महारथं ॥ तस्य पार्थो महाराज नाराचान्वै चतुर्दश ॥ मर्माण्युद्दिश्य मर्मज्ञो

निश्वरवानसन्निव॥ आवार्यापांडवाणेहंतुकामोथमद्रपः॥ विव्याधसमरेक्रुद्धोबहु
भिःकंकपत्रिभिः॥ अथमुयोमहाराजशरेणानतपर्वणा॥ युधिष्ठिरंसमाजघ्नेसवसिंन्न
न्यस्यपस्यतः॥ धर्मसूनोपिसंक्रुद्धोमद्रराजंमहाजसं॥ विव्याधनिशितैर्बाणैःकंकबर्हि
णराजितैः॥ चंद्रसेनंचसप्रह्रासुतंचनवभिःशरैः॥ द्रुमसेनंचतुषष्ट्यानिजघानमहार
थाः॥ चक्ररक्षौहतौशल्यःपांडवेनमहात्मना॥ निजघानततोराजंश्चेदिन्वैपंचविंशति॥
सात्यकिंपंचविंशत्याभीमसेनंचसप्तभिः॥ माद्रीपुत्रौशतेनाजौविव्याधनिशितैःशरैः॥
एवंविचरतस्तस्यसंग्रामेराजसत्तमे॥ संपेषयच्छितान्पार्थःशरानासीविशोपमान्॥
ध्वजाग्रंचास्यसमरेकुंतीपुत्रोयुधिष्ठिरः॥ प्रमुखेवर्त्तमानस्यमल्लेनापाहरद्रथात्॥ पांडु
पुत्रेणवैतस्यकेतुंछिन्नोमहाहवे॥ निपपातंतमपस्यामगिरिशृंगमिवाहतं॥ ध्वजं
निपतितंदृष्ट्वापांडवंचव्यवस्थितं॥ संक्रुद्धोमद्रराजोभूच्छरवर्षंमुमोचह॥ शल्यः
सायकवर्षेणपर्जन्यइववृष्टिमान्॥ अभ्यवर्शदमेयात्माक्षत्रियान्क्षत्रियर्षभः॥
सात्यकिंभीमसेनंचमाद्रीपुत्रौचपांडवौ॥ एकैकंपंचविध्वायुधिष्ठिरमपीडयत्॥
ततोबाणमयंजालंविततंपांडवोरसि॥ अथापस्यंमहाराजमेघजालमिवोद्गते॥
तस्यशल्योरणेक्रुद्धोबाणैःसन्नतपर्वभिः॥ दिशःप्रच्छादया सप्रदिशश्चमहारथः॥
ततोयुधिष्ठिरोराजाबाणजालेनपीडिताः॥ बभूवहृतविक्रांतोजंभोवृत्रहणायथा॥
॥ ॥इतिमहाभारतेशल्यपर्वणि॥

शल्य०

॥२१॥

॥संजयउवाच॥ ॥पीडितेधर्मराजेतुमद्रराजेनमारिष॥सात्यकिर्भीमसेनश्चमाद्रीपुत्रौच
पांडवौ॥परिवार्यरथैःशल्यंपीडयामासुराहवे॥तमेकंबहुभिर्दृष्ट्वापीड्यमानंमहा
रथैः॥साधुवादोमहाञ्जज्ञेसिद्धाश्चासन्प्रहर्षिताः॥आश्चर्यमित्यभाषंतमुनयश्चापिसंग
ताः॥भीमसेनोरणेशल्यंशल्यभूतंपराक्रमे॥येकेनविद्ध्वाबाणेनपुनर्विव्याधसप्तभिः॥
सात्यकिश्चशतेनैवधर्मपुत्रपरीप्सया॥मद्रेश्वरमवाकीर्यसिंहनादमथानदत्॥नकुलः
पंचभिश्चैनंसहदेवश्चसप्तभिः॥विद्ध्वातंतुततस्तूर्णंपुनर्विव्याधसप्तभिः॥सतुशूरोरथे
यत्तःपीडितस्तैर्महारथैः॥विकृष्यकार्मुकंघोरंवेगघ्नंभारसाधनं॥सात्यकिंपंचविंश
त्याशल्योविव्याधमारिष॥भीमसेनंतुसप्तत्यानकुलंसप्तभिस्तथा॥ततःसविशि
खंचापंसहदेवस्यधन्विनः॥छित्वाभल्लेनसमरेविव्याधैनंत्रिसप्तभिः॥सहदेवस्तुस
मरेशरेणानतपर्वणा॥विव्याधसमरेतूर्णंमातुलंभूरिवर्चसं॥सज्यमन्यद्धनुःकृत्वा
पंचभिःसमताडयत्॥शरैराशीविषाकारैर्ज्वलज्ज्वलनसंनिभैः॥सारथिंचास्यसमरेणा
नतपर्वणा॥विव्याधभृशसंक्रुद्धस्तंचभूयस्त्रिभिःशरैः॥भीमसेनस्तुसप्तसासात्यकिःप २१
चभिःशरैः॥धर्मराजस्तथाषष्ट्यागात्रेशल्यंसमार्पयत्॥ततःशल्योमहाराजनिर्वि
द्धस्तैर्महारथैः॥सुस्रावरुधिरंगात्रैर्गैरिकंपर्वतोयथा॥तांश्चसर्वान्महेष्वासान्पं
चभिःपंचभिःशरैः॥विव्याधतरसाराजंस्तदद्भुतमिवाभवत्॥ततोपरेणभल्लेनधर्मपुत्र [illegible]

धनुश्छिच्छेद समरे सशल्यं स सुमहारथः ॥ अथान्यद्धनुरादाय धर्मपुत्रो महारथः ॥
साश्वसूतध्वजरथं शल्यं प्राच्छादयच्छरैः ॥ प्राच्छाद्यमानः समरे धर्मपुत्रस्य सायकैः ॥
युधिष्ठिरमथाविध्यद्दशभिर्निशितैः शरैः ॥ सात्यकिस्तु ततः क्रुद्धो धर्मपुत्रे सशरार्द्दि
ते ॥ मद्राणामधिपं शूरं शरौघैः समवारयत् ॥ स सात्यकेः प्रचिच्छेद क्षुरप्रेण मह
द्धनुः ॥ भीमसेनमुखांस्तांश्च त्रिभिस्त्रिभिरताडयत् ॥ तस्य क्रुद्धो महाराज सात्यकिः
सत्यविक्रमः ॥ तोमरं प्रेषयामास स्वर्णदंडं महाधनं ॥ भीमसेनोथ नाराचं ज्वलंत
मिव पंन्नगं ॥ नकुलः समरे शक्तिं सहदेवो शुभां गदां ॥ धर्मराजश्शतघ्नीं तु जिघांसु
शल्यमाहवे ॥ तानापतत एवाशु पंचानां वै भुजच्युतान् ॥ स सात्यकिप्रहितं शल्यो भ
ल्लैश्छिच्छेद तोमरं ॥ भीमसेनप्रहितं चापि शरं कनकभूषणं ॥ द्विधा चिच्छेद समरे
कृतहस्तः प्रतापवान् ॥ नकुलः प्रेषितां शक्तिं हेमदंडां भयावहां ॥ गदां च सहदेवेन स
रौघैः समवारयत् ॥ शराभ्यां च शतघ्नीं तां राज्ञश्छिच्छेद भारत ॥ पश्यतां पांडुपुत्राणां
सिंहनादं ननाद च ॥ नामृष्यत्तं तु शैनेयः शत्रोर्विजयमाहवे ॥ अथान्यद्धनुरादाय
सात्यकिः क्रोधमूर्छितः ॥ द्वाभ्यां मद्रेश्वरं विद्ध्वा सारथिं च त्रिभिः शरैः ॥ ततः शल्यो
महाराज सर्वांस्तांदशभिः शरैः ॥ विव्याध सुमहातीक्ष्णैस्तोत्रैरिव महाद्विपान् ॥
ते वार्यमाणाः समरे मद्राराज्ञा महारथाः ॥ न शेकुः प्रमुखे स्थातुं तस्य शत्रुनिसूदनाः ॥

शल्य०

२२

ततो दुर्योधनो राजा दृष्ट्वा शल्यस्य विक्रमं ॥ निहतान्पांडवान्मेने पंचालानथसृंज
यान् ॥ ततो राजन्महाबाहुर्भीमसेनः प्रतापवान् ॥ संत्यज्य मनसा प्राणान् मद्राधिपम
योधयत् ॥ नकुलः सहदेवश्च सात्यकिश्च महारथः ॥ परिवार्य तदा शल्यं समंताद्व्यकि
रंछरैः ॥ स तु चतुर्भिर्महेष्वासैः पांडवानां महारथैः ॥ वृतस्तान्योधयामास मद्रराजः प्रता
पवान् ॥ तस्य धर्मसुतो राजन् क्षुरप्रेण महाहवे ॥ चक्ररक्षं जघानाशु मद्रराजस्य पार्थि
वः ॥ तस्मिंस्तु निहते शूरे चक्ररक्षे महारथे ॥ मद्रराजाति संक्रुद्धः सैनिकांस्ताकिरंछरैः ॥
समाच्छन्नांस्ततस्तांस्तु राजन् वीक्ष्य सैनिकान् ॥ चिंतयामास समरे धर्मराजो युधिष्ठि
रः ॥ कथं नूनं न भवेत्सत्यं तन्माधववचो महत् ॥ नहि क्रुद्धो रणे राजा क्षपयेत बलं मम ॥
ततः सरथनागाश्वाः पांडवाः पांडुपूर्वतः ॥ मद्रेश्वरं समासेदुः पीडयंतः समंततः ॥
नानाशस्त्रौघबहुलां शस्त्रवृष्टिं समुत्थितां ॥ व्यधमत्सहसा राजन्नभ्राणीव च मारुतः ॥
ततः कनकपुंखां तां शल्यक्षिप्तां वियद्गतां ॥ शरवृष्टिमपश्याम शलभानां
मिवायतिं ॥ ते शरा मद्रराजेन प्रेषिता भूरिवर्चसा ॥ समंततः स्म दृश्यंते शाकु
नानां व्रजा इव ॥ मद्रराजधनुर्मुक्तैः शरैः कनकभूषणैः ॥ निरंतरमिवाकाशं सं
वभूव जनाधिप ॥ न पांडवानां नास्माकं तत्र कश्चिद्व्यदृश्यत ॥ बाणांधकारे महति ॥२२
कृते तत्र महाहवे ॥ मद्रराजेन बलिना लाघवाच्छर
वृष्टिभिः ॥

लोडयमानं तया दृष्ट्वा पांडवानां बलार्णवं ।। विस्मयं परमं जग्मुर्देवगंधर्वदानवाः ।।
सतु तान्सर्वतो यत्तान्घोरैः संपीड्य मारिषः ।। धर्मराजमवष्टाप्य सिंहवन्ननदन्मुहुः ।।
तेछिन्नाः समरे तेन पांडवानां महारथाः ।। न सेहुस्तं गदायुद्धे प्रक्रुद्धं महारथं ।। धा
धर्मराजपुरोगास्तु भीमसेनमुखा रथाः ।। नजहुस्तं समरे पूर्वं शल्यमाहवशोभि
तं ।। ।। इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि ।। ।। संजय उवाच ।। ।। अर्जुनो द्रौणि
नाविद्धो युद्धे बहुभिरायसैः ।। तस्य चानुचरैः शूरैस्त्रिगर्तानां महारथैः ।। द्रौणिर्विव्या
ध समरे त्रिभिरेव शिलीमुखैः ।। तथेतरा महेष्वासा तद्वाभ्यां द्वाभ्यां धनंजयं ।। भूयश्चैव
महाबाहुः शरवर्षैरवाकिरत् ।। शरकंटकितास्ते तु तावका भरतर्षभ ।। नजहुः समरे पार्थं
वध्यमाना शितैः शरैः ।। तेर्जुनं शरवर्षेण द्रोणपुत्रपुरोगमाः ।। अयोधयंत समरे परिवा
र्य महारथं ।। तैस्तु क्षिप्ताः शरा राजन्नानुकाः स्विरं विमसिताः ।। अर्जुनस्य रथोपस्थं पूरय
मासुरंजसा ।। तथा कृष्णौ महेष्वासौ वृषभौ सर्वधन्विनां ।। शरैर्वीक्षितसर्वांगौ प्र
हृष्यपुष्पद्रुमद्दौ ।। कुबेरस्य यथाक्रापिरस्य यथाकाननिवाविमौ ।। युगंते वानुकर्षे च शरभ
ममु तदा ।। नैतादृशं दृष्टपूर्वं राजन्न्येवापि च स्कृतं ।। तादृशं तत्र पार्थस्य तावका संप्र
चक्रिरे ।। सरथः सर्वतो गात्राणि चित्रपुंखैः शितैः शरैः ।। उल्काशतैः संप्रदीप्तं विमानमिव
भूतले ।। ततोऽर्जुनो महाराज शरैः संनतपर्वभिः ।। अवाकिरत्तान्प्रतानां मेघो वृष्ट्या यथाचलं ।।

तेवध्यमाना समरे पार्थनामांकितैः शरैः ॥ पार्थभूतममन्यंत प्रेक्ष्यमानास्तथाविधं ॥ ततोद्भुतशरज्वालो धनुःसद्धानलो महान् ॥ सैन्येंधनं ददाहाशु तावकं पार्थपावकः ॥ चक्राणां पततां चापि युगानां च धरातले ॥ धुर्याणां पततां पताकानां रथैः सह ॥ इषाणामनुकर्षाणां त्रिवेणूनां च भारत ॥ अक्षाणामथ योक्त्राणां प्रतोदानां च सर्वशः ॥ शिरसां पततां चैव कुंडलोष्णीषधारिणां ॥ भुजानां च महाराज जंघानां सह सूत्रैः ॥ छत्राणां व्यजनैः सार्धं मुकुटानां च राशयः ॥ समदृश्यंत पार्थस्य रथमार्गेषु भारत ॥ ततः क्रुद्धस्य पार्थस्य रथमार्गे विशांपते ॥ अगम्यरूपा पृथिवी मांससोनितकर्दमा ॥ बभूव भरतश्रेष्ठ रुद्रस्याक्रीडनं यथा ॥ भीरूणां त्रासजननी शूराणां हर्षवर्धनी ॥ हत्वा तु समरे पार्थः सहस्रे द्वे समंततः ॥ रथानां सवरूथानां विधूमोग्निरिव ज्वलन् ॥ यथा हि भगवानग्निर्जगद्दग्ध्वा चराचरं ॥ विधूमो दृश्यते राजंस्तथा पार्थो महारथः ॥ द्रौणिस्तु समरे दृष्ट्वा पांडवस्य पराक्रमं ॥ रथेनातिपताकेन पांडवं प्रत्यवारयत् ॥ तावुभौ पुरुषव्याघ्रौ श्वेताश्वौ रथिनां वरौ ॥ समीयतुस्तदा तूर्णं परस्परवधैषिणौ ॥ तयोरासीन्महाराज बाणवर्षं सुदारुणं ॥ जीमूतानां यथा वृष्टिस्तपांते भरतर्षभ ॥ अन्योन्यस्पर्द्धिनौ तौ तु शरैः संनतपर्वभिः ॥ ततक्षतुर्मृधेन्योन्यं शृंगाभ्यां वृषभाविव ॥

तयोर्युद्धं महाराज चिरं सममिवाभवत्॥ अस्त्राणां संगमश्चैव घोरस्तत्राभवन्नृपः।
ततोर्जुनं द्वादशाभि रुक्मपुंखैः सुतेजनैः॥ वासुदेवं च दशाभिर्द्रौणिर्विव्याध भारत॥
तत प्रहस्य बीभत्सुर्व्याक्षिपद्गांडिवं धनुः। मानायित्वा मुहूर्तं च गुरुपुत्रं तमाहवे। व्यश्व
सूतरथं चक्रे सव्यसाची महारथः॥ मृदुपूर्वं ततश्चैनं त्रिभिर्विव्याध सायकैः॥ हयाश्च
तुरयेतिष्ठन्द्रोणपुत्रस्तदास्मरन्॥ मुषलं पांडुपुत्राय चिक्षेप परिघोपमं॥ तमाप
तंतं सहसा हेमपट्टविभूषितं। चिछेद सप्तधा वीरः पार्थः शत्रुनिवर्हणः॥ स छिन्नमु
सलं दृष्ट्वा द्रौणिः परमकोपनः। आददे परिघं घोरं नगेंद्रसिखरोपमं। चिक्षेप
चैव पार्थाय द्रौणिर्युद्धविशारदः॥ तमंतकमिव क्रुद्धं परिघं प्रेक्ष्य पांडवः। अर्जुनस्त्व
रितोजघ्ने पंचभि सायकोत्तमैः। सछिन्नपतितो भूमौ पार्थवाणैर्महाहवे। दारयन्
प्रथिवीवानांमनीसितवभारत। ततोपरैस्त्रिभिर्वाणैः द्रौणिं विव्याध पांडवः॥
सोतिविद्धो बलवता पार्थेन सुमहाबलः॥ न संभ्रांतस्तदा द्रौणिः पौरुषेस्वेव्य
वस्थितः। रथेनमेघघोषेण द्रौणिमेवाभ्यधावत॥ विकर्षन्वै धनुः श्रेष्ठं सर्व
भारसहं दृढं। ज्वलं नासि विशानिभैः शरैश्चैनमवाकिरत्। तं वीक्ष्य सुरथं रोष
धनुर्न्यागृमिवमृत्युवत्। मुमुमोचवलीक्ष्णां नाराचं दायमदंडसमद्युतिं। स तस्य हृदयं

शल्य॰

॥२५॥

पिता पुत्रविनाशार्तो वेगितः ॥ शक्त्या शनिरिवोत्सृष्टं विदार्य धरनिं मतं । ततः स पतितो भू
मौ नाराचेन समाहतः ॥ वज्रेण यथया शृंगं पर्वतस्य निपातितं । तस्मिंस्तु निहते वीर
द्रोणपुत्रेण धन्विना ॥ भीमसेनस्ततः षष्ट्या सात्यकिर्नवभिः शरैः ॥ मद्रराजमभि
द्रुत्य जघ्नतुः कंकपत्रिभिः ॥ मद्रराजस्ततः क्रुद्धः सात्यकिं नवभिः शरैः ॥ विव्याध भूयः
सप्तत्या शराणां नतपर्वणां ॥ अस्यतः स शरं चापं मुष्टौ चिच्छेद मारिष । हयांश्च
तुरः संख्ये प्रेषयामास मृत्यवे ॥ विरथं सात्यकिं दृष्ट्वा मद्रराजो महाबलः ॥ विशिखा
नां शतेनैव समाजघान महाबलः ॥ माद्रीपुत्रौ सुसंरब्धौ भीमसेनं च पांडवं । युधिष्ठिरं च
कौरव्यं विव्याध दशभिः शरैः ॥ तत्राद्भुतमपश्याम मद्रराजस्य पौरुषं । यदेनं सहिताः
पार्थाः नाभ्यवर्तंत संयुगे ॥ अथान्यं रथमास्थाय सात्यकिः सत्यविक्रमः ॥ पीडितान्
पांडवान् दृष्ट्वा मद्रराजवशंगतान् । अभिदुद्राव वेगेन मद्राणामधिपं बली ॥ आपतंतं
रथं तस्य शल्यः समितिशोभनः ॥ प्रत्युद्ययौ रथेनैव मत्तो मत्तमिव द्विपं । संनिपा
तस्तुमुलो बभुवाद्भुतदर्शनः ॥ सात्यकेश्चैव शूरस्य मद्राणामधिपस्य च ॥ यादृशो
वै पुरा वृत्तः संबरामरराजयोः ॥ सात्यकिः प्रेक्ष्य समरे मद्रराजं व्यवस्थितं । विव्याध
दशभिर्बाणैः तिष्ठतिष्ठेति चाब्रवीत् ॥ मद्रराजस्तु सुभृशं विद्धस्तेन महात्मना ॥ सात्य
किं प्रतिविव्याध चित्रपुंखैः शितैः शरैः । ततः पार्था महेष्वासाः सात्वताभिसृतं नरं

२५

अभ्यद्रवन्नयैस्तूर्णमद्रं वधकाम्यया॥ तत्रासीन्महारौद्रस्तुमुलःशानि
तोदकः॥ शूराणांयुध्यमानानांसिंहनादमिवनर्दतां॥ तसमासीन्महाराजव्यक्षपंतपर
स्परं॥ सिंहानामामिषेप्सुनांकूजतामिवसंयुगे॥ तेषांबाणसहस्रौघैरकीर्णावसुधा
॥ नेबवू॥ अंतरिक्षंवसहसाबाणभूतमभुत्तदा॥ शरांधकारंबहुधाकृतंतत्रसमंततः॥
बमुखायबसंजहेशरैर्मुक्तैर्महात्मभिः॥ तत्रराजंछरैर्मुक्तैर्निर्मुक्तैरिवपंन्नगैः॥ स्वर्ण
पुंखैःप्रकाशद्भिर्व्याप्तास्तादिशस्तया॥ तत्राद्भुतंपरंचक्रेशल्यःशत्रुनिबर्हणः॥ यदेकः
समरेशूरोयोधयामासवैबहून्॥ मद्रराजभुजोत्सृष्टैःकंकबर्हिणवाजिभिः॥ शरैर्वैरिर
कुंताग्रेरवाकीर्यतमेदिनी॥ तत्रशल्यरथंराजन्विचरंतंमहाहवे॥ बपस्याम यथापूर्वे
शक्रस्यासुरसंक्षये ✿॥ ॥इतिमहाभारतेशल्यपर्वणि॥ ॥संजयउवाच॥ ॥ततः
सैन्यास्त्वविजोमद्रराजंपुरस्कृताः॥ पुनरभ्यद्रवन्पार्थान्वेगेनमहतारणेपीडितास्ता
वकासर्वेप्रधावंतोरणोत्कटाः॥ क्षणेनैवपार्थानांबहुत्वात्संसलोडयन्॥ तेवध्यमाना
कुरुभिःपांडवानांवतास्थिरे॥ निवार्यमाणाभीमसेनपस्यतोःकृष्णपार्थयोः॥ ततोध
नंजयःक्रुद्धःकृपंसहपदानुगैः॥ अवाकिरच्छरैर्घोरैःकृतवर्माणमेवच॥ शकुनिंसह
देवंचससैन्यंसमवारयत्॥ नकुलःपार्श्वतःस्थित्वामद्रराजमवैक्षत॥ द्रौपदेयानरेंद्रांश्च
भूयिष्ठान्समवारयत्॥

द्रोणपुत्रं च पांचाल्यः सिखंडी समवारयत् ॥ भीमसेनस्कुरराजानं गदापाणिरवारयत् ॥
शल्यं तु सह सेन्यं तु कुंतीपुत्रो युधिष्ठिरः ॥ ततः सममभवद्युद्धं संसक्तानां ततस्ततः ॥ तावका
नां च परेषां च संग्रामेष्व निवर्तिनां ॥ तत्र पस्य महे कर्म शल्यस्याति महद्रणे ॥ यदेकः सर्व
सैन्यानां पांडवानामयुध्यतः ॥ व्यदृस्संत ततः शल्यो युधिष्ठिर समीपतः ॥ रणे चंद्रमसो
भ्यासे सनैश्चर इव ग्रहः ॥ पीडयित्वा तु राजानं शरैराशीविषोपमैः ॥ अभ्यधावत्पुनर्भीमं श
रवर्षैरवाकिरत् ॥ तस्य तल्लाघवं दृष्ट्वा तथैव च कृतास्त्रतां ॥ अपूजयन्ननीकानि परेषां तावका
नि च ॥ पीड्यमानास्तु शल्येन पांडवा भृशविक्षताः ॥ प्राद्रवंत रणं हित्वा क्रोशमाने युधिष्ठिरे ॥ वध्य
माने स्वनीकेषु मद्रराजेन पांडवः ॥ अमर्षवसमापन्नो धर्मराजो युधिष्ठिरः ॥ ततः पौरुषमा
स्थाय मद्रराजमपीडयत् ॥ जयो वास्तु वधो वेति कृतबुद्धिर्महारथः ॥ समाहूयाब्रवीत्सर्वा
न्भ्रातृन्कृष्णं च बांधवं ॥ भीष्मो द्रोणश्च कर्णश्च ये चान्ये पृथिवीक्षितः ॥ कौरवार्थे परा
क्रांताः संग्रामे निधनं गताः ॥ यथाभागं यथोत्साहं भवंतः कृतपौरुषः ॥ भागोवशिष्ट एकोयं मम शल्यो
महारथः ॥ सोहमद्य युधा जेतुमाशंसे मद्रकेश्वरं ॥ तत्र यन्मानसं मह्यं तत्सर्वं निगतोमि वः ॥ चक्र दा
रक्षाविमौ शूरौ मम माद्रवतीसुतौ ॥ अजेयौ वासवेनापि समरे विरसंमतौ ॥ साध्विमं मातुलं युद्धे
क्षत्रधर्मपुरस्कृतौ ॥ मदर्थं प्रतियुद्ध्येतां मानार्थौ मम सत्वरौ ॥ मां वा शल्यो रणे हंता तं वाहं भद्र
मस्तु वः ॥ इति सत्यामिमां वाणीं लोकवीरा निबोधत ॥ योत्स्येहं मातुलेनाद्य क्षत्रधर्मेण पार्थिवाः ॥
शल्यं समभिसंधाय विजयायेतराय वा ॥ तस्य मेभ्यधिकं शस्त्रं सर्वोपकरणानि च ॥ संयुंजंतु रणे क्षिप्रं
यथावैद्य पा यकैः ॥

शैनेयोदक्षिणंचक्रंधृष्टद्युम्नस्तथोत्तरं ॥ पृष्ठगोपोभवत्तस्यममपार्थोधनंजयः ॥
पुरःसरोममभ्रातास्कंभीमःशस्त्रभृतांवरः ॥ एवमभ्यधिकःस्यात्याद्भविष्यामोमहा
मृधे ॥ एवमुक्तास्ततोहृष्टाश्चक्रुःसर्वेराजप्रियैषिणः ॥ ततःशंखांश्चभेरीश्चशतशश्चैवपुष्क
लान् ॥ अवादयंतपंचालाःसिंहनादांश्चनेदिरे ॥ तेभ्यधावंतसंग्रामेधर्मराजस्यपु
त्रसेनात् ॥ ततःशंखाश्चभेरिश्चनादेनकुरुपुंगवाः ॥ शब्देनगजघंटानांशंखानांनिः
स्वनेनच ॥ तूर्यशब्देनमहतानादयंतश्चमेदिनीं ॥ तान्प्रत्यगृन्हात्सुचानेमत्स्यराजश्च
वीर्यवान् ॥ संग्रामेचाभिवृद्धेनशोणवसोदयाकौ ॥ शल्यस्कंसमूस्थगावीध
र्मराजंमरिंदमं ॥ ववर्षशर २ वर्षेणवर्षेणमघवानिव ॥ तथैवकुरुराजोपिप्रगृह्य
रुचिरंधनुः ॥ द्रोणोपदेशान्विविधान्दर्शयानोमहामनाः ॥ ववर्षशरवर्षाणि
चित्रंलघुचसुष्ठुच ॥ नचास्यविवरंकश्चिद्ददर्शरतोरणे ॥ तावुभौविविधैर्बाणैः
स्ततक्षातेपरस्परं ॥ शार्दूलावामिषप्रेप्सूपराक्रांतावि वाहवे ॥ भीमस्तुतवपुत्रेण
रणशौंडेनसंगतः ॥ पांचाल्यःसात्यकिश्चैवमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ शकुनिप्रमुखा
न्वीरान्प्रगृन्हन्समंततः ॥ तदाशीत्तुमुलंयुद्धंपुनरेवजयैषिणां ॥ तावकानांपरे
षांचराजन्दुर्मंत्रितेतव ॥ दुर्योधनोथभीमस्यशरेणानतपर्वणा ॥ चिछेदादिश्यसं
ग्रामेध्वजंहेमविभूषितं ॥ सकिंकिणीकजालेनमहताचारुदर्शिनः ॥ पपातरु
चिरंसंख्येभी

शल्य°

मेसेनस्यमानद ॥ पुनश्चापि धनुश्चित्रं गजराजकरोपमं ॥ क्षुरेणाच्छित घोरेण कृतवर्मा
॥२६ नराधिपः ॥ सच्छिन्नधन्वा तेजस्वी रथशक्त्यास्कृतं तव ॥ विभेदस्तु रसि विक्रम्य सरथोपस्थ
बाविशत् ॥ तस्मिन्मोहमनुप्राप्ते पुनरेव वृकोदरः ॥ यंतुरस्य सिरः कायात् क्षुरप्रेणा
हरस्तदा ॥ हतसूतात् हयास्तस्य रथमादाय जारत ॥ व्यद्रवंत रणे राजन् महाहाकारस्त
तोभवत् ॥ तमभ्यधात्कौरवाणांस्वस्त्राचार्यमहारथः ॥ कृपश्च कृतवर्मा च पुत्रं तव प
रीप्सवः ॥ तस्मिन् विलुलिते सैन्ये त्रस्तास्तस्य पदानुगाः ॥ कोंडीवधन्वा विस्फार्य
धनुस्तानहनत्पार्थ रेः ॥ पुरामहामदुर्दृशापचारोषदृदस्यातवत् ॥ विकृत्ताक्षस्य कौंतेयो
वेपमानस्य मन्युना ॥ विच्छेद्योधान्निषितैर्भल्लैः शतसहस्रशः ॥ सायांपमदियासेनां
ज्येष्ठः श्रेष्ठः सपांडवः ॥ शरैरपातयद्राजन् गिरीन्वज्रैरिवोत्तमैः ॥ साश्वसूतध्वज
रथान्रथिनः पातयन्बहून् ॥ आक्रीडयो बलवान् प्लवगस्त्वापदानिव ॥ साश्वारोहां
श्च तुरगानुत्पत्तिश्चैव सहस्रशः ॥ व्यपायपतत्संग्रामे क्रुद्धोरुद्रः पशूनिव ॥ शून्यमायोधनं
कृत्वा शरवर्षैः समंततः ॥ अभ्यद्रवत् मद्रेशं तिष्ठ शल्येति चाब्रवीत् ॥ तस्य तेच्चरितं दृष्ट्वा
संग्रामे भीमकर्मणः ॥ वित्रेसुस्तावकाः सर्वे शल्यस्त्वेनं समभ्ययात् ॥ ततस्तौ भृशसंरब्धौ
प्रध्माप्य सलिलौ द्रुवौ ॥ समाहूय तदान्योन्यं अभिसंयुतौ समीयतुः ॥ शल्यस्तु शरव ॥२६॥
र्षैर्वायुधिष्ठिरसमाकिरत् ॥ मद्रराजं तु कौंतेयः शरवर्षैरवाकिरत् ॥ व्यदृश्येतां तदा राजन्
कंकपत्रिभिराहवे ॥ रुद्धिन्नरुधिरौ शूरौ मद्रराजयुधिष्ठिरौ ॥ पुष्पिताविव

रेजाते वने शाल्मलिकिंशुकौ ॥ दीप्यमानौ महात्मानौ नेदतुर्युद्धदुर्मदौ ॥ दृष्ट्वा सेन्यस्य
माषेत ममसंग तस्त्रायेर्जुनं ॥ ततो मद्राधिपं पार्थो मोक्ष्यतस्वसंधरां ॥ शल्यो पांडवहत्ताद
धर्युयोधिनमयगां ॥ इति वतिश्च योनाम योधानां तव भारत ॥ प्रदक्षिणमभूत्सर्वं धर्मराज
स्य युध्यतः ॥ ततः शरशतं ज्योग्रं मुमोचाग्र्यं युधिष्ठिरे ॥ धनुश्चास्य शितधारेण बा
णेन निकृंतत ॥ सोन्यत्कार्मुकमादाय शल्यं शरशतैस्त्रिभिः ॥ अविध्यत्कार्मुकं चास्य
क्षुरेण निरकृंतत ॥ अथास्य निजघानाश्वांश्चतुरो नतपर्वभिः ॥ द्वाभ्यामति शि
ताग्राभ्यामुभौ च पार्ष्णिसारथी ॥ ततोस्य दीप्यमानेन पीतेन निशितेन च ॥ प्रमुखे वर्तमान
स्य भल्लेनापहरद्ध्वजं ॥ ततः प्रभग्नं तत्सैन्यं दुर्योधनमरिंदम ॥ ततो मद्राधिपं द्रोणिरभ्य
वेत ददृतं ॥ आरोप्य स्वरथे चैनं त्वरमाणः प्रदुद्रुवे ॥ मुहूर्तमिव तौ गत्वा नर्दमानं
युधिष्ठिरे ॥ स्थित्वा ततो मद्रपतिरन्यं स्यंदनमास्थितः ॥ विधिवत्कल्पितं दिव्यंम
हाबुदनिनादितं ॥ सज्जयंत्रोपकरणं द्विषतां लोमहर्षणं ॥ ❀ ॥ ॥ इति महाभारते श
ल्यपर्वणि ॥ ॥ संजय उवाच ॥ ॥ अथान्यद्धनुरादाय बलवद्वेगवत्तरं ॥ युधिष्ठिरं मद्र
पतिर्विद्ध्वा सिंह इवानदन्‌ ॥ ततः स शरवर्षेण पर्जन्य इव वृष्टिमान्‌ ॥ अभ्यवर्षदम
यत्मा क्षत्रियान्क्षत्रियर्षभिः ॥ सात्यकिं दशभिर्विद्ध्वा भीमसेनं त्रिभिस्तथा ॥ सहदेवं त्रि
भिर्विद्ध्वा युधिष्ठिरमपीडयत्‌ ॥ तांस्तानन्यान्म

शल्य० हेष्वासान्साश्वान्सरथकुंजरान् ।। अर्दयामास विशिखैः सल्कागिरिवकुंजरं ।। कुं
॥२७॥ जरान्कुंजरारोहान्स्वानश्वप्रयायिनः ।। रथांश्च रथिभिः सार्द्धं जघान रथिनांवरः ।।
वाहूंश्चिच्छेदच तथा सायुधान्कतनान्विवा ।। चकार वैमहायोधैस्तीर्णां विदीं कुशैरिव ।।
तथांतमरिशैन्यानिव्रंतं मस्कजिवांतकं ।। परिवुभृशंक्रुद्धाः पांडुपांचालसैनिका ।।
तंभीमसेनश्चशिनेश्चनप्तामाद्राश्चपुत्रौपुरुषप्रवीरौ ।। समागतौभीमवलेनराजा पय
समन्योन्यमाहुर्जिद्रवंतः ।। ततस्तुशूरास्समरेनरेंद्रमहेश्वरंप्राप्ययुधायुधिष्ठिरं ।। नि
वार्यसैन्यंसमरेतुवीरं जघ्नुःशरैःपत्रिभिःतुग्रवेगैः ।। संरक्षितो भीमबलेनराजा माद्री
सुताभ्याममथमाधवेन ।। मद्राधिपं पत्रिभिरुग्रवेगैस्तानांतरे धर्मसुतो निजघ्ने ।। ततोर
थौतावकानांरथयैष्याः समीक्ष मद्राधिपतिंशरार्त्तं ।। र्यविव्रुःप्रवरासर्वशास्त्रदुर्योधनस्या
नुमतासमंतात् ।। ततोद्रुतंमद्रजनाधिपोरणे युधिष्ठिरसप्तभिरभ्यविध्यत ।। तंचापि
पार्थोनवभिःपृषत्कैर्विव्याधराजंस्तुमुखेमहात्मा ।। आकर्णपूर्णायतसंप्रयुक्तैःशरै
स्तथासंप्रधितैर्वधौतैः ।। अन्योन्यमाच्छादयतांमहारथौ मद्राधिपश्चापियुधिष्ठिरश्च
ततस्तुसमरेमहारथौ परस्परस्यांतरमीक्षमाणौ शरैःनिधातुंनृपोत्तमौतदा ॥
महाबलौशत्रुभिरप्रधृष्यौ तयोर्धनुर्ज्यातलनिस्वनोमहान्महेंद्रवज्राशनितुल्य ॥२७॥
निस्वनः ।। परस्परेबाणगणौमहात्मनोःप्रवर्षितौमद्रपपांडुवीरयोः ।। तौचेरतुव्याघ्र
शिशुप्रकाशौमहावनेष्वा मिषगृद्धिनाविव

विशाणिनौ नागवराविवोभौ तक्षतुः संयुगजातविहर्षौ॥ ततस्तुमद्राधिपतिर्महात्मा
युधिष्ठिरंभीमबलंपृषत्कैः॥ विव्याधवीरंहृदयेतिवेगंशरेणसूर्याग्निसमप्रभेण॥ ततोतिवि
द्धोति युधिष्ठिरःस्तोत्त सुसंप्रयुक्तेन शरेणराजन्॥ जघानमद्राधिपतिंमहात्मा मुदंचलेभेऋषभः
कुरूणां॥ ततोमुहूर्त्ता दिवपार्थिवेंद्रोलब्धासंज्ञांक्रोधसंरक्तनेत्रः॥ शरेणपार्थं त्वरितोजघा
नसहस्रनेत्रःप्रतिमप्रभावः॥ त्वरंस्ततोधर्मसुतोमहात्माशल्यस्यक्रुद्धोनवभिःपृशत्कैः॥
भित्वाह्युरस्कतपवीयवर्मजघानशड्भिस्त्वसितैःपृशत्कैः॥ ततस्तुमद्राधिपतिःप्रहृष्टोधनु
र्विकृष्याप्रसृजन्तपषत्कान्॥ द्वाभ्यांक्षुराभ्यांचतथैवराज्ञःश्चिच्छेदचापंकुरु॰पुंगवस्य॥
नवंततोन्यत्समरेप्रगृह्यराजाधनुर्घोरतरंमाहात्मा॥ शल्यंहिविव्याधशरैःसमंताद्यथा
महेंद्रोनमुचिंशितोग्रैः॥ ततस्तुशल्योनवभिःपृशत्कैः भीमस्यराज्ञश्च युधिष्ठिरस्य॥ निकृत्य
पाकोपटुवर्मणीतयोर्विदास्यामासभु महात्मा॥ ततोपरेणाज्वलनार्कतेजसाक्षुरेणरा
ज्ञोधनुरुन्ममाथ॥ कृपश्चतस्यैवजघानसूतंशड्भिःशरैःसोविमुखंपपात॥ मद्राधिप
श्चापियुधिष्ठिरस्यशरैश्चतुर्भिर्निजघानवाहान्॥ वाहांश्चहत्वाव्यकरोन्महात्मायोधक्ष
यंधर्मसुतस्यराज्ञः॥ तथाकृतेराजनिभीमसेनोमद्राधिपस्याशुततोमहात्मा॥ छित्वाधनु
र्वेगवताशरेणद्वाभ्यामविध्यत्सुदृढंनरेंद्रं॥ अथापरेणास्यजहारयंतुःकायाच्छिरःसन्न
हनाजिमध्यात्॥ जघानचाश्वांश्चतुरःसुषिघ्रांस्तथाभृशंकुपितोभीमसेनः॥ तमग्र
णीःसर्वधनुर्धराणामेकंवरंतंसमरेतिवेगं॥ माद्रीपुत्रःसहदेवस्तथैवतैःसायकैःमोहितंविश
शल्यं॥

भीमंशरैस्यचकर्तवर्मस भीमसेनेन।निकृत्तवर्मा॥युधिष्ठिरंभीमवलोभ्यधावकूतंचा
पिराजानमध्योमतंनं॥क्रुद्धं पप्यैवातकमापतंतंधृष्टकेम्राद्रौपदेदेयःशिखंडिसिनेश्चन
प्तापरसि समंगाकू॥वधोविक्रवर्मापुतिमन्यकृतंभीमोमाहात्मादशभिःपृषत्कैः।एवं
चमल्लुन्नवकरमुष्योनदन्पृहृष्टस्तावसैन्यमध्ये॥तत्कर्मभीमस्यसमीक्षदृष्ट्वासापांडवानां
प्रवरारथेयोधाः॥नादंप्रचक्रुःभृशमुत्खसंतःशंखांश्चदध्मुःशशिसन्निकाशान्॥तेनाप्य
शब्देनविभीषणेनतवाभिगुप्तंवलमुत्कंपंचः॥वधाभिभूतंतुधिरोक्षिताग्नंविसंज्ञकल्पंच
तथाविसीर्णं॥समद्रराजःसहसाभिकीर्णोभीमाग्रगैःपांडवयोधमुख्यैः॥युधिष्ठिरस्या
पभिमुखंजवेनसिंहोयथामृगहेतोःप्रयातः॥सधर्मराजोनिहताश्वसूतःक्रोधेनदीप्तज्व
लनप्रकाशः॥दृष्ट्वातुमद्राधिपतिंसतूर्णंसमभ्यधावत्तमरिंवलेन॥गोविंदवाक्यत्वरि
तोविविंसद्ध्रेमतिंशल्यविनाशनाय॥सधर्मराजोभिहतासूतेवरयुधितिष्ठन्शक्तिमेवा
नुकांक्षन्॥तत्रापिशल्यस्यनिशम्यकर्ममहात्मनोभागमथावशिष्टं॥स्मृत्वामनःशल्य
वधेयतात्मायथोक्तमिंद्रावरजस्यवाक्यं॥सधर्मराजोमणिहेमदंडांजग्राहशक्तिंकनक
प्रकाशां॥नेत्रेचदीप्तेसहसाविवृत्यमद्राधिपंक्रुद्धमनानिरीक्षन्॥निरीक्षितोवैनरदेवराज्ञा
पूतात्मनानिर्गतकल्मषेण॥ननस्करशक्तिंरुचिरोग्रदंडांमणिप्रवालोज्वलितांसुदीप्तां॥
विक्षेपवेगात्सभृशंमहात्मामद्राधिपायप्रवरःकुरूणां॥दीप्तामथैनांमहताबलेनस ॥२०५
विस्फुल्लिंगांसहसापतंतीं॥प्रेक्षंतुसर्वेकुरवःसमेतादिवायुगांतेमहतीमिवोल्कां॥

ताकालरात्रीमिव पाशहस्ता यमस्य धात्रीमिव घोररूपां ॥ सब्रह्मदंडप्रतिमाममोघां सं
सर्जयत्तां युधि धर्मराजः ॥ गंधस्रगग्र्यासनयानभोजनै रभ्यर्चितां पांडुसुतैः प्रयत्नात् ॥ संवर्त
काग्निप्रतिमां ज्वलंतीं कृत्यामथर्वांगिरसीमिवोग्रां ॥ ईशानहेतोः प्रतिमितां तां तक्षा रिपू
णामसृग्देहमक्षां ॥ भूम्यंतरिक्षस्थजलाशयानि प्रसह्य भूतानि निहंतुमीशां ॥ घंटापताका
मणिवज्रमुक्तावैदूर्यचित्रां जपनीयदंडां ॥ त्वष्ट्रा प्रयत्नान्नियमेन कृत्वां ब्रह्मद्विषामंतकरीम
मोघां ॥ बलप्रयत्नादधिकूटवेगां मंत्रैश्च घोरै रभिमंत्र्य यत्नात् ॥ सपर्यमार्गेण च तां परेण व
धाय मद्राधिपतेस्तदानीं ॥ हतोसि पापेत्यभिकृष्यमानो रुद्रोंधकायांतकरं यथेषुं ॥ प्रसा
र्य बाहुं सुदृढं सुपाणिं क्रोधेन नृत्यन्निव धर्मराजः ॥ तां तु वशक्त्या प्रहितां स्वशक्त्या हि युधिष्ठि
रेण ग्राग्मेयवीर्यां ॥ प्रतिगृहीतां विनर्दशब्दैः समुत्पतंतीमग्निमिवार्यघोरां ॥ साव
न स्य मर्माणि विदार्य शूरमुरो विशालं च यथैव जित्वा ॥ विवेश गां तोयमिवाप्रसक्ता यशो विशा
लं नृपतेर्दहंती ॥ नसाक्षिकर्णास्यविनिःसृतेन प्रस्यंदता च व्रणसंभवेन ॥ संसिक्तगा
त्रो रुधिरेण सोभूत्क्रौंचो यथा स्कंदहतो महाद्रिः ॥ प्रसार्य बाहु प्रपदं नतो गां संछिन्न
वमकुरकुलं दत्तेन ॥ महेंद्रवाहोपमनिर्गतिम वज्राहतेनः शृंगमिवाचलस्य बाहू प्रसार्याभि
मुखो धर्मराजस्य धर्मराट् ॥ ततो निपातितो भूमाविंद्रध्वज विवोच्छ्रितः ॥ सत्य च
छिन्नः सर्वांगो रुधिरेण समुक्षितः ॥ प्रत्युद्गत इव प्रेम्णा भूम्या स नरपुंगवः ॥ प्रियया कांत
या कांतः पतमान इवोरसि ॥ चिरं भुक्त्वा वसुमतीं प्रियां कांतामिव प्रभुः ॥ सर्वैरंगैः समाश्लि
ष्य प्रसुप्त इव सोभवत् ॥ धर्म्ये धर्मात्मना युद्धे निहतो धर्मसूनुना ॥ सम्यग्घुत इवाग्निष्टे

शल्य०

प्रशांतोग्निरिवाध्वरे ॥ शक्त्या विभिन्नहृदयं विप्रमुक्तायुधध्वजं ॥ प्रशांतमपि मद्रेशं लक्ष्मी
र्नैव व्यमुंचत ॥ ततो युधि रश्चापमादायेंद्रसमप्रभं ॥ व्यधमद्विशतं संख्ये गरुत्मानि
पन्नगान् ॥ देहासून्निशितैर्भल्लै रिपूणां नाशयन् क्षणात् ॥ ततः पार्थस्य बाणौघैरावृताः सै
॥२१॥ निकास्तव ॥ निमीलिताक्षाः क्रोशंतो भृशमन्योन्यमर्दिताः ॥ स्यंदंतो रुधिरं देहैर्विशस्त्राय
जीविताः ॥ ततश्शल्ये निपतिते मद्रराजानुजो युवा ॥ भ्रातुः सर्वगुणैस्तुल्यो रथी पांडवमभ्
भ्ययात् ॥ विव्याध नरश्रेष्ठो नाराचैरभित्वरन् ॥ हतस्यापचितिं भ्रातुश्चिकीर्षुर्युद्धदुर्मदः ॥
तं विव्याधाशुगैः षड्भिर्धर्मराजस्त्वरन्निव ॥ कार्मुकं चास्य चिच्छेद क्षुराभ्यां ध्वजमेव च ॥
ततोस्य दीप्यमानेन सुदृढेन सितेन च ॥ प्रमुखे वर्तमानस्य भल्लेनापाहरच्छिरः ॥ सकुं
डलं तद्ददृशे पतमानं शिरो यथा ॥ पुण्यक्षयमिव प्राप्य शरीरं स्वर्गवासिनं ॥ तस्याप्र
कृष्टशीर्षं तच्छरीरं पतितं रथात् ॥ रुधिरेणावसक्तांगं दृष्ट्वा सैन्यमभज्यत ॥ विचि ॥२१॥
कवचे तस्मिन् हते मद्रनृपानुजे ॥ हाहाकारं विकुर्वाणाः कुरवो विप्रदुद्रुवुः ॥ शल्या
नुजं हतं दृष्ट्वा तावकास्त्यक्तजीविकाः ॥ वित्रेसुः पांडवभयाद्रजोध्वस्तास्तथाया
न तां ॥ स्तु भज्यमानांस्त्रस्तान् कौरवान्भरतर्षभ ॥ शिनेर्नप्ता किरान्बाणैरभ्य
वर्तत सात्यकिः ॥ तमायांतं महेष्वासमप्रसह्यं दुरासदं ॥ हार्दिक्यस्त्वरितो राजन् प्रत्
गृह्णाद्विभीतवत् ॥ तौ समेतौ महात्मानौ वार्ष्णेयावपराजितौ ॥ हार्दिक्यं सात्यकिश्चैव
सिंहाविव मदोत्कटौ ॥ इषुभिर्विमलैः प्रासैश्छादयंतौ परस्परं ॥ अर्चीभिरिव सूर्यस्य

दिवाकरसमप्रभो ॥ चापमार्गबलोद्धुतान्मार्गणान्वृष्णिसिंहयोः ॥ आकाशसम
पस्याम पतंगानिव शीघ्रगान् ॥ सात्यकिं दशभिर्विद्धा हयांश्चापि त्रिभिः शरैः ॥ चापमेकेन
चिच्छेद हार्दिक्यो नतपर्वणा ॥ तन्निकृत्तमपास्य सिनिपुंगवः ॥ अन्यदादत्त वेगेन बलवत्तर
मायुधं ॥ तदादाय धनुःश्रेष्ठं वरिष्ठं सर्वधन्विनां ॥ हार्दिक्यं दशभिर्बाणैः सात्यकिः प्रत्यविध्य
त् ॥ ततो रथं युगं शोभांश्चापि छित्वा भल्लैः पपान्निभिः ॥ अश्वांस्तस्यावधीत्तूर्णमुभौ च पार्ष्णिसारथी ॥
मद्रराजे हते राजन्विरथे कृतवर्मणि ॥ दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासीत्पराङ्मुखं ॥ तत्परे नाव
बुध्यंत सैन्ये च रजसावृते ॥ बलं तु हतभूयिष्ठं तदासीत्पराङ्मुखं ॥ ततो मुहूर्त्ताच्चापिपस्य
न्रजोभौमं समुपस्थितं ॥ विविधैः शोणितस्रावैः प्रशांतं पुरुषर्षभ ॥ ततो दुर्योधनो दृष्ट्वा भग्नं
स्वबलमंतिकात् ॥ जवेनापततः पार्थानेकः सर्वान्निवारयत् ॥ पांडवान्सरथान्दृष्ट्वा
धृष्टद्युम्नं च पार्षतं ॥ आनर्तकं दुराधर्षं सितैर्बाणैरवाकिरत् ॥ तं परे नाभ्यवर्तंत मर्त्या मृत्यु
मिवागतं ॥ अथान्यं रथमास्थाय हार्दिक्योऽपि न्यवर्तत ॥ ततो युधिष्ठिरो राजा त्वरमाणो म
हारथः ॥ चतुर्भिर्निजघानाश्वान्यत्रिभिः कृतवर्मणः ॥ विव्याध गौतमं चापि षड्भिर्गार्ध्रैः सु
तेजनैः ॥ अश्वस्थामा ततो राज्ञा हताश्वं विरथीकृतं ॥ तमपोवाह हार्दिक्यं स्वरथेन युधि
ष्ठिरात् ॥ ततो वीरधृजोऽष्टाभिः प्रत्यविध्य युधिष्ठिरं ॥ विव्याधरीं च निशितैस्सायकाष्टाभिः
शिलीमुखैः ॥ एवमेतन्महाराज युद्धं ते समवर्त्तत ॥ तव दुर्मंत्रिते राजन्सहपुत्रस्य भारत ॥
तस्मिन्महेष्वासवरे विशस्तो संग्राममध्ये कुरुपुंगवेन ॥ पार्थाः समेताः परमप्रहृष्टाः शंखान्

॥ शल्य०

॥ ३० ॥

दध्मुर्हतवीक्ष्यशाल्यं ॥ युधिष्ठिरस्तु प्रशशंस राजो पुरा सुरा वृत्तवधे यथेंद्रं ॥ चक्रुश्च नाना
विधवाद्यशब्दान् विनादयंतो वसुधां समंतात् ॥ ❀ ॥ ॥ इति महाभारते शल्यपर्वणि शल्य
वधः ॥ ॥ संजय उवाच ॥ ॥ शल्ये तु निहते राजन् मद्रराजपदानुगाः ॥ रथाः सप्तशता वीराः
दुर्योधनस्फाद्विरदमारुह्याचलसंन्निभं ॥ छत्रेण ध्रियमानेन वीज्यमानश्च चामरैः ॥
नगंतव्यं नगंतव्यमितिमद्रान्वारयत् ॥ दुर्योधनेन ते वीराः वार्यमाणा पुनः पुनः ॥ युधि
ष्ठिरं जिघांसंतः पांडूनां प्राविशन्बलं ॥ तत्र शूरा महाराज कृताचित्ताः सुयोधने ॥ धनुः
शब्दं महत्कृत्वा सहा युध्यंत पांडवैः ॥ श्रुत्वा विनिहतं शल्यं धर्मपुत्रेण वैष्टिते ॥ मद्रराजजं
याशले मद्रकानां महारथैः ॥ आजगाम ततः पार्थो गांडीवं विक्षिपन् धनुः ॥ पूरयन्नथ घो
षेण दिशः सर्वा महारथः ॥ ततोर्जुनस्य भीमश्च माद्रीपुत्रौ च पांडवौ ॥ सात्यकिश्च नरव्या
घ्रौ द्रौपदेयाश्च सर्वशः ॥ धृष्टद्युम्नः शिखंडी च पांचालाः सह सोमकैः ॥ युधिष्ठिरं परीप्संतः
समंतात्पर्यवारयन् ॥ ते समंतात्परिवृताः पांडवाः पुरुषर्षभ ॥ क्षोभयंतिस्म सेनां ते मकराः सागरं यथा ॥
वृक्षानिव महावाताः कंपयंतिस्म तावकान् ॥ पुरोवातेनांविकेयं क्षोभमानान्महानदी ॥ व्यक्षो
भ्यव्येत दाराजन्पांडनाव निपुंगवाः ॥ प्रस्कंद्य सेनां महतीमहात्मानो महारथाः ॥ प्रचुक्रुशुःसात्र
तत्र क्वस सराय युधिष्ठिरः ॥ भ्रातरः पांडवाः शूरा दृश्यंते नेह केचन ॥ पंचालाश्च महावीर्याः शिखंडी च
महारथः ॥ धृष्टद्युम्नोथ सैनेयो द्रौपदेयाम्महारथाः ॥ एवं तान्वादिनः शूरान्द्रौपदेयाश्च सर्वशः ॥
अभ्यघ्नन्युयुधानश्च मद्रराजपदानुगान् ॥ रथैश्च पतितैकेचि

॥ ३० ॥

छिन्नैर्महध्वजैः प्रसदृश्यंत समरे तावकाः निहताः परैः॥ आलोक्य पांडवान्युद्धे योधा
न्राजन्समंततः॥ वार्यमाणा युयुर्वीरास्तव पुत्रेण भारत॥ दुर्योधनस्ततान्वीरान्वारयामा
ससांत्वयन्॥ नचास्य सासनं कश्चित्तत्र चक्रे महारथाः॥ ततो गांधारराजस्य पुत्रः सकुनिरब्रवीत्॥
दुर्योधनं महाराज वचनं वचनक्षमः॥ किं नः प्रेक्षमाणानां मद्राणां हन्यते बलं॥ न युक्तमेसमरे
त्वयि तिष्ठति भारत॥ सहितैर्नाम योद्धव्यमित्येवं समय कृतः॥ अथ कस्मात्परानेवं निघ्नतो मर्श
से नृप॥ ॥दुर्योधन उ०॥ ॥वार्यमाणा मया पूर्वं नैव चक्रुर्वचो मम॥ एते हि सहितास्सर्वे प्रस्क
न्ना पांडुवाहिनीं॥ ॥शकुनिरुवाच॥ ॥न भर्तुः शासनं वीरा रणे कुर्वंत्यमर्षिताः॥ अलं क्रोद्धुं तथै
तेषां नायं कालमुपेक्षितुं॥ यामः सर्वेत्र संभूय सवाजिरथकुंजराः॥ परित्रातुं महेष्वासान्मद्ररा
जपदानुगान्॥ अन्योन्यं परिरक्षामो यत्नेन महता नृप॥ एवं सर्वेनुसंचिंत्य प्रययुर्यत्र सैनिकाः॥
एवमुक्तस्ततो राजा बलेन महता वृतः॥ प्रययौ सिंहनादेन कंपयन्निव वसुंधरां॥ हत विध्यत गृ
ह्णीत प्रहरध्वं निकृंतत॥ इत्यासीत्तुमुलः शब्दस्तव सैन्यस्य भारत॥ पांडवास्तु रणे दृष्ट्वा मद्र
राजपदानुगान्॥ सहितानभ्यवर्तंत गुल्ममास्थाय मध्यमं॥ ते सु मुहूर्ताद्रणे वीरा हस्ता
हस्तिं विशांपते॥ निहताः प्रत्यदृश्यंत मद्रराजपदानुगाः॥ ततो नः संप्रयातानां हतमित्रास्त
रस्विनः॥ हृष्टाः किलकिलाशब्दमकुर्वन्सहिताः परैः॥ अथोत्थितानि रुंडानि समदृश्यंत सर्व
शः॥ पपात महती चोल्का मध्ये वादित्यमंडलान्॥ रथैर्भग्नैर्युगाक्षैश्च निहतैश्च महारथैः॥
अश्वैर्निपतितैश्चैव संछन्नाभूद्वसुंधरा॥ वातायमाणैस्तुरगैर्युगासक्तैस्ततः ॥अदृश्यंत

शल्य० महाराज योधास्तत्र रथाजिरे॥ भग्नचक्रान्रथान्केचिद्धतसूरगत्रपो॥ रथार्धं केदिदा
दाय दिशो दृशाविव प्रभुः॥ तत्र तत्र च दृश्यंते योधाः क्लिष्टाः स्म राजिनः॥ रथिनः पतमाना
व्यदृश्यंत नृपोत्तम॥ गगनात्प्रच्युता सिद्धाः पुण्यानामिव संक्षये॥ निहतेषु च शूरेषु मद्र
राजानुगेषु॥ अस्मानापततश्चैव दृष्ट्वा पार्थमहारथाः॥ अभ्यवर्तंत वेगेन जयगृद्धाः
॥३१॥ प्रहारिणः॥ बाणान्रासिंचिरवान्कृत्वा विमिश्रान्शंखनिस्वनैः॥ अस्मांस्तु पुनरासाद्य
लब्धलक्षाः प्रहारिणः॥ बाणान्सदरवान्कृत्वा सिंहनादं प्रचुक्रुशुः॥ ततो हतमभिप्रेक्ष्य
मद्रराजबलं महत्॥ मद्रराजं च समरे दृष्ट्वा शूरं निपातितं॥ दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासी
त्पराङ्मुखं॥ वध्यमानं महाराज पांडवैर्जितकाशिभिः॥ दिशो भेजे तु संभ्रांतं त्रासितं
दृढधन्विभिः॥ ॥ ॥इति महाभारते शल्यपर्वणि॥ ॥संजय उ०॥ ॥पतिते तु युधि
दुर्धर्षे मद्रराजे महारथे॥ तावकाः सूतपुत्राश्च प्रायसो मुखाभवन्॥ वणिजो नावि
भिन्नायां यथागाधे न च प्लुवे॥ अपारे पारमिच्छंतो हते शूरे महात्मनि॥ मद्रराजे मह ॥३१५॥
राज वित्रस्ताः शरविक्षिताः॥ अनाथा नाथमिच्छंतो मृगाः सिंहार्दिता इव॥ वृषा यथा
भग्नशृंगाः शीर्णदंता गजा इव॥ मध्याह्ने प्रत्ययायाम निर्जिता अजातशत्रुणा॥ न संधातु
मनीकानि तव राजन्पराक्रमे॥ आसीद्बुद्धिर्हते शल्ये तव योधस्य कस्यचित्॥ भीष्मे द्रो
णे च निहते सूतपुत्रे च भारत॥ न च दुःखं तव योधानां भयं चासीद्विशांपते॥ यद्भयं य

ञ्चनःशोकोभूयइवाभ्यवर्धत॥ निराशाश्च येतस्मिन्हतेशल्येमहारथे॥ हतप्रवीरा
विध्वंस्तानिकृत्ताश्चशितैःशरैः॥ मद्रराजेहतेराजनूयोधास्तेप्राद्रवनूभयात्॥ अश्वानन्येग
जानन्येमहारथाः॥ आरुह्यजवसंपन्नाःपदाताःप्राद्रवन्भयात्॥ द्विसाहस्राश्चमातंगागि
रिरूपाप्रकारिपाः॥ संप्राद्रवन्हतेशल्येअंगुष्ठांगुष्ठचोदिताः॥ तेरणाद्भरतश्रेष्ठतावकाः
प्राद्रवनूदिशः॥ धावंतश्चाप्यदृश्यंतश्वसमानाःशराहताः॥ तान्प्रभग्नान्हतान्दृष्ट्वाहतोत्स
हान्पराजितान्॥ अभ्यद्रवंतपांचालाःपांडवाश्चजयैषिणः॥ बाणशब्दरवाश्चापिसिंहनादा
श्चपुष्कलाः॥ शंखनादश्चशूराणांदारुणःसमपद्यत॥ दृष्ट्वातुकौरवंसैन्यंभयत्रस्तंप्रवि
द्रुतं॥ अन्योन्यंसमभाषंतपांचालाःपांडवैःसह॥ अद्यराजासत्यधृतिर्जितामित्रोयुधिष्ठिरः॥
अद्यदुर्योधनोराजादमापानपरिस्वय॥ अद्यश्रुत्वाहतंपुत्रंधृतराष्ट्रोजनेश्वरः॥ विह्वलःपति
तोभूमौकिल्बिषंप्रतिपद्यतां॥ अद्यराजास्तुकौंतेयंसमर्थंसर्वधन्विनं॥ अद्यात्मानंचदुर्मेधा
गर्हयिष्यतिपापकृत्॥ अद्यक्षत्तुर्वचःसत्यंसंस्मरंताब्रुवतोहितं॥ अद्यप्रभृतिपार्थांश्चप्रेष्यभूतो
उपाचरेत्॥ विजानातुनृपोदुःखंयत्प्राप्तंपांडुनंदनैः॥ अद्यकृष्णस्यमाहात्म्यंजानातुसमहीपतिः॥
अद्यार्जुनधनुर्घोषंघोरंजानातुसंयुगे॥ अस्त्राणांचबलंसर्वंबाह्वोश्चबलमाहवे॥ अद्यज्ञास्य
तिभीमस्यबलंघोरंमहात्मनः॥ हतेदुर्योधनेयुद्धेशक्रेणेवासुरेरणे॥ यत्कृतंभीमसेनेनदुःशास
नवधेतदा॥ नान्यःकर्तास्तिलोकेवैऋतेभीमंमहाबलं॥ जानीतामद्यज्येष्ठस्यपांडवस्यपराक्रमं॥
मद्रराजहतंश्रुत्वादेवैरपिदुरासदं॥ अद्यज्ञास्यतिसंग्राममाद्रीपुत्रौचपांडवौ॥ सिखंडिचमहेस्वासो
राजाचैवयुधिष्ठिरः॥ येषांजयग

तोनाथो नाथः कृष्णजनार्दनः॥कथं तेषां जयो न स्याधेषां धर्मो व्यपाश्रयः॥भीष्मद्रोणं च कर्णं च
मद्राजानमेव च॥अन्यान्यान्नृपतीन्सर्वान्शूरान्शोभसहस्रशः॥कोन्यः शक्तो रणे जेतु मृते पार्थ
युधिष्ठिरं॥यस्य नाथो हृषीकेशः सदधर्मजयानिधिः॥इत्येवं वदमानस्य हर्षेण महतावृताः॥पु
णुदं स्त्रावकान्युद्धे संजयाः पृष्टतोन्ययुः॥धनंजयो रथानीकं मध्ये वर्तति वीर्यवान्॥सौबलीपुत्रैस्त्व शकुनि
सात्यकिश्च महारथः॥तान्प्रेक्ष्य द्रवतः सर्वान्भीमसेनभयार्दितान्॥दुर्योधनस्तदा सूतमब्रवीत्
विस्मयन्निव॥मामतिक्रमते पार्थो धनुष्पाणिरवस्थितः॥जघने सर्वसैन्यानां ममास्वान्प्रतीचो
दय॥जघने वर्तमानं हि कौंतेयो मां धनंजयः॥नोत्सहेतास विक्रांतुं वेलामिव महोदधिः॥पस्य सैन्यं
महत्सूत पांडवैः समभिद्रुतं॥सैन्यरेणुं समुद्भूतं पस्य सैन्यं समंततः॥सिंहनादांश्च बहुषः शृणु
घोरान्महाजयान्॥तस्माद्याहि शनैः सूत जघनं परिपालयन्॥मयि स्थिते त्व समरे युध्यमाने च
पांडवं॥पुनरावर्तति सूत मामकं वलमोजसा॥तच्छ्रुत्वा तव पुत्रस्य सूरस्य सदृशं वचः॥सारथिर्हेम
संछन्नांश्चैरस्वांनचोदयत्॥गजस्वरथिभिर्हीनास्तत्कालानः पदातयः॥एकविंशतिसाहस्राः
संयुगायावतस्थिरे॥नानादेशसमुद्भूता नानानगरवासिनः॥अवस्थितास्तदा योधा प्रार्थयंतो म
हद्यशः॥तेषामापततां तत्र संहृष्टानां परस्परं॥संमर्दः सुमहान्यसे घोररूपो भयानकः॥भीम
सेनस्तदा राजन्धृष्टद्युम्नश्च पार्षतः॥बलेन चतुरंगेण नानादेशान्यवारयन्॥भीमसेनाभ्यवर्तंत
रणेन्यानुपदातयः॥प्रक्ष्वेड्यास्फोटसंहृष्टा वीरलोके यियासवः॥व्यासाद्य भीमसेनं तु संरब्धा युद्ध ॥३२॥
दुर्मदाः॥धार्तराष्ट्रा विनर्द्दिहि नान्यांस्त्वाकथयय हयां॥परिवार्य रणे भीमं निजघ्नुस्ते समंततः॥स वध्य
मानः समरे पदातिगणसंवृतः॥न च चाल

ततस्तु नान्मे नाकः स्वपर्वतः॥ ते तु क्रुद्धा महाराज पांडवानां महारथं॥ निगृह्णीतुं प्रचक्रुर्हि
योधांस्त्वान्यानवारयत्॥ सुक्रुद्धगरणे भीमसेनो रथे पर्युपस्थिते॥ सोवतीर्य रथात्तूर्णं पदा
तिं समुपस्थितः॥ जातरूपपरिछन्नां प्रगृह्य महतीं गदां॥ अवधीत्तावकान्योधान्दंड
पाणिरिवांतकः॥ रथाश्वद्विपहीनांस्तु तानृसिमो गदयावली॥ एकविंशतिसाहस्रान्नृप
दातीन्विनिपपोथयत्॥ हत्वा तत्पुरुषानीकं भीमः सत्यपराक्रमः॥ धृष्टद्युम्नं पुरस्कृत्य नचि
रात्प्रत्यदृश्यत॥ पादाता निहता भूमौ शिश्यिरे रुधिरोक्षिताः॥ संभग्ना इव वातेन कर्णि
काराः सुपुष्पिताः॥ नानायुद्धास्त्रजोपेता नानाकुंडलधारिणः॥ नानाजात्या हतास्तत्र ना
नादेशसमागताः॥ पताकध्वजसंछन्नं पदातीनां महद्बलं॥ निकृत्तं विबभौ रौद्रं घोररूपं
भयानकं॥ युधिष्ठिरपुरोगास्तु सर्वसैन्यमहारथाः॥ अभ्यधावन्महात्मानं पुत्रं दुर्योधनं
तव॥ ते सर्वे तावकान्दृष्ट्वा महेष्वासान्परामुखान्॥ नाभ्यवर्तंत ते पुत्रं वेलेव मकरालयं॥
तदद्भुतमपस्याम तव पुत्रस्य पौरुषं॥ यदेकं सहिताः पार्था न शेकुरतिवर्तितुं॥ नातिदूरां प
यातं तु कृतबुद्धिं पलायने॥ दुर्योधनं स्वकं सैन्यमब्रवीद्भृशविक्षतं॥ न तं देशं प्रपस्यामि पृथि
व्यां पर्वतेषु च॥ यत्र याताञ्च वो हन्युः पांडवाः किं सृतेन वः॥ अल्पं च बलमेतेषां कृष्णौ च
भृशविक्षितौ॥ यदि सर्वत्र तिष्ठामो ध्रुवं नो विजयो भवेत्॥ विप्रयातांस्तु वो भिन्नान्पांडवाः कृत
किल्बिषाः॥ अनुसृत्य हनिष्यंति श्रेयो नः समरे स्थितं॥ शृणुध्वं क्षत्रियाः सर्वे यावंतोत्र
समागताः॥ यदा शूरं च भीरुं च मारयत्यंतकः सदा॥ को मूढो न युध्येत पुरुषः क्षत्रियब्रुवः॥

शल्य० म्रेयो नो भीमसेनस्य क्रुद्धस्य प्रमुखे स्थितं ॥ सुखः सांग्रामिको मर्त्यः क्षत्रधर्मेण युध्यतां ॥
जित्वेह सुखमाप्नोति हतः प्रेत्य महाफलं ॥ न युद्धधर्माच्छ्रेयान्वै पंथाः स्वर्गस्य कौरवाः ॥ अचिरे
॥३३॥ णैव तान्लोकान्हतो युद्धे ध्वविप्सिय ॥ श्रुत्वा तु वचनं तस्य पूजयित्वा च पार्थिवाः ॥ पुनरेवान्व
र्ततंत पांडवानाततायिनः ॥ तानापततएवाशु व्यूढानीकाः प्रहारिनः ॥ प्रत्युद्ययुस्तदा पार्था जयगृध्रा
प्रमन्यवः ॥ धनंजयो रथेनाजावभ्यवर्तत वीर्यवान् ॥ विस्फते त्रिशूले कोषु गांडीवं विक्षिपं धनुः ॥
माद्रीपुत्रौ च सकुनिं सात्यकिश्च महाबलः ॥ जवेनाभ्यपतन्वीरा यतो वित्ता वृकं बलं ॥ ॥ इतिमहाभा
रते शल्यपर्वणि ॥✿॥ ॥ संजय उवाच ॥ ॥ सन्निवृत्ते बलौघे तु साल्वो म्लेच्छगणाधिपः ॥
अभ्यधावत संक्रुद्धः पांडूनां सुमहद्बलं ॥ आस्थाय सुमहानागं प्रभिन्नं पर्वतोपमं ॥ दृप्त
मैरावणप्रख्यममित्रगणमर्दनं ॥ योसौ महाभद्रकुले प्रसूतः सुपूजितो धार्तराष्ट्रेन नित्यं ॥
सुकल्पितः शास्त्रविनिश्चयज्ञैः सदोपवाह्यः समरेषु राजन् ॥ तमास्थितो नागवभूव यथो
दयस्थः सविता क्षपांते ॥ स तेन नागप्रवरेण राजन्नभ्युद्ययौ पांडुसुतान्समंतात् ॥ शितैः
पृषत्कैः विददार चापि महेंद्रवज्रप्रतिमैः सुघोरैः ॥ ततः शरान्वै सृजतो महारणे योधाश्च रा
जन्नयतो यमाय ॥ नास्यांतरं ददृशुः स्वे परे वा यथा पुरा वज्रधरस्य दैत्याः ॥ ये वारणस्य क्वयमं
विमृद्नतो दैत्याः पुरा वासवस्येव राजन् ॥ ते पांडवाः सोमकसृंजयाश्च तमेक नागं ददृशुः स ॥३३॥
मंतान् ॥ संद्राव्यमाणं तु बलं परेषां परीतकल्पं विबभौ समंतात् ॥ सेनावतस्तास समरे गजशं
तया विमृद्यमानं तु परस्परं तदा ॥ ततः प्रभग्ना सहसा महाचमूः सपांडवी भीमसेनेन नराधिपेण ॥
दिशस्त्रस्ता सुः सहसा प्रधाविता गजेंद्रवेगं तमपारयंती ॥

दृष्ट्वा च तं वेगवतीं प्रपन्नां सर्वे तदीया युधि योधमुख्याः ।। संपूजयंतस्तु नराधिपं
ते शंखान्प्रदध्मुः शशिसन्निकाशान् ।। श्रुत्वा निनादं त्वथ कौरवाणां हर्षाद्विमुक्तं सह शं
खसब्दैः ।। सेनापतिः पांडवसृंजयानां पंचालपुत्रो न ममर्ष कोपात् ।। ततस्तु तं वै द्विरदं मह
त्मा प्रत्युद्ययौ त्वरमाणो जयाय । प्रभो यथा शक्रसमागमे वै नगेंद्रमैरावणमिंद्रवाहं ।। तमा
पतंतं सहसा च दृष्ट्वा पांचालराजं युधि राजसिंहः ।। तं वै द्विपं प्रेषयामास तूर्णं वधाय रा
जन्द्रुपदात्मजस्य ।। स तं द्विपं सहसाभ्यापतंतमविध्यदग्निप्रतिमैः पृषत्कैः ।। कर्मारधौतै
र्निशितैर्ज्वलद्भिर्नाराचमुख्यैस्त्रिभिरुग्रवेगैः ।। ततोऽपरान्पंच शितान्महात्मा नाराचमुख्यान्
विससर्ज कुंभे ।। स तैस्तु विद्धः परमद्विपो रणे तदा परावृत्य भृशं प्रदुद्रुवे ।। तं नागराजं सहसा
प्रणुन्नं विद्राव्यमाणं च निगृह्य शाल्वः ।। तोत्रांकुशैः प्रेषयामास तूर्णं पांचालराजस्य रथं प्रदिश्य ।।
दृष्ट्वापतंतं सहसा तु नागं धृष्टद्युम्नः स्वरथाच्छीघ्रमेव ।। गदां प्रगृह्याशु जवेन वीरो भू
मिं प्रपन्नो भयविह्वलांगः ।। स तं रथं हेमविभूषितांगं साश्वं ससूतं सहसा विमृद्य
तमुत्क्षिप्य हस्तेन महाद्विपोऽपि विपोथयामास वसुंधरातले ।। पांचालराजस्य सुतं स दृष्ट्वा
तदार्दितं नागवरेण तेन तमन्वधावत्सहसा जवेन भीमः शिखंडी च शिनेश्च नप्ता ।। शरैश्च
घोरैः स्वसहसा निगृह्य तस्याभितोऽभ्यापततो गजस्य ।। स संगृहीतो रथिभिर्गजो वै चच
लतैर्वार्यमाणश्च संख्ये ।। ततः पृषत्कान्प्रववर्ष राजा सूर्यो यथा रश्मिजालं समंतात् ।। तेनाशुगै
र्वध्यमाना रथौघाः प्रदुद्रुवुस्तत्र तथैव सर्वे ।। तत्कर्म शाल्वस्य समीक्ष्य सर्वे पांचालमत्स्या नृप
संजयाश्च ।।

हाहाकारैर्नादयंतः स्म युद्धे द्विपं समंताद्रुरुधुर्नरेंद्राः ॥ पांचालराजस्त्वरितस्तु शैलोगदां प्रगृह्य
चलप्रशृंगतुल्यां ॥ ससंभ्रमं भारतसन्नवीरो जवेन वीरोनुससार नागं ॥ ततस्तु नागं धरणीध
राभं मदस्रवंतं जलदप्रकाशं ॥ गदां समासाद्य भृशं जघान पंचालराजस्य सुतस्तरस्वी ॥ स भिन्न
कुंभः सहसा विनद्य मुखात्प्रभूतं क्षतजं विमुंचन् ॥ पपात नागो धरणीधराभः क्षितिप्रकंपाच्चलि
तो यथाद्रिः ॥ निपात्यमाने तु तदा गजेंद्रे हाहाकृते तव पुत्रस्य सैन्ये ॥ स साल्वराजस्य सिनि
मुखेन जहार भल्लेन सिरः शितेन ॥ हतोत्तमांगो युधि सात्वतेन पपात भूमौ सह नागराज्ञा ॥
यथाद्रिशृंगं सहसा प्रणुन्नं वज्रेण देवाधिपचोदितेन ॥ ✿ ॥ ॥ इति महाभारते शल्यपर्वणि ॥
॥ संजय उवाच ॥ ॥ तस्मिंस्तु निहते शूरे शाल्वे समितिशोभने ॥ तवाभज्यद्बलं वेगाद्वातेने
व महाद्रुमाः ॥ तत्प्रभग्नं बलं दृष्ट्वा कृतवर्मा महारथः ॥ दधार समरे शूरः शत्रुसैन्यं महाबलं ॥
संनिवृत्तास्तु ते वीरा दृष्ट्वा सात्वतमाहवे ॥ शैलोपमं स्थितं राजन् कीर्यमानं शरैर्युधि ॥ ततः प्रववृते
युद्धं कुरूणां पांडवैः सह ॥ निवृत्तानां महाराज मृत्युं कृत्वा निवर्तनं ॥ तत्राश्चर्यमभूद्युद्धं सात्वत
स्य परैः सह ॥ यदेको वारयामास पांडुसेनां दुरासदां ॥ तेषामन्योन्यसुहृदां कृते कर्मणि दुष्करे ॥
सिंहनादः प्रहृष्टानां दिवस्पृक् सुमहानभूत् ॥ तेन शब्देन वित्रस्तान् पंचालान् भरतर्षभ ॥ शिने
र्नप्ता महाबाहुरन्वपद्यत सात्यकिः ॥ स समासाद्य राजानं क्षेमकीर्तिं महाबलं ॥ सप्तभिर्निशितै
र्बाणैरनयद्यमसादनं ॥ आयांतं तं महाबाहुं प्रक्षिपंतं शितान् शरान् ॥ जवेनाभ्यपतद्धीमा
न् हार्दिक्यः शिनिपुंगवं ॥ तौ सिंहाविव नर्दंतौ धन्विनौ रथिनौ वरौ ॥ अन्योन्यमभिधावंतौ

शस्त्रप्रवरधारिणे॥ पांडवेषु सहपांचालैर्योधाश्चान्ये नरोत्तमाः॥ प्रेक्षकाः समपद्यंत तयोर्घोर
समागमे॥ अभिजघ्नतुरन्योन्यं प्रहृष्टाविव कुंजरौ॥ चरंतौ विविधान्मार्गान्हार्दिक्यशि
निपुंगवौ॥ मुहुरादृश्यतामेतौ बाणवृष्ट्या परस्परं॥ चापवेगाबलोद्भूतान्मार्गणान्वृष्णि
सिंहयोः॥ आकाशे समपश्याम पतंगानिव शीघ्रगान्॥ तमेकं सत्यकर्माणमाविध्यत्त
रमेत्रिभिः॥ ततः पूर्वयिगोसेष्ठः कृतवर्मा सितासितैः॥ सात्यकिं त्रिभिराहत्य धनुरेकेन चि
च्छिदे॥ निकृत्तं तद्धनुःश्रेष्ठमपास्य शिनिपुंगवः॥ अमस्यमानो धनुषःच्छेदनं कृतवर्मणा॥
कुपितोतिरथः शीघ्रं कृतवर्माणमभ्यगात्॥ ततः सुनिशितैर्बाणैर्दशभिः शिनिपुंगवः॥ ज
घान ससुतं स्वाश्चाश्वा ध्वजं च कृतवर्मणः॥ ततो राजन्महेष्वासः कृतवर्मा महारथः॥ हताश्वसूतं
संप्रेक्ष्य रथं हेमपरिष्कृतं॥ रोषेण महताविष्टः शूलमुद्यम्य मारिष॥ चिक्षेप भुजवेगेन जिघांसुः
शिनिपुंगवं॥ तच्छूलं सात्वतो बाणैर्जालो निर्भिद्य निशितैः शरैः॥ चूर्णितं पातयामास मोहय
न्निव माधवं॥ ततोपरेण भल्लेन हृद्येनं समताडयत्॥ स युद्धे युयुधानेन हताश्वो हतसारथिः॥
कृतवर्मा कृतास्त्रेण धरणीं प्रत्यपद्यत॥ तस्मिन्सात्यकिना वीरे द्वैरथे विरथीकृते॥ समपद्य
त सर्वेषां सैन्यानां सुमहद्भयं॥ पुत्रस्य तव सैन्यस्य विषादश्चाप्यवर्तत॥ हतसूते हताश्वे च
विरथे कृतवर्मणि॥ हताश्वं च समालक्ष्य हतसूतमरिंदमं॥ अभ्यधावत्कृपो राजन्जि
घांसुः शिनिपुंगवं॥ तं चारोप्य रथोपस्थे मिषतां सर्वधन्विनां॥ अपावाह महाबाहुस्तू
र्णमायोधनादपि॥ शैनेयेनाधिष्ठिते राजन्विरथे कृतवर्मणि दुर्योधनबलं सर्वं पुनरासीत्परां
मुखं॥

शल्य

तमसेनाववल्लुध्यतस्यैन्येतुरजसावृते॥ तावकाःप्रद्रुवान्राजन्दुर्योधनमृतेनृपं॥ दुर्योध
नस्तुसंप्रेक्ष्यभग्नंवलंसमंततोकात॥ जवेनाभ्ययवत्तदूपंसिर्वाश्वेवमाधिवाष्यसंप्रमंहु
श्चसुवनिसं॥३५॥ क्रुद्धोधृष्टद्युम्नंचपार्षतं॥ सिखंडिनंद्रौपदेयान्पंचालानांचयेगणाः॥ केके
यान्सोमकांश्चैवपंचालांश्चैवमारिष॥ असंभ्रमंदुराधर्षःशितैःशस्त्रैरवारयत्॥ आतिष्ठ
दाहवेयत्तःपुत्रस्तवमहाबलः॥ यथायज्ञेमहानग्निर्मंत्रपूतःप्रकाशवान्॥ तंपरेनानुप
श्यंतमसामिक्रमिहाहवे॥ अथान्यंरथमास्थायहार्दिक्यःसमपद्यत॥ ॥ ॥इतिमहा
भारतेशल्यपर्वणि॥ ॥संजयउवाच॥ ॥पुत्रस्तेमहाराजरथस्थोरथिनांवरः॥ दुरुत्सहो
भोयुद्धयथारुद्रःप्रतापवान्॥ तस्यबाणसहस्रैस्तुप्रच्छन्नाह्यभवन्मही॥ परांस्यनिशितैर्वा
णैर्धारासिरिवपर्वतान्॥ नचसोस्तिपुमान्कश्चित्पांडवानांमहाहवे॥ हयोगजोरथोवापि
यास्यबाणैरविक्षतः॥ यंयंहिसमरेयोधंप्रपश्यामिविशांपते॥ सतुबाणैश्चितोभूद्दपुत्रेण
तवभारत॥ यथासैन्येनसद्रु २ तेनवाहिनीप्रसदृश्यत॥ संछन्नातथाबाणैर्महात्मानः ॥३५॥
वानभूतावपश्यामपृथिवींपृथिवीपते॥ दुर्योधनेनप्रहतांस्तिप्रहस्तेनधन्विना॥ तेषुयोध
सहस्रेषुतावकेषुपरेषुच॥ एकोदुर्योधनश्चापिसपुमानितिमेमतिः॥ तत्राद्भुतमपश्याममतव
पुत्रस्यविक्रमं॥ यदेनंसहितापार्थानानुवर्ततभारत॥ युधिष्ठिरंशतेनाजौ विव्याधभरतर्ष
भ॥ भीमसेनंचसप्तत्यासहदेवंचसप्तभिः॥ नकुलंचचतुःषष्ट्याधृष्टद्युम्नंचपंचभिः॥ सप्तभि

द्रोपदेयास्त्रिभिर्विव्याध सात्यकिं॥ धनुश्चिच्छेद भल्लेन सहदेवस्य मारिष॥ तदपास्य
धनुश्छिन्नं माद्रीपुत्रः प्रतापवान्॥ अभ्यधावत राजानं प्रगृह्यान्यन्महद्धनुः॥ ततो दुर्योधनं
संख्ये विव्याध दशभिः शरैः॥ नकुलश्च ततो वीरो राजानं नवभिः पुनः॥ शरैर्घोररूपैर्महेष्वा
सो विव्याध ननाद च॥ सात्यकिश्चापि राजानं शरेणानतपर्वणा॥ द्रौपदेयास्त्रिसप्तत्या
धर्मराजश्च पंचभिः॥ अशीत्या भीमसेनश्च शरै राजानमार्दयत्॥ समंतात्कीर्यमाणस्तु बाणै
वर्षैर्महात्मभिः॥ न चचाल महाराज सर्वसैन्यस्य पश्यतः। लाघवं सोष्ठवं चापि वीर्यं चैव म
हात्मनः॥ अतीव सर्वभूतानि ददृशुः सर्वमानवाः॥ धार्तराष्ट्रोऽपि राजेंद्र यात्वा तु स्वल्पमंतरं। अ
पश्यमानो राजानं पर्यवर्तत दंशितः॥ तेषामापततां घोरस्तुमुलः समजायत। क्रुद्धस्य हि सम
रेऽस्य प्रवृद्धकाले यथा निशि॥ समासाद्य रणे दक्षं राजानमपराजितं। प्रक्षिपंत महेष्वासा
पांडवानां ततायिनः॥ भीमसेनं रणे क्रुद्धं द्रोणपुत्रोऽन्यवारयत्॥ ततो बाणैर्महाराज प्रयुक्तैः सर्व
तो दिशं॥ नाज्ञायंत रणे वीरा न दिशः प्रदिशः स्तथा॥ तावुभौ क्रूरकर्माणि उभौ भारत दुःसहौ॥ घो
रूपमयुध्येतां कृत प्रतिकृतैषिणौ॥ त्रासयंतौ जगत्सर्वं ज्याक्षेपकठिनत्वचौ॥ शकुनिस्तु रणे
वीरो युधिष्ठिरमतापयत्॥ तस्याश्वाश्चतुरो हत्वा सुबलस्य सुतो विभुः॥ नादं चकार बलवान्सर्वसै
न्यानि कंपयन्॥ यतस्मिन्नंतरे वीरं राजानमपराजितं। अपोवाहरणे राजन्सहदेवः प्रतापवान्॥
अथान्यं रथमास्थाय धर्मराजो युधिष्ठिरः॥ शकुनिं नवभिर्विद्ध्वा पुनर्विव्याध पंचभिः॥ ननाद च महानादं
प्रवरः सर्वधन्विनां॥ तद्युद्धमभवच्चित्रं घोररूपं च मारिष। ईक्षणां प्रीतिजननं सिद्धचारणसेवितं।

शल्य०

।।३८

उलूकस्तु महेष्वासं नकुलं युद्धदुर्मदं।। अभ्यद्रवदमेयात्मा सरवर्षैः समंततः।। तथैव न
कुलःशूरः सौबलस्य सुतं रणे।। शरवर्षेण महता समंतात्पर्यवारयत्।। तौ तत्र समरे वीरौ कु
लपुत्रौ महारथौ।। योधयंतावपश्येतां परस्परकृतागसौ।। तथैव कृतवर्माणि सैनेयशत्रुता
पनः।। योधयन्ससुभे राजन् बलं शक्र इवाहवे।। दुर्योधनो धनुश्छित्वा धृष्टद्युम्नस्य संयुगे।।
तथैव छिन्नधन्वानं विव्याध निशितैः शरैः।। धृष्टद्युम्नोपि समरे प्रगृह्य परमायुधं।। राज
नं योधयामास पश्यतां सर्वधन्विनां।। तयोर्युद्धं महच्चासीत् संग्रामे भरतर्षभ प्रभिन्नय
र्यथासक्तं मत्तयोर्वरहस्तिनोः।। गौतमस्तु रणे क्रुद्धो द्रौपदेयान्महारथान्।। विव्या
ध बहुभिः शरैः शरैः सन्नतपर्वभिः।। तस्य तैराभवद्युद्धमिंद्रियैरिव देहिनः।। घोररूप
मसंवीतं निर्मर्यादमतीव च।। ते च तं पीडयामासुरिंद्रियाणीव बालिशं।। स च तां प्रति
सं रब्धप्रत्ययोधयदाहवे।। एवं चित्रमभूद्युद्धं तस्य तैः सह भारत।। उत्थायोत्था
य यथा देहिनामिंद्रियैर्विभो।। नराश्चैव नरासार्द्धं दंतिनो दंतिभिस्तथा।। हया हयैः समा
युक्ता रथिनो रथिभिस्तथा।। संकुलं चाभवद्युद्धं घोररूपं भयानकं।। इदं चित्रमिदं घोर
मिदं रौद्रमिति प्रभो।। युद्धान्यासन्महाराज घोराणि च भयानि च।। तेषामासाद्य समरे
परस्परमरिंदमाः।। विव्यधुश्चैव जघ्नुश्च समासाद्य महाहवे।। तेषां शस्त्रसमुद्भूतं यस्ती
व्रदृश्यत प्रभो।। तेनैवोद्धूते राजन् शीघ्रवद्भिश्च

३८

स्वमादिभिः ।। रथनेमिसमुद्भूतं निश्वासैश्चैव देहिनां ।। रजः संध्याभ्रकपिलं दिवा
करपथं ययौ ।। रजसा सा सन संपृक्ते भास्करे निष्प्रभीकृते ।। संछादिताभवद्भूमिस्ते च शूरा
महारथाः ।। मुहूर्तादिव संवृत्तं नीरजस्कं समंततः ।। वीरशोणितसिक्तायां भूमौ भरतस
त्तम ।। उपाशाम्यत्ततस्तीव्रं तद्रजो घोरदर्शनं ।। ततोपश्यन्महाराज द्वंद्वयुद्धानि भारत ।
यथाप्राग्र्यं यथाश्रेष्ठं मध्याह्ने वै सुदारुणं ।। वर्मणां तत्र राजेंद्र व्यदृश्यंतोज्ज्वलाः प्रभाः
शब्दः सुतुमुलः संख्ये शराणां पततामभूत् ।। महावेणुवनस्येव दह्यमानस्य सर्वतः ।। ❀ ।।
इति श्रीमहाभारते शल्यपर्वणि ।। ।। संजय उवाच ।। वर्त्तमाने तदा युद्धे घोररूपे भयानके ।
अभज्यत बलं तत्र तव पुत्रस्य पांडवैः ।। तांस्तु यत्नेन महता सन्निवार्य महारथान् । पुत्रास्ते यो
धयामासुः पांडवानामनीकिनीं ।। निवृत्ता सहसा योधास्तव पुत्रप्रियैषिणः ।। सन्निवृ
त्तेषु तेष्वेवं युद्धमासीत्सुदारुणं । तावकानां परेषां च देवासुररणोपमं ।। परेषां तव सैन्ये वा
शिकश्चित्पराङ्मुखः । अनुमानेन युध्यंते संज्ञाभिश्च परस्परं । तेषां क्षयो महानासीद्युध्य
तामितरेतरं । ततो युधिष्ठिरो राजा क्रोधेन महता युतः ।। जिगीषमाणः संग्रामे धार्तरा
ष्ट्रान्सराजकान् ।। त्रिभिः सारद्वतं विध्वा रुक्मपुंखैः चतुर्भिर्नि । जघानाश्वान्नाराचैः
कृतवर्मणः ।। अश्वत्थामा तु हार्दिक्यमपोवाह यशस्विनं । अथ सारद्वतोष्टाभिः प्रत्यविध्य
द्युधिष्ठिरं । ततो दुर्योधनो राजा रथान्सप्तशतान्नृप ।। प्रेषयत्र राजा वै धर्मपुत्रो युधिष्ठिरः ।।

शल्य॰

।।७७।।

तेरयारथियुक्तामनोमारुतरंहसः ।। अभ्यद्रवत संग्रामे कौंतेयस्य रथं प्रति ।। ते समंतान्
महाराज परिवार्य युधिष्ठिरं ।। बहुन्यसायकैरस्त्रैः मेघाइव दिवाकरं ।। नामृष्यंतेसुसंरब
सिखंडिप्रमुखारथाः ।। रथैरग्र्यायवैर्युक्तैः किंकिनैजालसंवृतै ।। आजग्मुररिसंतं कुंतीपुत्रं
युधिष्ठिरं ।। ततःप्रववृते रौद्रः संग्रामस्तोनितोदकः ।। पांडवानां कुरूणांच यमराष्ट्रविवर्धनः ।।
रथान्सप्तशतान्हत्वा कुरूणामाततायिनां ।। पांडवास्सहपंचालैः पुनरेवाभ्यवारयन् ।। तत्र यु
द्धं महद्धासीत्तव पुत्रस्य पांडवैः ।। नचतत्सदृशं दृष्टं नचवापि परिश्रुतं ।। वर्तमाने तदायुद्धे
निर्मर्यादेक्षमे ।। तैर्वध्यमानेषु योधेषु तावकेष्वितरेषु च ।। निनदत्सुच योधेषु शंखवर्यैश्च
पूरितैः ।। उत्कृष्टैःसिंहनादैश्च गर्जितैश्च धन्विनां ।। अतिप्रवृत्ते युद्धे च छिद्यमानेषु मर्म
सु ।। धावमानेषु योधेषु जयगृद्धिषु मारिष ।। संहारे सर्वतो जाते पृथिव्यां सोकसंभवे ।। बह्वीना
मुत्तमस्त्रीणां सीमंतोद्धरणे तदा ।। निर्मर्यादे तदा युद्धे वर्तमाने सुदारुणे ।। चचालशब्दं कुर्वनि
सपर्वतवना मही ।। सदंडास्सोल्मुका राजन् कीर्यमाणाः समंततः ।। उल्कापेतुर्दिवो भूम
वाहत्य रविमंडलं ।। विष्वग्वाताः प्रादुरासन्नीचैः शर्करवर्षिणः ।। अश्रूणि मुमुचुर्नागा
वेपथुश्चास्पृशद्भृशं ।। येतान् घोरान् नादृत्य समुत्पातान् सुदारुणान् ।। पुनर्युद्धाय संमंत्र्य
क्षत्रियास्तापुरव्यथाः ।। रमणीये कुरुक्षेत्रे पुण्ये स्वर्गं यियासवः ।। ततो गांधारराजस्य
पुत्रस्सकुनिरब्रवीत् ।। युध्यध्वमग्रतो यावत्पृष्टतो हन्मि पांडवान् ।। ततो नः

७७

संप्रयातनां मद्रराजोधास्तया स्मिनः संप्रयातांस्तयोधा।। हृष्टाकिलकिलाशब्दमकुर्वंत
पुरेतया।। अस्मांस्त्वं पुणसासापलद्रलेक्ष दुआसदा।। शरासनानि धून्वंतः शरवर्षैर्वाकिरन्।।
ततो हतं परेराजन् मद्रराजबलं द्रत।। दुर्योधनबलं दृष्ट्वा पुणरासी पराङ्मुखं।। गांधारराजस्त्व
णवाक्यि महत्याबलो।। निवर्तधिमघर्मज्ञायुध्य धे किं सृतेनवः।। अनीकंदशसहस्रं मश्वाणांजर
तर्षभ।। आसीद्गांधारराजस्य विमलप्रास योधानां।। बलेनवेन विक्रम्य वर्तमानेजनक्षये।। पृष्टतः
पांडवानीकमत्यघ्न शिनैशरैः।। ततमुमिववातेन क्षिप्यमाणं समंततः।। अजय्यतम्फाराज
पांडवानांसुमहद्बलं।। ततो युधिष्ठिर प्रेक्षाप्यजंस्वबलंमंप्पीकाठ।। अभ्यमोदयतंव्यग्रः सह
देवं महाबलं।। असौ सुबलपुत्राणा जघनंपीडय संस्थितः।। सेनानिसृदयत्येशपश्यपांडव
दुर्मतिं।। गच्छत्वं द्रौपदेयैश्च सकुनि सौबलं जहि।। रथानीकमहंधक्ष्ये पांचालैः सहितोनघ।।
गच्छंतु कुंजरास वैवाजिनश्च सहस्रशः।। पादाताश्च त्रिसाहस्राः शकुनिं तै कृतोजहि।। ततो
गजाः सप्तशता पंचवाश्व सहस्राणि सहदेवस्य वीर्यवान्।। पादाताश्च त्रिसाहस्राद्रौ
पदेयाश्च सर्वशः।। रणेत्वभ्यद्रवंसेतु सकुनि युद्धदुर्मदं।। ततस्तु सौबलेराजन् भ्यसक्रम्य
पांडवान्।। जघान पृष्टतः सेनां यययुद्धः प्रतापवान्।। अश्वारोहास्तु संरब्धाः पांडवानांतर
स्मिनः।। प्राविशन्सौबलानीकमभ्यतिक्रम्य तात्रयान्।। तेनतत्र सौद्धिनसुराः सौबलस्य मह
द्बलं।। गजमध्येवतिष्ठंतः शरवर्षेणवाकिरन्।। तदुघतगदाप्रासम कामुकसेवितं।। प्रावर्तमह
युद्धं राजन् दुर्मंत्रितेनवा।। उपारमंतज्याशब्दाः प्रेक्षकारथिनो जवेन्न हि स्वाषां व विशेषप्र

शल्य

पर्व

॥७८॥

त्यदृश्यत ॥ शूरवाहुसष्टानां शक्तीनां भरतर्षभ ॥ ज्योतिषामिव वयं पातमपश्यं कुरुपांडवाः ॥
रिष्टिभिर्विमलाभिश्च तत्र तत्र विशांपते ॥ संपततीभिराकाशंमामृतंवहुशोभिवत् ॥ पु
सानांपततांराजन्नूपमाशीत्समंततः ॥ सलभानामिवाकाशेतदाभरतसत्तम ॥ रुधिरोक्षि
तसर्वांगा विप्रवृत्तैर्नियोत्रिभिः ॥ हयापरिवृत्तंविस्रसोनितंसहस्रुराः ॥ अन्योन्यं संन्नि
विष्टाश्च समासाद्य परस्परं ॥ अविक्षता स्म दृश्यंते वमंतो रुधिरं मुखैः ॥ ततोभवत्तमोघोरं
सैन्येन रजसा वृते ॥ तमपुस्तोद्राक्षः तस्मादृशामरिंदमान् ॥ अथ याचराजन्न मनुष्यास्यतम
सासवृतासति ॥ भूमौनिपतितस्त्वान्ये वमंतो रुधिरं महत् ॥ केशाकेशि समालग्ना न सोकु
प्रेक्षितं नरा ॥ अन्योन्यमस्वपुष्कन्या विवर्धतमहाबलाः ॥ मल्लाइवसमासाद्य निजघ्नुरित
रेतरं ॥ अस्वैश्च व्यपकृस्यंत वहवोनगणासवः ॥ भूमौ निपतिताश्चान्ये बहवो विजयैसिनः ॥
तत्र तत्र व्यदृस्यंत पुरुषा युरमानिनः ॥ शाको छिन्नैश्छिन्नताम्रैः रयकृष्णसिरोरुहैः ॥ व्यदृस्य
तमहाप्रसदत्तसोप्यसहस्रुराः ॥ दूरं न सक्यं तत्राशीज्ज्ञातुमस्वैव केन वित् ॥ हस्त्यारोहहतै
रश्वैः सादितेनवसुधातले ॥ रुधिरोक्षितसन्नाहैरात्तशास्त्रैरुदायुधैः ॥ नानाप्रहरणै
र्घोरैः परस्परवधैषिभिः ॥ सुसंनिकृष्टैः संग्राम हताम्यतिष्ठ सैनिके ॥ समुद्धृतं तता
युधाशोवलेष्य विशांपते सट्टसाहस्रैर्ह्यैः शिष्टैरपायाद्धकुनिस्ततः ॥ तथैवपाउवानीक
रुधिरेणसमुक्षितं ॥ षट्सहस्रैर्हयैः शिष्टैरपायाद्युंतवाहनं ॥ अश्वारोहास्तुपांडूनं
मब्रुवन्रुधिरोक्षिताः ॥ सुसन्निविष्टाः संग्रामे

॥७८॥

भूयिष्ठंसहतंजितिविताः ॥ नेहसक्यंरथेयोद्धुंकु र वमत्तागजैः ॥ रथानेवरथापांनु
कुंजराःकुंजरानपि ॥ प्रतिजातोहिसकुनिःस्वमनीकमवस्थितः ॥ सोबलोराजायुद्धे
मभ्यागमिष्यति ॥ ततस्तोद्रुपदेयास्तेवमतामहाद्विपाः ॥ प्रययुर्यत्रपांचालोधृष्ट
द्युम्नोमहारथः ॥ सहदेवोपिकौरव्योरुजामेघसमुच्छ्रितं ॥ यकौपजोतत्रयत्रराजायुधि
ष्ठिरः ॥ ततस्तोसुप्रजातेषुसकुनिःसोबलःपुनः ॥ पार्श्वतोभ्यहनक्रुद्धोधृष्टधम्नस्य
वाहिनीं ॥ ततःपुरस्तमुकंयुद्धंप्रापांस्तताभ्यवर्तत ॥ तावकानांपरेषाच्चपरस्परवधे
षिणां ॥ तेहन्योन्यमेवसंततस्मिन्वीरसमागमे ॥ योघापर्यपत्राजन्ज्ञातशोयसहस्र
शः ॥ अषिभिस्छिद्यमानानांशिरषांलोकेसंक्षये ॥ प्रादुरासिन्महानादशब्दःस्ताल
नांपततामिव ॥ वियुक्तानांशरीरापांभित्रापांपततांभुवि ॥ सायुघानांववाहूनांचवि
षांपते ॥ आसीच्चटचटशब्दःसुमहाल्लोमहर्षणः ॥ निघ्नंतोनिशितैशस्त्रैःभ्रातॄन्पुत्रान्
सखानपि ॥ योघापरिपतंतस्मियथामिषमेवषिणाः ॥ अन्योन्यप्रतिसंरब्धाःसमासाद्य
परस्परं ॥ अहंपूमहंपूर्वमितिन्यचुनक्रसूराः ॥ संघातेनासनभ्रष्टैरश्वारोहैर्गदायुधिः ॥
हस्त्यापरिपतंतिस्मशतशोथसहस्रशः ॥ स्फुरतांप्रतिशिष्टानांमश्वानांसिघ्रवारिणा ॥ स्तन
तांचमनुष्याणांशस्त्रछिन्नानांविशांपते ॥ सौक्याष्ठिप्रसशब्दस्तुमुलःसमजायत ॥ भिंदता
परममीणिराजन्दुमत्रितेतवस्पमा ॥ भिज्रतासंरब्धःआगतवाहापिपाशिनःतातःविक्षतास्या

।शीर्णैःशस्त्रै रम्य वर्तत दावाक्यः ।। महता रुधिरगंधेन बहुत्वान्नविवितसः ।। जघ्नुपरां
स्वकांश्चैव प्राप्राान्यापूानतंनरान् । वहवश्च गतप्राणाः क्षत्रियायगद्धितः भूमौ
नाभ्यपतत्राज छरवृष्टिसिराहताः । घकंगद्धमृगाबनां तुल्लो मृमोदोनकु । बाशी
बलं सुपोघोरस्तवपुत्रस्य पस्यतः । भूमौवाभ्यु नराम्रकापेर्शछन्ना भुमिराशी
द्विषांपते । रुधिरोदकचित्राच भीरूणां भयवर्धनी । आर्षिभिः पहृष्टैः शरैस्ताक्षमा
पाः पुनःपुनः । तावकाः पांडवेयाश्च नाभ्यवर्तत भारत । पुहृत्तंतोयथाशक्तियावप्रानस्य
घोरयं । योधाः परिपतंस्तिस्मवेगा रुरुधिरंवमैः ।। शिरोगमैहि ताकेशेषु कबंधः अश्व्य
शियंते । उयुश्चस्ववाशितंखडगंरुधिरणपरिपुतुं ।। बंधोधिनपु बहुस्तु वाबंधिपुननाचिरं ।।
तयोः रुधिरगंधपायोध्यनूकश्मलमाविशन् ।। मंदीभूते ततः शब्दे पांडवानां महद्ब
लं ।। अन्यावशेष्ठे स्तरगे रम्य वर्तत सोबलं ।। ततोभ्यधावस्तत्रिताः पांडवायायगद्धि
नः ।। प्रादातयश्चनागाश्च सादिनश्चोच्चतायुधाः ।। कोष्टकीकृत्य चाप्येनं परिक्षिप्य
सर्वशः । शस्त्रैर्नानाविधैयुक्तपारंतितीर्षवः ।। स्वदीयां स्तांस्कं संपेक्षसर्वशः सम
भिद्रुतान् । साश्वपत्तिद्विपरथाः पांडवानामरुद्धुधः । केचिदपदातयः पत्तिर्मुष्टिभिश्च परस्प
रौ । निजघ्नुः समरे शूराः क्षीणशस्त्रास्ततोपरान् । रथयम्यारथिनः पेतुर्द्विपेभ्योहस्तसादिनः ।।
विमानेभ्य इव हृष्टाः पुण्यसयाद्ययया ।। एवमन्योन्यमापस्तायोधाजघ्नु महामृधे । पितृन्
तृन्वयस्यांश्च पुत्रानपितथापरे ।। एवमासीदर्यदपुत्रा भरतसत्तम । प्रासासिवापाकृत्ति

वर्तसक्रदारुणो॥ ❀ ॥ ॥इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणि॥ ॥संजयउवाच॥ ॥तस्मिनुशब्दे
मृदुतांजातेपांडवैर्निहतेबले॥ अश्वैःसप्तशतैःशिष्टैरुपावर्ततसौबलः॥ सयात्वावाहिनींतूर्णमब्रवी
त्त्वरन्युधि॥ युध्यध्वमितिसंहृष्टाःपुनःपुनररिंदमाः॥ अपृच्छत्क्षत्रियांस्तत्रक्वनुराजामहारथः॥
शकुनेस्तुवचःश्रुत्वात्ऊचुर्भरतर्षभ॥ असौतिष्ठतिकौरव्योरणमध्येमहारथः॥ तत्रैतत्सुमहच्छत्र
सुपूर्णचंद्रसमप्रभं॥ यत्रैतेसतलत्राणारथास्तिष्ठंतिसंसिताः॥ यत्रैषसशब्दस्तुमहान्पर्जन्यनिन
दोपमः॥ तत्रगच्छद्रुतंराजंस्ततोद्रक्ष्यसिकौरवं॥ एवमुक्तस्तुतैःशूरैःशकुनिःसौबलस्तदा॥ प्रययौयत्रय
त्रासौपुत्रस्तवनराधिपः॥ सर्वतःसंवृतोवीरैःसमरेष्वनिवर्तिभिः॥ ततोदुर्योधनंदृष्ट्वारथानीके
व्यवस्थितं॥ सरथ्यांन्सर्वान्हर्षयन्सकुनिस्तदा॥ दुर्योधनमिदंवाक्यंहृष्टरूपोविशांपते॥ कृतकार्य
मिवात्मानंमन्यमानंब्रुवीन्नृपं॥ जहिराजन्रथानीकमश्वाःसर्वेजितामया॥ नात्यक्त्वाजीवितंसंख्ये
शक्योजेतुंयुधिष्ठिरः॥ हतेतस्मिन्रथानीकेपांडवेनाभिपालिते॥ गजानिमान्हनिष्यामःपदाती
श्चेतरांस्तथा॥ श्रुत्वातुवचनंतस्यतावकाजयगृद्धिनः॥ जवेनाभ्यद्रवन्हृष्टाःपांडवानामनीकिनीं॥
सर्वेविधुतधनुस्तूणीराःप्रगृहीतशरासनाः॥ सिंहनादंप्रचक्रिरे॥ ततोज्यातलनिर्घोषैःपुनराशीर्वि
शांपते॥ प्रादुरासीच्छराणांवसुमुक्तानांसुदारुणं॥ तान्समीपगतान्दृष्ट्वाजवेनोद्यतकार्मुकान्॥
उवाचदेवकीपुत्रंकुंतीपुत्रोधनंजयः॥ चोदयाश्वानसंभ्रांतःप्रविशैतंबलार्णवं॥ अंतमद्यपरस्पर
अनेनकाल्याध्वजनीभूत्वादोषांमहामनेनां॥ संयमश्चगतायुद्धेपस्यदैवंयथाविधिं॥ समुत्क्रम्यं
बलंधार्त्तराष्ट्रस्यमाधवः॥ अस्मान्नासाद्यसंजातगोपदेयसमभ्युता॥ हतोभीष्मोतिसंदध्याछि
वंस्याद्धिमाघव॥ नवनतस्कूटोधा

शल्य • पर्व

॥४०॥

राष्ट्रसुवालिषः॥ उक्तं भीष्मणयद्वाक्यं हितं पथ्यं च मारिष॥ तस्यापि नसीकृतवानूवीतबुद्धि
सुयोधनः॥ तस्मिंस्कस्कंमहाभीष्मे प्रमृत्युतो पृथिवीतले॥ नजाने कारणं किंनु येन युद्धमवर्तत॥
मूढास्कसर्वथामन्ये धार्तराष्ट्रानूसुवालिषानू॥ पातितेसां तथा पुत्रयो कर्षीदुसंयुगे पुनः॥ हन्ने
तस्वनिहतेद्रोणे ब्रह्मविदां वरे॥ राधेयच विकर्णे च विपणोवाशाम्यतवैशसं॥ भूरिश्रववसि सैन्ये
वशाल्येचैवकनजनार्दन॥ बावेतेषुच वीरेषु नैवाशाम्यतवैससं॥ यदृथेचनिहतेराक्षसेवाव्य
लायुधे॥ बाल्हीके सोमदत्ते च नैवशाम्यतवैशसं॥ जगदत्ते हतेशूरे कांबोजेवसुदक्षिणे॥
दुःशासनेच निहते नैवासाम्यतवैशसं॥ दृष्ट्वाचनिहतानूशूरानू पृथिवीमांडलिकेनपानू॥
बलिनःस्वरणेकृष्ण नैवासाम्यतवैससं॥ अक्षौहिणीपतीन्दृष्ट्वाभीमसेनेनपातितानू॥ मोहा
द्वायद्दिवाज्ञानान्नैरासाम्यतवैशासं॥ कोनुराजाकुलेजातः कौरवेप्याविशेषतः॥ निरर्थकंमहा
वैरंकुर्याद्दन्यःसुयोधनादृते॥ गुणतोराज्यषिंकेज्ञोहीनबलःततःसोऽप्यतीतापिवा॥ अमूढःकोनुवध्येत
जातनूप्राज्ञोहिताहितं॥ यन्नतस्यमनोह्यासीन्त्वत्तोस्यहितंवचः॥ प्रशमपांडवैःसार्द्धसोन्य
स्यसनुजाहृयं॥ येनसांतनवोभीष्मोद्रोणविदुरयेवचः॥ प्रत्याख्यातःसमस्यार्थेकिंनुतस्याप
भेषजं॥ मो येनपितावृद्धःप्रत्याख्यातोजनार्दन॥ तथामाताहितंवाक्यंभाषमाणाहितै
षिणी॥ प्रत्याख्याताह्यसत्कृत्यसकस्माद्रोचयेद्वचः॥ कुलांतकरणोव्यक्तंजातएषजनार्दनः॥
तथास्यदृश्यतेचेष्टानीतिश्चैवविशांपते॥ नैवसास्यतिनोराज्यमितिमेमतिरच्युत॥ उक्तो
ह्विबहुसस्तातविदुरेणसमात्मना॥ ॥४०॥

नजीवन्नास्यते मार्गं धार्तराष्ट्रकृतं स्वनः ॥ यावत्प्राणान्धारयती धृतराष्ट्रोपि मानदः ॥ या
तावद्युष्मासु पापोसौ विदुरस्यपि पापकं ॥ नचसक्यान्यया जेतुमृते युद्धेन माधव ॥ इत्युक्त्वे वी
सहंमो हि विदुरः सर्वदर्शिनः ॥ ससर्वमघजानामिव्यवसायं दुरात्मनः ॥ यदुक्तं केशवेनं तेन विदु
रेण महात्मना ॥ योहि पाकवः पथ्यं नाम दुर्न्यायाद्घयातयं ॥ नाप्यमन्यत दुर्बुद्धिः कृष्णो वासु
मुखे स्थितः ॥ उक्तं हि विदुरेणापि सिद्धं यातिमात्रे युधाने ॥ एनं प्राप्य दुरात्मानं स्वयं क्षत्रं गमिष्य
ति ॥ तदिदं कथं नसहाते षांनिरुक्तं वै जनार्दन ॥ स्वयं याता हि राजानो दुर्योधनकृतान्तरां ॥
सो च सर्वान्रणे न्यायान्नि हनिष्यामि माधव ॥ क्षत्रियस्य हतं श्वासस्तन्यो वा बाष्पविर
कृतः ॥ वधाय स्वात्मनो स्माभिः संयुगं स्वयि ष्यति ॥ तदंतं हि भवेद्वैरं मन्यमानेन माधव ॥
रवं पश्यामि वाक्ष्णेयि विंतयंतं त्वस्य या स्वया ॥ विदुरस्य च वाक्येन वेद्द्यावद्दुरात्मनः ॥ सं
पा हि मरता न्वीरया वद्धान्विसितशरैः ॥ दुर्योधनं दुरात्मानं वाहिनीं चास्य संयुगे ॥ क्षेममघ
करिष्यामि धर्मराजस्य माधव ॥ दुष्टेव दुर्बलं सैन्यं धार्तराष्ट्रस्य पश्यतः ॥ अमी स्युहता वा
शार्ङ्गिस्त्वयोक्तः व्यसाविना ॥ तद्वतोघ मममित्राणां भमीतः प्राविशाद्रणं ॥ शरासनवनं चोर
सक्तिकेटकसंवृतं ॥ गदापरिघपंथानं रथानाम महाद्रुमं ॥ मं ॥ ह्यपत्ति लताकीर्णं गाहमानो
महायशाः ॥ व्यचरत्तत्र गोविंद रथेनातिपताकिना ॥ सहायाः पांडवा राजन्नववहंतो युणिमाहवे ॥
दिक्षु सर्वासु दृश्यंत दाशार्हेणप्रचोदिताः ॥ ततः प्रायाद्रथेनाजौ सव्यसाची परंतपः ॥ किरंछर
सतांतीक्ष्णान्वारिधारा इवांबुदः ॥ प्रादुरासीन्महाशब्दः सराणां नतपर्वणां ॥ इषुभिस्ताड्य
मानानां समरे सव्यसाचिनां ॥

शल्य०

।।८१।।

पर्व

बसज्जंतस्तानुत्रेषु सरोघाःप्रापतन्मुभि।।इंद्रासनीसमस्पर्शा गांडीवप्रेषिताःशराः।।नरा
गान्समाहस हयांश्चापिविशांपते।।बपतंतरणेबाणापतंगाइव घोषिणाः।।बाशीत्सर्वमवछन्नं
गांडीवप्रेषितैश्शरैः।।नप्राज्ञायंतसमरेदिशो भापदिशोपिवा।।सर्वमासीज्जगत्पूर्णंपार्थनामांकितै
शरैः।।रूक्मपुंखैस्तैलधौतैःकर्मारपरिमार्जितैः।।तेदह्यमानाःपार्थेनपावकेनेवकुंजराः।।स
मासीदंतकौरव्या वध्यमानाःशितैःशरैः।।शरचापधरःपार्थःप्रज्वलन्निवभारत।।ददाहसमरे
योधान्कक्षमग्निरिवज्वलन्।।यथावनांतेवनपौविसृष्टःकक्षंदहेत्कृष्णगतिःसुघोरः।।
भूरिद्रुमंशुष्कलतावनभृशंसमृद्धोज्वलनप्रतापी।।येवंसनाराचगणप्रतापीसरार्चिरुच्चव
तिऽग्मतेजाः।।ददाहसर्वांतवपुत्रसेनांसमम्रुष्यमास्तारसातरस्वी।।तस्येषवःप्राणहराःसु
मुक्तानासज्जन्वैवर्मसुरुक्मपुंखाः।।नसद्वितीयंप्रमुमोचवाणंनरेहयेवापरमद्विपेवा।।अ
नेकरूपाकृतिभिर्हिबाणैर्महारथानीकमनुप्रविश्य।।सएवएकस्तवपुत्रसेनांजघानदैत्या
निववज्रपाणिः।। ❁ ।।इतिमहाभारतेशल्यपर्वणि।। ।।संजयउवाच।। ।।अस्यतांयतमा
नानांमनिवर्तिनां।।संकल्पमकरोन्मोघंगांडिवेनधनंजय।।इंद्रासनीसमस्पर्शानविसंह्या
न्महौजसः।।विसृजन्दृतांपश्यतेबानान्धारामुंचन्निवांबुदः।।तत्सैन्यंभरतश्रेष्ठवध्यमानंकि
रीटिना।।अन्यान्यंसायकासांपास्त्राथान्यशरपीडिताः।।अक्षतायुगपत्केचित्प्राद्रवन्नभय
पीडिताः।।केचित्पुत्रानुपादायहतभूयिष्ठवाहनाः।।विचिक्रुशुःपितृनन्येसहायानपरेनृपः।।
पांडवाश्चनरव्याघ्रभ्रातृन्संवधिनस्तथा।।दुद्रुवुःकेचित्सउत्सज्य

८१।।

वहवोत्रभृशंविध्वस्ताघूर्णमानामहारथ्याः॥निष्क्रांतःसमदृश्यंतेपार्थबाणहतानराः॥तानन्येर
थमारोप्ययआश्वास्यपाययमुहूर्तकं॥विश्रांताश्चवितृष्णाश्चपुनर्युद्धायजग्मिरे॥तानपास्य
गताःकेचित्सस्नुरेवयुयुत्सवः॥कुर्वंतस्तवपुत्रस्यशासनंयुद्धदुर्मदाः॥पानीयमपरेपीत्वापर्ययाश्वा
स्यचवाहनं॥वर्म्माणिचसमारोप्यकेचिद्भरतसत्तम॥समाश्वास्याभ्रातॄन्निक्षिप्यशि
बिरेपिच॥पुत्रानन्येपितॄनन्येपुनर्युद्धमरोचयन्॥जयित्वान्केचिद्यथामुख्यंविशांपते॥
आप्लुत्यपांडवानीकंपुनर्युद्धमरोचयन्॥तेशूराःकिंकिनीजालैःसमाछन्नावभाषिरे॥त्रैलोक्यवि
जयेयुक्तायथादैत्येयदानवाः॥आगम्यसहसाकेचिद्रथैस्स्वर्णविभूषितैः॥पांडवानामनीकेषु
धृष्टद्युम्नमयोधयन्॥धृष्टद्युम्नोपिपांचाल्यःसिखंडीचमहारथः॥नाकुलिश्चशतानीकोरथा
नीकमयोधयन्॥पांचाल्यस्तुततःक्रुद्धःसैन्येनमहतावृतः॥अभ्यद्रवत्सुसंरब्धस्तावकान्हंतुमु
द्यतः॥ततस्त्वापततस्तस्यतवपुत्रोजनाधिपं॥बाणसंघाननेकान्वैप्रेषयामासभारत॥
धृष्टद्युम्नस्ततोराजंस्तवपुत्रेणधन्विना॥नाराचैर्बहुभिःक्षिप्रंबाह्वोरुरसिचार्पितः॥सोति
विद्धोमहेष्वासस्तोत्रार्दितइवद्विपः॥तस्याश्वांश्चतुरोबाणैःप्रेसयामासमृत्यवे॥सारथि
श्चास्यभल्लेनशिरःकायादपाहरत्॥ततोदुर्योधनोराजापृष्ठमारुह्यवाजिनः॥अपाक्रामद्धत
रथोनातिदूरमरिंदम॥दृष्ट्वातुहतविक्रांतंस्वमनीकंमहाबलः॥तवपुत्रोमहाराजप्रययौय
त्रसौबलः॥ततोरथेषुभग्नेषुत्रिसाहस्रामहाद्विपाः॥पांडवान्रथिनःपंचसमंतात्पर्यवार
यन्॥तेवृताःसमरेपंचगजानीकेनभारत॥अशोभतनरव्याघ्रग्रहाव्याप्तावनेरिव॥ततो

र्जुनोमहाराज उद्ध्व क्षोभमहाभुजः ॥ विनिघ्न योरथैनैव श्वेताश्व कृष्णसारथिः ॥ तौसमेताप्रविश्वतः
कुंजरैपर्वतोपमैः ॥ नाराचैविमलैस्तीक्ष्णौ गजानीकमपोथयत् ॥ तत्रैवाननिहतान्नपश्याममहागजान् ॥
पतितान्पात्यमानांश्च निर्भिन्नान्सव्यसाचिना ॥ भीमसेनस्तु तान्दृष्ट्वानागानभ्यपतद्गजोपमः ॥ करेणगृह्य
महतींगदामभ्यपतद्बली ॥ अथाप्लुत्यरथात्तूर्णं दंडपाणिमिवांतकः ॥ तमुद्यतगदंदृष्ट्वा पांडवानांमहा
रथं ॥ वित्रेसुस्तावकासैन्याः शकृन्मूत्रंप्रसुस्रुवुः ॥ आविग्नंचबलंसर्वंगदाहस्ते वृकोदरे ॥ गदयाभीम
सेनेनभिन्नकुंभान्रजस्वलान् ॥ धावमानानपश्याम कुंजरान्पर्वतोपमान् ॥ प्रधाव्यकुंजरास्तेतु भीमगदाहताः ॥
पेतुरार्त्तस्वरंकृत्वाछिन्नपक्षाइवाद्रयः ॥ तान्भिन्नकुंभान्सुबहून्द्रवमानानितस्ततः ॥ पतमानांश्च
संप्रेक्ष्यवित्रेसुस्तवसैनिकाः ॥ युधिष्ठिरोपिसंक्रुद्धोमाद्रीपुत्रौचपांडवौ ॥ गृध्रपत्रैःशितैर्बाणैर्जघ्नुर्वैगज
योधिन ॥ धृष्टद्युम्नस्तुसमरेपराजित्यनराधिपं ॥ अपक्रांतेतवसुतेहयपृष्टंसमाश्रिते ॥ दृष्ट्वाचपांडवान्स
र्वान्कुंजरैःपरिवारितान् ॥ धृष्टद्युम्नोमहाराजसहसर्वैःप्रभद्रकैः ॥ पुत्रःपंचालराजस्यजिघांसुःकुंज
रान्ययौ ॥ अदृष्ट्वातुरथानीकेदुर्योधनमरिंदमं ॥ अश्वत्थामाकृपश्चैवकृतवर्माचसात्वतः ॥ अपृच्छन्
क्षत्रियास्तत्रक्वनुदुर्योधनोगतः ॥ अपश्यमानाराजानंवर्त्तमानेजनक्षये ॥ मन्वानानिहतंतत्रतवपुत्रं
महारथाः ॥ विषण्णवदनाभूत्वापर्यपृच्छंततेसुतं ॥ आहुःकेचिद्धतेसूतेप्रयातोयत्रसौबलः ॥ अपरे
त्वब्रुवंस्तत्रक्षत्रियाभृशविक्षताः ॥ दुर्योधनेनकिंकार्यंद्रक्ष्यध्वंयदिजीवति ॥ युध्यध्वंसहितासर्वे
किंवोराजाकरिष्यति ॥ तेक्षत्रियाःक्षतैर्गात्रैर्हतभूयिष्ठवाहनाः ॥ शरैःसंपीड्यमानास्तुनातिव्यक्तमिवा
ब्रुवन् ॥ इदंसर्वंबलंहन्मोयेनस्मपरिवारिताः ॥ एतेसर्वेगजान्हत्वाउपयांतिस्मपांडवान् ॥ श्रुत्वातुवचनंतेषां
अश्वत्थामामहाबलः ॥ भित्वापांचा

राजस्यतदानीकंदुरुत्सहं।।कृपश्चकृतवर्माचपृथुपृयत्रसौबलं।।रथानीकंपरिखाय्यशूराःसुदृढधन्विनः।।
ततस्तेषुप्रयातेषुधृष्टद्युम्नपुरोगमाः।।बा युःपांडवाराजन्विनिघ्नंतस्मतावकान्।।दृष्ट्वातुमुदितानापततः
संप्रहृष्टान्महारथान्।।पराक्रांतांस्तथावीरान्निराशासंजिवितेतदा।।विवर्णमुखभूयिष्ठमभवत्ताव
कंबलं।।परिक्षिप्तांबलान्दृष्ट्वातानाहंपरिवारितान्।।राजन्बलव्यगेणसत्राज्जिवितमात्मनः।।बा
सनामपंचमायुद्धंपांचाल्यस्यबलेनबलेनहताःस्मिन्नेशैव्यवस्याप्ययत्रसौरस्थितः।।प्रयुद्धावं
पपंचकिरिटिसरपीडिताः।।धृष्टद्युम्नंसहानीकंरात्रनाभंद्धनंमहत्।।जितास्तेनवयंसर्वेव्यपपा
मरणात्ततः।।अथापश्यंसात्यकिंतमुपायांतंमहारथं।।रथैश्चतुःशतैर्वीरोमांसाभ्यद्रवद्रणे।।
धृष्टद्युम्नादहंमुक्तःकयंविश्रांतवाहनान्नृप।।तेरोमाधवानीकंदुःकृतीनरकंयथा।।तत्रयुद्ध
ममद्भुतंघोरंमुहूर्तमितिदारुणं।।सात्यकिस्तुमहाबाहुर्ममहत्वापरिच्छदं।।जिवग्राहमग्रहान्मां
मुर्छितंपतितंभुवि।।ततोमुहूर्तादिवतंगजानीकमवधायत।।गदयाभीमसेनेननाराचैस्तु
नेनसच।।नारीविचिष्टैर्महानागैःसमंतात्पर्वतोपमैः।।नातिप्रसिद्धवगाविःपांडवानांमजायतन्।।
रथमार्गास्ततश्चक्रेभीमसेनोमहाबलः।।पांडवानांमहाराजव्यपकर्षन्महागजान्।।अश्वत्था
माकृपश्चैवकृतवर्माचसात्वतः।।अपश्यंतोरथानीकेदुर्योधनमरिंदमं।।राजानंमृगयामासु
स्तपुत्रंमहाबलं।।परित्यज्यचपांचाल्यंप्रजातायत्रसौबलः।।राज्ञोदर्शनसंविग्नावर्त
मानेजनक्षये।।❁।। ।।इतिश्रीमहाभारतेशल्यपर्वणि।। ।।संजयउवाच।। ।।गजानीकेह
तेतस्मिपांडुपुत्रेणभारत।।वध्यमानेबलेचैवभीमसेनेनसंयुगे।।चरंतंचतथादृष्ट्वाभीमसेनेनमर्दितं।।

दंडहस्तंयथाक्रुद्धमंतकंप्राणहारिणं॥समेत्यसमरेराजन्हतशेषासुतास्तव॥वक्ष्यमाणे
कौरव्येपुत्रेदुर्योधनेतव॥सोदराःसहिताभूत्वाभीमसेनमभिद्रवन्दुर्मर्षणःश्रुतांतश्चजैत्रोभू
रिबलोरविः॥उग्रसेनःसुजातश्चतथादुर्विषहोरिहा॥दुर्विमोचननामाचदुःप्रधर्षस्तथैवच॥श्रुतर्वाच
महाबाहुःसर्वेयुद्धविशारदाः॥इत्येतेसहिताभूत्वातवपुत्राःसमंततः॥भीमसेनमभिद्रुत्यरुरुधुःसर्व
तोदिशं॥ततोभीममहाराजस्वरथंपुनरास्थितः॥मुमोचनिशितान्बाणान्पुत्राणांतवमर्मसु॥तेकीर्य
माणाभीमेनपुत्रास्तवमहारणे॥भीमसेनमपासैधनप्रवणादिकुंजरं॥ततःक्रुद्धोरणेभीमः
शिरोदुर्योधनसह॥क्षुरप्रेणप्रमथ्याशुपातयामाससभूतले॥ततोपरेणभल्लेनसर्वावरणभेदिना॥
श्रुतांतमवधीद्भीमस्तवपुत्रंमहारथं॥जयसेनंततोविद्धानाराचेनहसन्निव॥पातयामास
कौरव्यंरथोपस्थादरिंदमः॥सपपातरथाद्राजन्भूमौतूर्णंममारच॥श्रुतर्वाहिततोभीमं
क्रुद्धोविव्याधतेसुतः॥सतेनगृध्रराजानंसराणांनतपर्वणां॥ततःक्रुद्धोरणेभीमोजैत्रंभूरिबलं
रविं॥त्रिनेत्रोभ्यस्त्रिभिजितराजानच्छंविशानिपुरीभेःशरैः॥तेहत्वान्यपतन्भूमौस्यंदनेभ्योमहारथाः॥
वसंतेपुष्पसरलाविकृत्ताइवकिंसुकाः॥ततोपरेणतीक्ष्णेननाराचेनपरंतपः॥दुर्विमोचनमा
हसप्रेषयामासमृत्यवे॥सहतःप्रापतद्भूमौस्वरथाद्रथिनांवरः॥गिरेस्तुकूटजोभग्नोमारुतेनेव
वपादपः॥दुष्प्रधर्षंततश्चैवसुजातंचसुतांतव॥रथेकैकंन्यवधीत्संख्येद्वाभ्यांद्वाभ्यांचमूमु
खे॥ततोशीलीसुखवद्धांगोपेनतूरथसत्तमो॥ततःपतंतपरमाजौविक्षसुतंतव॥भल्लेनप्रवि
विव्याधभीमोदुर्विसहंरणे॥सपपात

र्गो वाहांस्तस्य तांसर्वं धन्विना ।। दृष्ट्वा तान्निहतान्भ्रातॄन्बहूनेकेन संयुगे ।। अमर्षवस
मापन्नः श्रुतर्वा भीममभ्ययात् ।। विक्षिप्य सुमहच्चापं कार्तस्वरविभूषितं ।। विसृजन्सायकां
श्चैव विशिखानिषुरीमान्बहून् ।। स तु राजन्धनुश्छित्वा पांडवस्य महामृधे ।। अथैनं छिन्नधन्वा
नं विंशत्या समवाकिरत् ।। ततोन्यद्धनुरादाय भीमसेनो महारथः ।। अवाकिरत्तवं किरत्पूली
व्यतिष्ठेतिचाब्रवीत् ।। महदासीत्तयोर्युद्धं चित्ररूपं भयानकं ।। तादृशं परमं पूर्वं पुरा वास
वयोवसौ ।। तयोस्तत्र शरैर्मुक्तैर्यमदंडनिभैः शितैः ।। समाच्छन्ना धरा सर्वा खं च सर्वा दिशस्तथा ।।
ततः श्रुतर्वा संक्रुद्धः धनुरादाय सायकैः ।। भीमसेनं रणे राजन्बाह्वोरुरषि चार्पयत् ।। सोतिविद्धो
महाराज तव पुत्रेण धन्विना ।। भीमः संचुक्षुभे क्रुद्धः पर्वणीव महोदधिः ।। ततो भीमो रुषाविष्टः
पुत्रस्य तव मारिष ।। सारथिं च तुरंगांश्चास्वान्बाणैर्निन्ये यमक्षयं ।। विरथं तं समालक्ष्य विशिखै
र्लोमवाहिभिः ।। अवाकिरदमेयात्मा दर्शयन्पाणिलाघवं ।। श्रुतर्वा विरथो राजन्नाददे खडगचम
णी ।। अथास्याददतः खडगं शतचंद्रं च भानुमत् ।। क्षुरप्रेण शिरः कायाच्छिन्नोत्तमांगस्य तस्य ।।
क्षुरप्रेण महात्मनः पपात कायः स रथाद्वसुधामनुनादयन् ।। तस्मिन्निपतिते वीरे तावका
भयमोहिताः ।। अभ्यद्रवन्त संग्रामे भीमसेनं युयुत्सवः ।। तानापततन्हवाशु हतशेषाद्बलार्णवात् ।
दंशितः प्रतिजग्राह भीमसेनः प्रतापवान् ।। ते तु तं वै समासाद्य परिवव्रुः समंततः ।। ततस्तु संवृतो भीम
स्तावकैर्निशितैः शरैः ।। पीडयामास तान्सर्वान्सहस्राक्ष इवासुरान् ।। ततः पंचशतान्हत्वा सव
रूथान्महारथान् ।। जघान कुंजरानीकं पुनः सप्तशतं युधि ।। हत्वा दश सहस्राणि पत्तीनां परमेषुभिः ।।
वाजिनां च शतान्यष्टौ पांडवः स्म विराजते ।। भीमसेनस्तु कौंतेयो हत्वा युद्धे सुतांस्तव ।। मेने कृताथ

शल्य०

॥८८॥

मात्मानं संभूलजन्मन्व प्रभो॥ तं तथा युध्यमानं वै विनिघ्नंतं बलाबलात्॥ ईक्षितुं नो सहंते स्मन
वस्यैन्यानि मारिष॥ विद्राव्य तु कुरून् सर्वांश्च हत्वा पदातिनो गान्॥ दाम्यंश्चि केत्रासयानो महाद्विपा
न्॥ हतभूयिष्ठयोधा तु नवसेना विशांपते॥ किंचिच्छेषा महाराज हतनासमजायत॥ [illegible] ॥ इतिम
हाभारते शल्य पर्वणि॥ ॥ संजय उवाच॥ ॥ दुर्योधनो महाराज सुदर्शश्चापि ते सुतः॥ हतशेषा सदा सं
ख्य वाजिमध्ये व्यवस्थितौ॥ ततो दुर्योधनं दृष्ट्वा वाजिमध्ये व्यवस्थितं॥ उवाच देवकीपुत्रः कुंती
पुत्रं धनंजयं॥ शत्रवो हतभूयिष्ठा ज्ञातयः परिपालिताः॥ गृहीत्वा संजयं चासौ निवृत्तः शिनिपुं
गवः॥ ८ परिश्रांतस्य नकुलः सहदेवश्च भारत॥ योधयित्वा रणे पापान् धार्तराष्ट्रान् महान्नगा॥
सुयोधनमभित्यज्य त्रयस्ते व्यवस्थिताः॥ कृपश्च कृतवर्मा च द्रोणिश्चैव महारथः॥ असौ तिष्ठ
ति पांचाल्यः श्रिया परमया युतः॥ दुर्योधनबलं हत्वा सह सर्वैः प्रभद्रकैः॥ असौ दुर्योधनः पार्थ
वाजिमध्ये व्यवस्थितः॥ छत्रेण ध्रियमाणेन प्रेक्षमाणो मुहुर्मुहुः॥ प्रतिव्यूह्य बलं सर्वं रणम
ध्ये व्यवस्थितं॥ एनं हित्वा सितैर्बाणैः कृतकृत्यो भविष्यसि॥ गजानीकं हतं दृष्ट्वा॥ त्वां च
प्राप्तमरिंदमं॥ यावन्न विद्रवंत्येते तावज्जहि सुयोधनं॥ यातु कश्चित्तु पांचाल्यं क्षिप्रमागम्य
तामिति॥ परिश्रांतबलस्त्वान नैष मुच्येत किल्बिषी॥ तव हत्वा बलं सर्वं संग्रामे धृतराष्ट्रज॥ ॥८८॥
जितान्पांडुसूनां महारूपं धारयते महत्॥ निहतं सो बलं महापीडितं वापि पांडवे॥ धृ
वमेष्यति संग्राममवधार्यैवात्मनो नृपः॥ एवमुक्तः फाल्गुनस्तु कृष्णं वचनमब्रवीत्॥ धृतराष्ट्र
सुताः सर्वे हता भीमेन मानद॥ यावेतावस्थितौ कृष्ण तावद्य न भविष्यतः॥ हतो भीष्मो

पर्व

हतो द्रोणः कर्णो वैकर्तनो हतः॥ शल्यो हतः कृष्णाय द्य्यः हयाः पंचशताः शिष्टाः सकुनेः
सौबलस्य च॥ रथानां च सते शिष्टे द्वे च वनुजनार्दनं॥ दंतिनां च सप्तं साग्रं त्रिसाहस्राः पदा
तयः॥ अश्वत्थामा कृपश्चैव त्रिगर्ताधिपतिस्तथा॥ उलूकः शकुनिश्चैव कृतवर्मा च सात्वतः॥
हतद्बलं मगू छेशं धार्तराष्ट्रस्य माधव॥ मोक्षानगुणं कालाद्विविधं भूरिकस्य चित्॥ तथा वि
निहते शल्ये पस्य दुर्योधनस्य छिन्नं॥ अद्याहं निमहाराजो हतामित्रो भविष्यति॥ नहि मे मोक्ष
लोकश्चिर पामिचिंतयेत्॥ ये ॰॰ सम रं कृष्ण नहास्यं तिरणो व्यथः॥ तान्चैव पर्वान्निहत्य निष्प्र
मिपघस्यु रमा पुसाः॥ अद्य युद्धसुसंक्रुद्धो दीर्घराज्यप्रजागरं॥ अपनेष्यामि गांधारं पा
तयित्वा शितैः शरैः॥ निकृतीर्वै दुरात्वा यो यानि रत्नानि सौबलः॥ सभायां महाद्युते पुनः स्ता
न्याहरिष्याम्यहं॥ अद्य ता अपि शोष्यंति सर्वा नागपुरस्त्रियः॥ श्रुत्वा पतींश्च पुत्रांश्च पांडवे नि
हतान्युधि॥ समाप्तमद्य वं कर्म सर्वं कृष्ण भविष्यति॥ अद्य दुर्योधनो दीप्तं श्रियं प्राणांश्च त
क्ष्यति॥ नावापपाति भयात्क्रुद्धः संग्रामाद्य प्रेषवेन मम॥ निहतं विद्धि वार्ष्णेय धार्तराष्ट्र
सुवालिषं॥ ममह्येतद्दसह्ये वै नाजिवंदम ॥ योद्धयतिन्नि निर्वधी याऽहि यावन्तिह
न्म्यहं॥ एवमुक्त्वा दाशार्हं पांडवेन मनस्विना॥ अचोदयद्धयान् राजन् दुर्योधनबलं प्रति॥
तदनीकमभिप्रेक्ष्य त्रयः सज्जा महारथाः॥ भीमसेनार्जुनश्चैव सहदेवश्च मारिषः॥ प्रजग्मुः
सिंहनादेन दुर्योधनजिघांसया॥ तान्प्रेक्ष्य सहितान्सर्वान् जवेना घनकार्मुकः॥ सौबलोऽ
भ्यद्रवत्संख्ये पांडवानाततायिनः॥ सुदर्शनस्तव सुतो भीमसेनं समभ्यगात्॥ सुशर्मा

शल्य॰ पर्व

शकुनिश्चैव युयुधानो किरीटिना ॥ सहदेवेन च वसुमोऽद्य पृष्टगोनोन्य यातू ॥ ततोहिय ततः
क्षिप्रं तव पुत्रो जनाधिप ॥ सहदेवस्य प्रासेन शिरषि प्राहरद्दृढं ॥ सापाविशद्रथोपस्थे तव
पुत्रेण ताडितः ॥ रुधिरं मुतसर्वांगभाशी पइव श्वसन् ॥ प्रतिलभ्य ततः संज्ञां सहदेवो विशां ॥८८॥
पते ॥ दुर्योधनं शरैस्तीक्ष्णैः संक्रुद्धं समवाकिरन् ॥ पार्थोपि युधि विक्रम्य कुंतीपुत्रो धनंजयः ॥
शूराणामश्वपृष्टेभ्य शिरांशि विचकर्त ह ॥ तदनीकं तदा पार्थो व्यधमद्बहुभिः शरैः ॥ पा॰
तयित्वा हयान सर्वास्त्रिगर्तानां रथान्ययौ ॥ ततस्ते सहिता भूत्वा त्रिगर्तानां महार
रथाः ॥ अर्जुनं वासुदेवं च शरवर्षैरवाकिरन् ॥ सत्यकर्माणमाक्षिप्य क्षुरप्रेण महानसाः ॥
ततोस्य स्यंदनेस्यापि चिच्छेद पांडुनंदनः ॥ शिलाशितेन च विभो क्षुरप्रेण महाजसाः ॥ सिर
श्चिच्छेद प्रहसंस्तस्य कुंडलभूषणं ॥ सत्येषुमथ चादत्त योधानामिषतां ततः ॥ यथा सिंहो
वने राजन्मृगं परिबुभुक्षितः ॥ तं निहत्य ततः पार्थः सुशर्माणं त्रिभिः शरैः ॥ विद्ध्वा तानहरत्सर्वा ॥८८॥
न्रथान्रुक्मविभूषितान् ॥ ततस्त्वरितं पार्थो दीर्घकालं सुसंवृतं ॥ मुंचन्क्रोधविषं तीक्ष्णं
प्रस्थलाधिपतिं प्रति ॥ तमर्जुनः पृषत्कानां शतेन भरतर्षभ ॥ [illegible] ॥ ॥इति महाभारते शल्य
पर्वणि ॥ ॥संजय उवाच॥ ॥ पुरापितातनोवाहन्नू हतस्य -- केयन्विनः ॥ ततः शरं समा
धाय मदंडोपमं परं ॥ सुशर्माणं समुद्दिश्य विक्षेपाशु हसन्निव ॥ स शरः प्रेषितस्तेन क्रोध
दीप्तेन धन्विना ॥ सुशर्माणं समासाद्य बिभेद हृदयं रणे ॥ हत्वा पुत्रान्स्यमहारथान् ॥ समह
वाप्तेः सवि शश्वसायकैरण जक्षमं ॥ ततोस्य निशितैर्बाणैः सर्वान्हत्वा पदानुगान् ॥ अभ्यजा

ध्नारत्तींसेनांहत्वाशेषांमहात्मना॥भीमसेनःसमरेक्रुद्धःपुत्रंतवजनाधिप॥सुदर्शनमदृश्यंतं
शरैश्चक्रेहसन्निव॥ततोस्यप्रहसन्क्रुद्धःसिरःकायादपाहरत्॥क्षुरप्रेणसुतीक्ष्णेनसहतः
प्रापतद्भुवि॥तस्मिंस्तुनिहतेवीरेततस्तस्यपदानुगाः॥परिवव्रूरणेभीमंकिरंतोविशिखान्शि
तान्॥ततस्तुनिशितैर्बाणैस्तदनीकंवृकोदरः॥इंद्राशनिसमस्पर्शैःसमंतात्पर्यवाकिरत्॥
ततक्षणान्तुणानाभीमोसहनद्भरतर्षभ॥तेषुतुहन्यमानेषुसेनाध्यक्षामहाबलाः॥भीमसेन
मासाद्यतेतायुध्यंतभारत॥तांस्तुसर्वान्शरैराजन्नवाकिरतपांडवः॥तथैवतावकाराजन्पां
डवेयान्महारथान्॥शरवर्षेणमहतासमंसयवारयन्॥व्याकुलंतदभूत्सर्वंपांडवानांपरैःसह॥
तावकानांचसमरेपांडवेयुयुत्सतां॥सर्वत्रयोधास्तदापेयुःपरस्परसमागताः॥उभयोःसेनयोरा
जन्संरब्धस्तुसबांधवान्॥ ॥ ॥इतिमहाभारतेशल्यपर्वणि॥ ॥संजयउवाच॥ ॥तस्मि
न्युद्धेतेसंग्रामेनरवाजिगजक्षये॥सकुनिःसौबलोराजन्सहदेवंसमभ्ययात्॥ततोस्या
—तस्तूर्णंसहदेवःप्रतापवान्॥सरौघान्प्रेसयामासपतंगानिवशीघ्रवान्॥उलूकश्चरणे
भीमंविव्याधदशभिःशरैः॥शकुनिस्तुमहाराजभीमंविध्यात्रिभिःशरैः॥सायकानांनवत्यावैस
हदेवमवाकिरत्॥तेशूरासमरेराजन्समासाद्यपरस्परं॥विव्यधुर्निशितैर्बाणैःकंकबर्हिणप
वाजितैः॥स्वर्णपुंखैःशिलाधौतैराकर्णात्प्रहितैःशरैः॥तेषांचापभुजोत्सृष्टाशरवृष्टिर्विशांपते॥
आच्छादयद्दिशःसर्वाधाराभिरिवतोयदः॥ततःक्रुद्धोरणेभीमःसहदेवश्चवीर्यवान्॥चेरतुःकदनं
संख्येकुर्वंतौसुमहाबलौ॥ताभ्यांशरशतैश्छन्नंतद्बलंतवभारत॥अंधकारमिवाकाशमभवत्तत्र

शल्य०

॥५८॥

५०

तत्र ह ॥ बह्वैव विपरिघावद्भिः सरैश्छिन्नै विशांपते ॥ तत्र तत्र कृतो मार्गो विकषद्भिनाबहून् ॥
निहतानां हयानां तु सहैव हय्ययोधिभिः ॥ चर्मभिश्च विनिकृत्तैश्च प्रासैश्छिन्नैस्तथैव मारिष ॥ ऋंविमिष
किरिश्चैव तोमरैश्च समंततः ॥ सच्छन्ना पृथिवी जज्ञे कुसुमैसरवाइव ॥ योधास्तत्र महाराज स
मासाद्य परस्परं ॥ व्यवरंतरणे क्रुद्धा विविघ्नज परस्परं ॥ व्यवरंतरणे क्रुद्धा विनिघ्नंतं परस्परं ॥
उद्वृत्तनयनं रोषात्संदष्टौष्ठपुटैर्मुखैः ॥ सकुंडलैर्मही छन्ना पद्मकिंजल्कसंन्निभैः ॥ भुजैश्छिन्नै
महाराज नागराजकरोप्पमै ॥ सांगदैः सतनुत्रैश्च सासिप्रासपरश्वधैः ॥ कबंधैरुत्थितैः छिन्नैनिह
भिश्चापरै युधि ॥ क्रव्यादगनसंकीर्णघोराभूसघिविविभो ॥ अल्पावशिष्टे सैन्येतु कौरवेयां
न्महाहवे ॥ प्रहृष्टा पांडवा भूत्वा निन्यिरे यसमादनं ॥ येतास्मिन्नंतरे शूरः सोबलेयः प्रतापवान् ॥
प्रासेन सहदेवस्य शिरषि प्राहरभृशं ॥ सविह्वलो महाराज रथोपस्थे उपाविशत् ॥ सहदेवं
तथा दृष्ट्वा भीमसेनः प्रतापवान् ॥ सर्वसैन्यानि संक्रुद्धो वारयामास भारत ॥ निर्बिभिद्व्व नाराचै
शतशोथ्य सहस्रशः ॥ विनिर्भिद्याकरोच्चैव सिंहनादमरिंदम ॥ मतेनसद्वेन वित्रस्ताः सर्वे सय
वारणाः ॥ प्राद्रवन्सहसा भीताः शकुनिश्च पदानुगाः ॥ प्रभग्नानतथानूदृष्ट्वा राजा दुर्योधन
ब्रवीत् ॥ विवर्तध्वमधर्मज्ञा युध्यध्वं किं सृतेन वः ॥ इहकीर्तिं समाधाय प्रेत्य लोकान्समश्रुते ॥
प्राणाञ्जहाति यो वीरो युधि पृष्ठमदर्शयिन् ॥ एवमुक्तास्करराज्ञा सोबलस्य परानुगाः ॥ पांडवानभ्यव
र्तन मृत्युं काक्कानिवर्त्तनं ॥ द्रवद्भिस्तत्र राजेंद्र कृतः शब्दोतिदारुणः ॥ क्षुब्धसागरसंकाशः क्षुभितः स
र्वतोभवत् ॥ तांस्तथापरतो दृष्ट्वा सोबलस्य पदानुगात् ॥ प्रत्युघयुर्महीराज पांडवा विजयस्थिताः ॥

५८

प्रसास्वस्यस्वदुर्मर्षः सहदेवो विशांपते ॥ शकुनिं दशभिर्विद्ध्वा हयांश्चास्य त्रिभिः शरैः ॥ धनु
श्चिच्छेद च शरैः सौबलस्य हसन्निव ॥ अथान्यद्धनुरादाय शकुनिर्युद्धदुर्मदः ॥ विव्याध नकुलं ष
ष्ट्या भीमसेनं च सप्तभिः ॥ उलूकोपि महाराज भीमं विव्याध सप्तभिः ॥ सप्तत्या सहदेवं च परि
प्सन्पितरं रणे ॥ तं भीमसेनः समरे विव्याध निशितैः शरैः ॥ शकुनिं च चतुःषष्ट्या पार्श्वस्थांश्च त्रि
भिस्त्रिभिः ॥ ते हन्यमाना भीमेन नाराचैस्तैलपायिभिः ॥ सहदेवं रणे क्रुद्धाश्छादयंश्छरवृष्टिभिः ॥
पर्वतं वारिधाराभिः सविद्युत इवांबुदाः ॥ ततोऽस्यापततः शूरः सहदेवः प्रतापवान् ॥ उलूकस्य महाराज
भल्लेनापाहरच्छिरः ॥ स जगाम रथाद्भूमिं सहदेवेन पातितः ॥ रुधिराप्लुतसर्वांगो नंदयन्पांडवान्युधि ॥
पुत्रं तु निहतं दृष्ट्वा शकुनिस्तत्र भारत ॥ साश्रुकंठो विनिःश्वस्य क्षत्तुर्वाक्यमनुस्मरन् ॥ चिंतयित्वा
मुहूर्तं स बाष्पपूर्णेक्षणः श्वसन् ॥ सहदेवं समासाद्य त्रिभिर्विव्याध सायकैः ॥ तानपास्य शरान्मुक्ता
न्शरसंघैः प्रतापवान् ॥ सहदेवो महाराज धनुश्चिच्छेद संयुगे ॥ छिन्ने धनुषि राजेंद्र शकुनिः सौबल
स्तदा ॥ प्रगृह्य विपुलं खड्गं सहदेवाय प्राहिणोत् ॥ तमापतंतं सहसा घोररूपं विशांपते ॥ द्वि
धा चिच्छेद समरे सौबलस्य हसन्निव ॥ असिं दृष्ट्वा द्विधा छिन्नं प्रगृह्य महतीं गदां ॥ प्राहिणोत्सह
देवाय सा मोघा न्यपतद्भुवि ॥ ततः शक्तिं महाघोरां कालरात्रिमिवोद्यतां ॥ प्रेषयामास संक्रुद्धः पांड
वेयं प्रति सौबलः ॥ तमापतंतीं सहसा शरैः कांचनभूषितैः ॥ त्रिधा चिच्छेद समरे सहदेवो हसन्निव ॥
सा पपात त्रिधा छिन्ना भूमौ कनकभूषणा ॥ शीर्यमाणा यथा दीप्ता गगनाद्वै शतह्रदा ॥ शक्तिं
विनिहतां दृष्ट्वा सौबलं च भयार्दितं ॥ दुद्रुवुस्तावकाः सर्वे भये जाते ससौबलाः ॥ अथोत्क्रुष्टं सह
ध्वासी पांडवैर्जितकाशिभिः ॥ धार्तराष्ट्रास्ततः सर्वे प्रायशो

विमुखानजवत्॥ तन्दृष्ट्वा विमनसो दृष्ट्वा माद्रीपुत्रः प्रतापवान्॥ लौ [illegible] व साफहसैद्धारयामास
संयुगे॥ ततो गां घोर कैमुत्तिं युधे स्व यसिकन्वं॥ आरु [illegible] साद [illegible] पाणीं सहदेवाय सौबलं॥ स्वमांशः
म्रवंगिषंतं संस्मरन्स शकुनिं नृपं॥ रथेन कांचनांगेन सहदेवः प्रतापवान्॥ अधिज्यं बल
व कृत्वा व्याक्षिपत्सुमहद्धनुः॥ स स्यैव [illegible] लि दु [illegible]: शिलाशितैः॥ भृसमभ्य
र्द्य कुद्धस्तोत्रैरिव महाद्विपं॥ उवाच चैनं मेधावी निगृह्य स्मारयन्निव॥ क्षत्रधर्मे स्थितो भूत्वा
युध्यस्व पुरुषो भव॥ यत्तदा हृष्यसे मूढ [illegible] हन्न्यदेः स [illegible] पः स्वकर्मनस्तस्य
दुर्मते॥ निहतास्ते दुरात्मानो येस्मानवहसन्पुरा॥ दुर्योधनः कुलांगारः शिष्टस्त्वं चास्य मा
तुलः॥ संक्रुद्धो नरशार्दूलो वेगेनाहितामहा [illegible] र्धः सहदेवो युधांपतिः॥ वि
कृष्य बलवच्चापं क्रोधेनप्रदहन्निव॥ शकुनिं दशभिर्विद्ध्वा चतुर्भिश्चास्य वाजिनः॥ छत्रं
ध्वजं धनुश्चास्य छित्वा सिंह इवानदत् [illegible] धनुः [illegible] सहदेवेन सौबलः॥ वृत्तो वि
द्धश्च बहुभिः सर्वमर्मसु सायकैः॥ ततो भूयो महाराज सहदेवः प्रतापवान्॥ शकुनेः प्रेषयाम
मास शरवृष्टिं सुदारुणां॥ ततस्तु क्रुद्धः सुबलस्य पुत्रो माद्रीसुतं सहदेवं विमर्दे॥ प्रासेन जांबू
नदभूषणेन जिघांसुरेकोभिपपात शीघ्रं॥ माद्रीसुतस्तस्य समुद्यतं॥ संप्रासं सुवृत्तौ
च भुजौ रणाग्रे भल्लैस्त्रिभिर्युगपत्संचकर्त ननाद चोच्चैस्तरसाजिमध्ये॥ तस्याशुकारी सुसमा
हितेन सुवर्णपुंखेन दृढायसेन॥ भल्लेन सर्वावरणातिगेन शिरः शरीरात्प्रममाथ भीमः॥
शरेण कार्तस्वरभूषितेन दिवाकराभेन सुसंशितेन॥ हृतोत्तमांगो युधि पांडवेन पपात भूमौ सुबल
स्य पुत्रः॥ स तच्छिरो वेगवता शरेण सुवर्णपुंखेन शिलाशितेन॥५

प्रावेरयत्कुपितःपांडुपुत्रोयत्तत्कुरूणामरणस्यमूलं ॥ हृतोत्तमांगंसनीसमीक्ष्यभूमौशयानं
रुधिरार्द्रगात्रं ॥ योधास्त्वदीयाभयनष्टसत्वादिशःप्रजग्मुःप्रगृहीतशस्त्राः ॥ विप्रद्रुताःशुष्कमुख
दिशंस्रागांडीवघोषेणसमाहताश्च ॥ भयार्दिताभग्नरथाश्वनागाःपदातयश्चैवसधार्तराष्ट्राः ॥
ततोरथाच्छकुनिपातयित्वामुदान्वितापांडवेयाः ॥ शंखान्प्रधमुःसमरेप्रहृष्टाःसकेशवाःसैनिकान्
हर्षयंतः ॥ तंचापिसर्वेप्रतिपूजयंतोहृष्टाब्रुवाणाःसहदेवमाजौ ॥ दिष्ट्याहतोनैकृतिकोदुरात्मासहा
त्मजोवीररणेत्वयेति ॥ ॥ इतिमहाभारतेशल्यपर्वणिशकुनिवधः ॥ ॥ संजयउवाच ॥ ॥ ततःक्रु
द्धामहाराजसौबलस्यपदानुगाः ॥ त्यक्त्वाजिवितिमाक्रंदेपांडवान्पर्यवारयन् ॥ तानर्जुनःप्रत्यगृ
ह्णात्सहदेवजयेधृतः ॥ भीमसेनश्चतेजस्वीक्रुद्धासीविसदर्शनः ॥ शक्त्यृष्टिप्रासहस्तानांसह
देवंजिघांसतां ॥ कंशस्यन्मकरोन्मोघंगांडीवेनधनंजयः ॥ संगृहीतायुधान्बाहून्योधाना
मभिधावतां ॥ भल्लैश्चिच्छेदबीभत्सुःसिरांस्यपिहयानपि ॥ तेहताःप्रत्यपद्यंतवसुधांविगतासवः ॥
त्वरितालोकवीरेणप्रहताःसव्यसाचिना ॥ ततोदुर्योधनोराजादृष्ट्वास्वबलसंक्षयं ॥ हतशेषान्स
मानीयक्रुद्धोरथशतान्विभो ॥ कुंजरांश्चहयानांश्चपरंतपः ॥ उवाचसहितान्सर्वान्धार्तराष्ट्र
मिदंवचः ॥ समासाद्यरणेसर्वान्पांडवान्ससुहृद्गणान् ॥ पांचाल्यंचापिसबलंहत्वाशीघ्रंनिवर्ततः ॥
तस्यतेसिरसागृह्यवचनंयुद्धदुर्मदाः ॥ प्रत्युद्ययूरणेपार्थांस्तवपुत्रस्यशासनात् ॥ तानभ्या
पततःशीघ्रंहतशेषान्महारणे ॥ शरैराशीविषाकारैःपांडवाःसमवाकिरन् ॥ तत्सैन्यंभरतश्रेष्ठमु
हूर्तेणमहात्मभिः ॥ अवध्यतरणंप्राप्यत्रातारंनाभ्यविंदत ॥ प्रतिष्ठमानंतुतवात्र ॥ विद्धमिं
सितं ॥ अश्वैर्विपरिधावद्भिःसैन्येनरजसावृते ॥ नप्राज्ञायंतसमरेदिशश्चप्रदिशस्तथा ॥ ततस्तु
पांडवानीकान्निःसृत्यबहवोजनाः ५

पर्व

शल्य॰

।।५८।।

अभ्ययुः स्मावकान्युद्धे मूर्द्धगो द्विभारत ।। ततो निःशेषमभवत्सैन्यं तव भारत ।। अक्षौहिन्य
समेतास्तु तव पुत्रस्य भारत ।। एकादश हता युद्धे ताः प्रभो पांडुसृंजयैः ।। तेषि राजन्सहस्रेसु ता
वकेषु महात्मसु ।। एको दुर्योधनं राजन्नदृस्य भृसविक्षतः ।। ततो वीक्षा दिशः सर्वा दृष्ट्वा शून्यां
च मेदिनीं ।। विहीनः सर्वयोधैश्च पांडवान्वीक्ष्य संयुगे ।। मुदितान्सर्वसिद्धार्थान्निर्नदमाना समंततः ।।
वानसव्दरवांश्चैव श्रुत्वा तेषां महात्मनां ।। दुर्योधनो महाराज कस्मलेनाभिसंवृतः ।। अपजाने मन
श्चक्रे वीहिनबलवाहनः ।। धृतराष्ट्र उवाच ।। निहते मामके सैन्ये निःशेषे सिबिरे कृते ।। पांड
वानां बलेसूत किं नु सेसमभूत्तदा ।। एतन्मे पृच्छतो ब्रूहि कुशलो ह्यसि संजय ।। यच्च दुर्योधनो मंदः
कृतवांस्तनयो मम ।। बलक्षयं तथा दृष्ट्वा स एकः पृथिवीपतिः ।। दुतं स्वहयमुत्सृज्य प्राङ्मुखः प्राद्र
वातृप ।। एकादशचमूभर्त्ता पुत्रो दुर्योधनस्तदा ।। गदामादाय तेजस्वी पदातिः प्रस्थितो ह्रदं ।। नाति
दूरं ततो गत्वा पद्भ्यामेव नराधिप ।। स[illegible]र वचनं क्षत्तु धर्मशीलस्य पस्यतः ।। इदं नूनं महाप्राज्ञो ५८
विदुरो दृष्टवान्पुरा ।। महद्वैशसमस्माकं क्षत्रियाणां च संयुगे ।। चिरं विचिंतयानस्तु प्रविविक्षु ह्रदं
पुनः ।। दुःखसंतप्तहृदयो दृष्ट्वा राजा बलक्षयं ।। पांडवापि महाराज धृष्टद्युम्नपुरोगमाः ।। अभ्यध
वंत संक्रुद्धास्तव राजन्बलं प्रति ।। शक्तिष्टिप्रासहस्तानां बलानामभिगर्जितां ।। सकल्पमकरो
न्मोघं गांडीवेन धनंजयः ।। तान्हत्वा निशितैर्बाणैः सामात्यान्सहबंधुभिः ।। रथे श्वेतहये तिष्ठन्नर्जुनो
बहुशोभत ।। सुबलस्य हतः पुत्रः सवाजिरथकुंजरः ।। महावनमिव छिन्नमभवत्तावकं बलं ।। अनेक
शतसाहस्रे बले दुर्योधनस्य हि ।। नान्यो महारथो राजन्जीवमानो व्यदृश्यत ।। द्रोणपुत्रादृते वीरात्
तथैव कृतवर्मणः ।। कृपाच्च गौतमाद्राजन्पार्थिवाच्च तवा [illegible]

धृष्टद्युम्नस्तु मां दृष्ट्वा हसन्सात्यकिमब्रवीत् ॥ किमनेन गृहीतेन नानेनार्थोस्ति जीवता ॥
धृष्टद्युम्नवचः श्रुत्वा शिनेर्नप्ता महारथः ॥ उद्यम्य निशितं खड्गं हंतुं मामुद्यतस्तदा ॥ तमागम्य महाप्रा-
ज्ञः कृष्णद्वैपायनोब्रवीत् ॥ मुच्यतां संजयो जीवन्न हंतव्यः कथंचन ॥ द्वैपायनवचः श्रुत्वा शिनेर्नप्ता
कृतांजलिः ॥ ततो मामब्रवीन्मुक्त्वा स्वस्ति संजय साधय ॥ अनुज्ञातस्त्वहं तेन न्यस्य वर्माणि सायुधः ॥
प्रातिष्ठं येन नगरं सायान्हे रुधिरोक्षितः ॥ क्रोशमात्रमपक्रांतं गदापाणिमवस्थितं ॥ एकं दुर्योधनं राज-
न्नपश्यं भृशविक्षतं ॥ स तु मामश्रुपूर्णाक्षो नाशक्नोदभिवीक्षितुं ॥ उपप्रैक्षत मां दृष्ट्वा तदा दीन-
मवस्थितं ॥ तं चाहमपि शोचंतं दृष्ट्वैकाकिनमाहवे ॥ मुहूर्तं नाशकं वक्तुं किंचिद्दुःखपरिप्लुतः ॥ ततोस्मै
तदहं सर्वसैन्यानि समपृच्छत ॥ मुक्तवान्ग्रहणं तदा ॥ द्वैपायनप्रसादाच्च जीवतो मोक्षमाहवे ॥ मुहू-
र्तमिव च ध्यात्वा प्रतिलभ्य च चेतनां ॥ भ्रातॄंश्च सर्वसैन्यानि समपृच्छत मां ततः ॥ तस्मै तदहमाचक्ष्व
सर्वप्रत्यक्षदर्शिवान् ॥ भ्रातॄंस्ते निहतान्सर्वान् सैन्यं च विनिपातितं ॥ त्रयः किल रथाः शिष्टास्ताव-
कानां नराधिप ॥ इति प्रस्थानकाले मां कृष्णद्वैपायनोब्रवीत् ॥ स दीर्घमिव निःश्वस्य विप्रेक्ष्य च पु-
नः पुनः ॥ असौ मां पाणिना स्पृष्ट्वा पुत्रस्ते पर्यभाषत ॥ त्वदन्यो नेह संग्रामे कश्चिज्जीवति संजय ॥
द्वितीयं नेह पश्यामि ससहायाश्च पांडवाः ॥ ब्रूयाः संजय राजानं प्रज्ञाचक्षुषमीश्वरं ॥ दुर्योधनस्त-
व सुतः प्रविष्टो ह्रदमित्युत ॥ सुहृद्भिस्तादृशैर्हीनः पुत्रैर्भ्रातृभिरेव च ॥ हृते राज्ये को नु जीवेत मा-
दृशः ॥ आचक्षीथास्त्वमिदं मां च मुक्तं महाहवे ॥ अस्मिंस्तोयह्रदे सुप्तं जीवंतं भृशविक्षतं ॥ एव-
मुक्त्वा महाराज प्राविशत्तं ह्रदं नृप ॥ अस्तंभयत तोयं च मायया मनुजाधिपः ॥ तस्मिन्ह्रदं प्रविष्टे तु त्री-
न्रथान्श्रांतवाहनान् ॥ अपश्यं सहितानेकं तं देशं समुपेयुषः ॥ कृपं शारद्वतं वीरं द्रौणिं च र-
थिनां वरं ॥ भोजं च कृतवर्मा-

शल्य० पांसरविसृतान्॥ तेसर्वेमामपिप्रेक्ष्यनूनमस्मान्नचोदयन्॥उपजायत्वमामनुदिष्ट्याजीवसि पर्व
॥५१॥ संजय॥अपृच्छंश्चैवतेसर्वेपुत्रंतवजनाधिपं॥कच्चिद्दुर्योधनोराजासनोजीवतिसंजय॥आख्यातवा
नहंतेभ्यस्तदाकुशलिनंनृपं॥तथैवसर्वमाचख्यौयन्मांदुर्योधनोब्रवीत्॥ह्रदंचैवाहमाचख्यौयंप्रवि
ष्टोनराधिपः॥अश्वत्थामातुतद्राजन्निशाम्यवचनंमम॥तंह्रदंविपुलंप्रेक्ष्यकरुणंपर्यदेवयत्॥अ
होधिङ्सजानातिजीवतोस्मान्नराधिपः॥पर्याप्ताइववयंतेनसहयोधयितुंपरान्॥तेतुतत्रचिरं
कालंविलप्यचमहारथाः॥प्राद्रवन्रथिनांश्रेष्ठदृष्ट्वापांडुसुतान्रणे॥तेतुमांरथमारोप्यकृपस्य
सुपरिकृतं॥सेनानिवेशमाजग्मुर्हतशेषास्त्रयोरथाः॥तत्रगुल्माःपरित्रस्ताःसूर्येचास्तमितेसति॥
सर्वेविचुक्रुशुःश्रुत्वापुत्राणांतवसंक्षयं॥ततोवृद्धामहाराजयोषितांरक्षिणोनराः॥राजदारा
नुपादायप्रययुःनगरंप्रति॥तत्रविक्रोशमानानांचसर्वशः प्रादुरासीन्महाशब्दःश्रुत्वातद्बलसंक्षयं॥
ततस्तायोषितोराजन्क्रंदंत्योवैमुहुर्मुहुः॥कुरर्य्यइवशब्देननादयंतोमहीतलं॥आजघ्नुःकरजै
श्चापिपाणिभिश्चशिरांस्युत॥लुलुवुश्चतदाकेशान्क्रोशंत्यस्तत्रतत्रह॥हाहाकारविनादिन्योवि
निघ्नंत्यउरांसिच॥क्रोशंत्यस्तत्ररुरुदुःक्रंदमानाविशांपते॥ततोदुर्योधनामात्याःसाश्रुकंठाभृशातुराः॥
राजदारानुपादायप्रययुःनगरंप्रति॥वेत्रव्यासक्तहस्ताश्चद्वाराध्यक्षाविशांपते॥शयनीयानिसु
भ्राणिस्पर्द्ध्यास्तरणवंतिच॥समादाययुस्तूर्णंनाराजनरक्षिणः॥आस्थायाश्वतरीयुक्तान्स्यंदना
नपरेजनाः॥स्वान्स्वान्दारानुपादायप्रययुर्नगरंप्रति॥अदृष्टपूर्वायानार्योभास्करेणापिवेश्मसु॥दद ॥५६॥
शुस्तामहाराजजनायाताःपुरंप्रति॥तास्त्रियोभरतश्रेष्ठसौकुमार्यसमन्विताः॥प्रययुर्नगरंतूर्णंहतस्व
जनबांधवाः॥आगोपालाविपालेभ्योद्रवंतोनगरंप्रति॥ययुर्मनुष्याःसंभ्रांताभीमसेनभयार्दिताः॥अपिचैषांभ
यतीपार्थेभ्योभूत्सुदारुणं प्रेक्षमानास्तदन्यान्यमाधावंनगरंप्रति॥

तस्मिंस्तदा वर्तमाणे विङ्वे भ्रस दारुणे ॥ युयुत्सुसोकसंमूढः प्राप्तकालमचिंतयत् ॥ जिते दुर्योध
नः संख्ये पांडवै भीमविक्रमैः ॥ एकादसस्वमू भर्ता भ्रातरस्चास्य सूदिताः ॥ हताश्च कुरवः सर्वे भीष्म
द्रोणपुरःसराः ॥ ह मेको विमुक्तस्तु भाग्ययोगा यदृछया ॥ विद्रुतानि च सर्वाणि शिबिराणि सम
ततः ॥ इतस्ततः पलायंतो हतनाथा हतौजसः ॥ अदृष्टपूर्वदृष्टा नाभिये व्याकुलो वनाः ॥ हारिणाइव
वृत्रस्ताप्रेक्षमापन्ना दिशोदश ॥ दुर्योधनस्य सचिवा ये केचिद्दवसोषिताः ॥ राजदारानुपादाय व्यधा
वंनगरं प्रति ॥ प्राप्तकालमहं मन्ये प्रवेशं तैः सह प्रभो ॥ युधिष्ठिरमनुज्ञाप्य भीमसेनं तथैव च ॥ ए
तदर्थमिम महाबाहुरुभयोरस्य न्यवेद[illegible]तस्य प्रीतोभ राजा नित्यं करुणवेदिताः ॥ परिष्वज्य महा
बाहुर्वैश्यापुत्रं व्यसर्जयत् ॥ ततः स्वरथमास्थाय युयुत्सुस्मान्नचोदयत् ॥ संबाहयतुयि वांस्वापिरा
जदारापुरं प्रति ॥ तैश्च सससुहितः क्षिप्रमस्तं गच्छति भास्करे ॥ प्रविवेश हास्तिनपुरं बोष्पकंठोस्क्रवे
चनः ॥ आपस्यत महापुरां विदुरं साश्रुलोचनं ॥ राससमीपाविष्क्रांतं सोकोपहतचेतसं ॥ तमब्रवीत्स
घतिः प्रणतं तं गृहस्थितं ॥ अस्मिन्कुरुक्षये घोरे दिष्ट्या हि पुत्र जीवसी ॥ विना राज्ञः प्रवेसाद्वै किमपि
त्वमहागतः ॥ एतन्मे कारणं सर्वं विस्तरेण निवेदया ॥ युयुत्सुरुवाच ॥ निहते सकुनौ तात स
ज्ञातिसुतबांधवे ॥ हतशेषपरीवारो राजा दुर्योधनस्ततः ॥ स्वकं स हयमुत्सृज्य प्राग्मुखः प्राद्रवद्भ
यात् ॥ अपक्रांतेति नृपतौ स्कंधावारनिवेसनात् ॥ भयव्याकुलितैः सर्वैः प्राद्रवन्नगरं प्रति ॥ ततो रा
ज्ञः कलत्राणि भ्रातृणां चास्य सर्वशः ॥ वाहनेषु समारोप्य स्त्र्यध्यक्षाः प्राद्रवन्भयात् ॥ ततोहं समनुज्ञा
प्य राजानं सहकेशवं ॥ प्रविष्टो हास्तिनपुरं रक्षल्लोकाद्धीवगात् ॥ एतच्छ्रुत्वा तु वचनं वैश्यापुत्रेण
भाषितं ॥ प्राप्तकालमनुसाता विदुरः सर्वधर्मवित् ॥ अपूजयदमेयात्मा युयुत्सुं वाक्यकोविदं ॥

शल्य ०

॥५०॥

सर्वंब्रुवतोभरतक्षये नृपत्वमिहविश्रांतसोपिगंतायुधिष्ठिरं॥ इत्यावदुक्त्वा क्षत्तानंविदुरःसर्व
धर्मवित्॥ युयुत्सुंसमनुज्ञाप्यप्रविवेश नृपक्षयं॥ युयुत्सुरपितांरात्रिंस्वगेहेन्यवसत्तदा॥ ❁
॥ ❁ ॥ ॥इतिशल्यपर्वणिसमाप्तं॥ ॥श्रीलक्ष्मीनारायणाभ्यांनमः॥श्रीकृष्णायनमः ❁

पर्व

॥५०॥

शल्य०

॥५१॥

॥शल्यपर्वसमा ९॥

पर्व

॥५१॥

```
[OrderDescription]
,CREATED=19.12.19 14:26
,TRANSFERRED=2019/12/19 at 14:39:40
,PAGES=103
,TYPE=STD
,NAME=S0002370
,Book Name=M-443-MAHABHARAT SHALPARV
,ORDER_TEXT=
,[PAGELIST]
,FILE1=00000001.TIF
,FILE2=00000002.TIF
,FILE3=00000003.TIF
,FILE4=00000004.TIF
,FILE5=00000005.TIF
,FILE6=00000006.TIF
,FILE7=00000007.TIF
,FILE8=00000008.TIF
,FILE9=00000009.TIF
,FILE10=00000010.TIF
,FILE11=00000011.TIF
,FILE12=00000012.TIF
,FILE13=00000013.TIF
,FILE14=00000014.TIF
,FILE15=00000015.TIF
,FILE16=00000016.TIF
,FILE17=00000017.TIF
```

```
FILE18=00000018.TIF
,FILE19=00000019.TIF
,FILE20=00000020.TIF
,FILE21=00000021.TIF
,FILE22=00000022.TIF
,FILE23=00000023.TIF
,FILE24=00000024.TIF
,FILE25=00000025.TIF
,FILE26=00000026.TIF
,FILE27=00000027.TIF
,FILE28=00000028.TIF
,FILE29=00000029.TIF
,FILE30=00000030.TIF
,FILE31=00000031.TIF
,FILE32=00000032.TIF
,FILE33=00000033.TIF
,FILE34=00000034.TIF
,FILE35=00000035.TIF
,FILE36=00000036.TIF
,FILE37=00000037.TIF
,FILE38=00000038.TIF
,FILE39=00000039.TIF
,FILE40=00000040.TIF
,FILE41=00000041.TIF
,FILE42=00000042.TIF
,FILE43=00000043.TIF
```

```
FILE44=00000044.TIF
,FILE45=00000045.TIF
,FILE46=00000046.TIF
,FILE47=00000047.TIF
,FILE48=00000048.TIF
,FILE49=00000049.TIF
,FILE50=00000050.TIF
,FILE51=00000051.TIF
,FILE52=00000052.TIF
,FILE53=00000053.TIF
,FILE54=00000054.TIF
,FILE55=00000055.TIF
,FILE56=00000056.TIF
,FILE57=00000057.TIF
,FILE58=00000058.TIF
,FILE59=00000059.TIF
,FILE60=00000060.TIF
,FILE61=00000061.TIF
,FILE62=00000062.TIF
,FILE63=00000063.TIF
,FILE64=00000064.TIF
,FILE65=00000065.TIF
,FILE66=00000066.TIF
,FILE67=00000067.TIF
,FILE68=00000068.TIF
,FILE69=00000069.TIF
```

```
FILE70=00000070.TIF
,FILE71=00000071.TIF
,FILE72=00000072.TIF
,FILE73=00000073.TIF
,FILE74=00000074.TIF
,FILE75=00000075.TIF
,FILE76=00000076.TIF
,FILE77=00000077.TIF
,FILE78=00000078.TIF
,FILE79=00000079.TIF
,FILE80=00000080.TIF
,FILE81=00000081.TIF
,FILE82=00000082.TIF
,FILE83=00000083.TIF
,FILE84=00000084.TIF
,FILE85=00000085.TIF
,FILE86=00000086.TIF
,FILE87=00000087.TIF
,FILE88=00000088.TIF
,FILE89=00000089.TIF
,FILE90=00000090.TIF
,FILE91=00000091.TIF
,FILE92=00000092.TIF
,FILE93=00000093.TIF
,FILE94=00000094.TIF
,FILE95=00000095.TIF
```

```
FILE96=00000096.TIF
,FILE97=00000097.TIF
,FILE98=00000098.TIF
,FILE99=00000099.TIF
,FILE100=00000100.TIF
,FILE101=00000101.TIF
,FILE102=00000102.TIF
,FILE103=00000103.TIF
,
```